

VILNIAUS UNIVERSITETO TEISĖS FAKULTETO
BAUDŽIAMOSIOS JUSTICIJOS KATEDRA

Karolinos Bareikytės
II kurso, baudžiamosios justicijos
studijų šakos studentės

MAGISTRO DARBAS

BAUDŽIAMOJI ATSAKOMYBĖ UŽ NETEISĖTĄ PRATURTĖJIMĄ
CRIMINAL LIABILITY FOR ILLEGAL ENRICHMENT

Vadovas: Prof. dr. Jonas Prapiestis
Recenzentas: Prof. dr. Aurelijus Gutauskas

Vilnius
2019

TURINYS

ĮVADAS	3
1. NETEISĖTO PRATURTĖJIMO KRIMINALIZAVIMAS	6
1.1. Nusikalstamos veikos kriminalizavimo prielaidos ir tikslai	6
1.2. Neteisėtas praturtėjimas kitų valstybių baudžiamojoje teisėje.....	11
2. NETEISĖTO PRATURTĖJIMO SUDĖTIS	17
2.1. Objektas ir dalykas	17
2.2. Objektinioji pusė	29
2.3. Subjektas.....	32
2.4. Subjektyvioji pusė	35
3. FORMULUOTĖ „TAS KAS TURĖJO“ IR NEKALTUMO PREZUMPCIJOS PRINCIPAS	40
4. ATSAKOMYBĖ UŽ NETEISĖTĄ PRATURTĖJIMĄ	47
4.1. Bausmės ir jų taikymas praktikoje	47
4.2. Baudžiamojo ir auklėjamojo poveikio priemonės.....	51
IŠVADOS	57
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	59
SANTRAUKA	68
SUMMARY	70

IVADAS

Kiekviena teisės šaka, įskaitant ir baudžiamąją, pirmiausia yra grindžiama pamatiniais principais bei idėjomis, kurios padeda užtikrinti bei laikytis prigimtinių konstitucinių pradų bei neleisti įstatymų leidėjui peržengti savo kompetencijos ribų. Deja, pastebėtina, kad įstatymų leidėjas tam tikrais atvejais yra linkęs nepaisyti įtvirtintų ribojimų, kas labai lengvai virsta savivale ir stumia valstybę į žmogaus teisių pažeidimų kelią. Dėl šios priežasties, visų pirma, baudžiamosios teisėkūros srityje, rengiant įstatymus turi būti užtikrinta atitiktis Konstitucijai bei iš jos išplaukiantiems teisės principams.

2010 m. gruodžio 2 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso¹ (toliau – BK) pakeitimo ir papildymo įstatymas², pagal kurį BK, be kitų pakeitimų, buvo papildytas dvejomis naujomis normomis: 1) 189¹ straipsniu, kuris kriminalizavo neteisėtą praturtėjimą; 2) 72³ straipsniu, kuris įtvirtino išplėstinį turto konfiskavimą. BK 189¹ normos teisinis pagrindas buvo 2003 m. gruodžio 10 d. pasirašyta Jungtinių Tautų konvencija prieš korupciją, tačiau atsiradimą paskatino dar keletas veiksnių. Vienas iš jų buvo visuomenėje besivystantis organizuotas nusikalstamumas, neteisėtas disponavimas narkotinėmis medžiagomis, prekyba žmonėmis, alkoholio, tabako gaminių kontrabanda, nusikaltimai susiję su pinigų plovimu bei korupcija. Kitas veiksnys, prisidėjęs prie minėtos normos atsiradimo, yra Lietuvos Respublikos Prezidento, Seimo rinkimų metu deklaruotų pažadų „negailėstingai ir efektyviai“ kovoti su nusikalstamumu, oligarchais ir pan. realizavimas. Teisės specialistams analizavusiems neteisėto praturtėjimo normą, BK 189¹ straipsnyje įtvirtinta netradicinė sudėtis bei teorinė nusikaltimo esmė kėlė nemažai klausimų. Šį faktą patvirtino teismų ne vienkartinis kreipimasis į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą dėl normos prieštaravimo Konstitucijai. Pažymėtina, kad 2017 m. kovo 15 d. nutarime, Konstitucinis Teismas konstatavo, kad BK 189¹ straipsnis neprieštarauja pagrindiniam įstatymui, kas reiškia, kad kartu ir atitinka iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančius teisės aktų aiškumo, suprantamumo, neprieštaravimo reikalavimus. Tačiau pats Aukščiausiojo Teismo kreipimasis į konstitucinės priežiūros instituciją dėl minimo BK straipsnio iš esmės pakeitė Lietuvos Respublikos Prezidentės iniciatyva 2010 m. priimto ir nuo to laiko nekeisto BK 189¹ straipsnio taikymo praktiką, jo nuostatų interpretavimą.

Temos aktualumas. Po Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. nutarimo, remiantis prokuratūros informacine sistema, matyti, kad BK 189¹ straipsnį pradėjo atsakingiau taikyti teisėsaugos institucijos, kurios besąlygiškai pritarė rengiant analizuojamos normos projektą. Įvertinus

¹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios* Nr. 89-2741 (2000).

² Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 3, 67, 72, 190 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir kodekso papildymo 72-3, 189-1 straipsniais įstatymas. *Valstybės žinios* Nr. 145-7439 (2010).

pastarųjų trejų metų teismų praktiką, pastebėtina, kad ikiteisminiai tyrimai būdavo nutraukti neįžvelgus veikose neteisėto praturtėjimo sudėties požymių. Tik mažytė dalis bylų buvo perduota teisminėms institucijoms, kuriose teismai dažniausiai sprendimuose konstatuodavo, kad padaryta veika nėra nusikalstama. Savotiškas normos neveiknumas, teisės mokslininkų yra dažnai peikiamas, o teisės praktikų tarpe, diskusijų metu keliami klausimai, kurių pagalba siekiama atrasti normos neveikimo priežasties bei bandyti jas spręsti. Aktualumas nagrinėti pasirinktą tematiką išlieka iki šios dienos, nes teismų praktika neteisėto praturtėjimo bylose formavosi priimant labai daug išteisinamųjų nuosprendžių, kas leidžia svarstyti klausimą ar tokia norma išvis yra reikalinga BK. Ruošiamas civilinio turto konfiskavimo įstatymo projektas įneša dar daugiau neaiškumo į teisės sistemą, priverčia analizuoti abiejų institutų santykį bei kelti klausimą ar tokios normos gali katu egzistuoti teisės sistemoje. Bendrai vertinant, diskusinis klimatas yra susiklostęs ne vien Lietuvoje, bet ir tarptautinėje erdvėje, o tai parodo didelį temos aktualumą bei nagrinėjimo poreikį.

Darbo tikslas. Išanalizuoti neteisėto praturtėjimo normos sudėtį ir baudžiamosios atsakomybės taikymo ypatumus.

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti neteisėto praturtėjimo kriminalizavimo prielaidas Lietuvoje bei pasaulinėje praktikoje; identifikuoti veikos kriminalizavimo privalumus bei trūkumus;
2. Išnagrinėti neteisėto praturtėjimo objektyviusius ir subjektyviusius nusikalstamos veikos sudėties požymius;
3. Ištirti BK 189¹ straipsnio veikimą nekaltumo prezumpcijos atžvilgiu;
4. Įvertinti baudžiamosios atsakomybės taikymo už neteisėtą praturtėjimą aspektus.

Darbo objektas – baudžiamoji atsakomybė už neteisėtą praturtėjimą pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 189¹ straipsnį, priklausantį XXVIII skyriui, kuris numato atsakomybę už nusikalstamas veikas nuosavybei, turtinėms teisėms ir turciniams interesams.

Tyrimo metodai. Atliekant tyrimą, siekiant paneigti arba patvirtinti išsikeltus teiginius dėl neteisėto praturtėjimo, buvo remtasi dokumentų sisteminės analizės, istoriniu, lyginamuoju, teologiniu ir kokybinės dokumentų analizės metodais. Dokumentų sisteminės analizės metodas buvo naudojamas kaupiant informacinius šaltinius: Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės aktus, Europos Žmogaus Teisių Teismo bei kitų užsienio šalių teismų praktika, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimus, nacionalinius teisės aktus ir nacionalinę teismų praktiką, mokslinę literatūrą bei oficialią statistinę informaciją. Istorinis metodas buvo naudojamas siekiant atskleisti straipsnio atsiradimo prielaidas bei teisinį reglamentavimą iki jo. Panaudojus lyginamąjį metodą buvo vertinami neteisėto praturtėjimo nusikalstamos veikos sudėties požymių skirtumai Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse ir tarptautiniuose teisės aktuose. Taip pat, minėto metodo pagalba buvo

analizuojami skirtingi nekaltumo prezumpcijos turinio (pvz., įrodinėjimo naštos perkėlimo klausimai) aiškinimai kitų šalių praktikoje. Teleologinis metodas buvo naudojamas siekiant suprasti įstatymo leidėjo tikslus siekiant įteisinti neteisėto praturtėjimo normą Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje. Kokybinės dokumentų analizės metodas buvo naudojamas analizuojant baudžiamąsias bylas dėl neteisėto praturtėjimo, kurias sprendė apylinkės, apygardos bei kasacinės instancijos teismai.

Darbo originalumas. Buvo analizuojama pastarųjų trejų metų Lietuvos teismų praktika bausmės bei baudžiamojo poveikio priemonių taikymo atžvilgiu neteisėto praturtėjimo bylose. Darbo originalumą taip pat patvirtina tai, kad buvo vertinamas civilinio turto konfiskavimo įstatymo projektas bei jo santykis su nagrinėjama norma.

Tyrimo šaltiniai. Šiame darbe remiamasi visais prieinamais, su nagrinėjamu klausimu susijusiais šaltiniais: Europos Sąjungos bei tarptautinės teisės aktais, Lietuvos Respublikos įstatymais, Lietuvos Respublikos Konstitucinio bei kitų Lietuvos teismų suformuota praktika, taip pat O. Fedosiuk, V. Piesliako, L. Pakštaičio, J. Namavičiaus, S. Makūnaitės, S. Bikelio ir kt. autorių moksliniais straipsniais bei publikacijomis. Paminėtina, kad taip pat buvo vertinamos ir analizuojamos Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos ataskaitos.

1. NETEISĖTO PRATURTĖJIMO KRIMINALIZAVIMAS

1.1 Nusikalstamos veikos kriminalizavimo prielaidos ir tikslai

Visuomenėje dažno, tam tikro neigiamo reiškinių kriminalizavimui įtaką daro iškilusi socialinė problema bei poreikis ją spręsti. Vertinant neigiamą reiškinį svarbu tuo pačiu metu įvertinti kokie teisiniai sprendimo modeliai turėtų būti taikomi sprendžiant problemą. Įstatymų leidžiamoji valdžia, sprendama plintančią socialinę problemą turi analizuoti įvairiausių neigiamo reiškinių sustabdymo ar bent jau mažinimo variantus. Nusikalstamumo kontrolės srityje tiesiausias kelias – kriminalizacija, kuomet nusikalstamu apibrėžiamas nepageidaujamas elgesys. Nereikėtų pamiršti, kad nuo kriminalizavimo proceso nėra atsiejamos taisyklės ir reikalavimai³ (iš teisinės valstybės principo kyla reikalavimai, kurie nustato, kad teisės aktai turi būti tokie, jog teisinių santykių subjektai aiškiai suprastų, ko iš jų reikalauja teisė; kad teisinis reguliavimas būtų stabilus ir užtikrintų teisinį tikrumą, teisinių sprendimų numatomumą; kad teisės aktų galia būtų nukreipta į ateitį; kad būtų gerbiamas lygiateisiškumo principas ir teismas turėtų galimybių individualizuoti bausmę konkrečiam asmeniui ir t. t.⁴), tačiau pažvelgus į kai kuriuos priimtus įstatymus, matyti, kad jų ne visada yra laikomasi. Tokį įstatymo leidėjo apsisprendimą gali nulemti politinė situacija, visuomeninis poreikis greičiau kriminalizuoti neigiamą reiškinį ar kt. motyvai. Asmenys, gaunantys neteisėtas pajamas iš kontrabandos, narkotinių ir psichotropinių medžiagų prekybos ir iš kitokių nusikalstamų bei abejotinų veikų, verčia įstatymų leidėją išplėsti valstybės galias, stiprinti finansinę kontrolę, keisti mokesčių sistemą bei taikyti nusižengusiems asmenims atsakomybę. Kitas veiksnys, skatinantis įstatymų leidėją imtis drastiškų bei gana netradicinių sprendimų, yra visuomenės nepasitenkinimas valstybės nepajėgumu kontroliuoti neteisėtą pavienių asmenų turėjimą. Visuomenę pikтина valstybės tarnyboje dirbančių asmenų prabangus gyvenimas „prasilenkiantis“ su jų gaunamais atlyginimais bei deklaruojamomis pajamomis. Tai tik dar labiau skatina politikus kuo greičiau rasti sprendimų variantus, kuriais dalinai būtų užkardyta problema, ir taip visuomenei sukuriant iliuziją, kad gana gražiai skambanti norma bei joje įtvirtintas teisinis mechanizmas sugebės sukontroliuoti valstybės pareigūnų neteisėtą pelnyimąsi iš mokesčių mokėtojų pinigų.

Vertinant kai kurių įstatymų priėmimo laiką, nesunku pastebėti, kad vieni iš jų buvo priimti palankiu politikos atstovams laiku, kuomet vyko pasikeitimai valdžioje. Visuomenėje vykstant korupcinio pobūdžio reiškiniams ir tuo metu besikeičiant valstybės valdymo aparato sudėčiai, kandidatams patogiu deklaruoti skambias rinkimines tezes, kuriose atsispindi vykstančio neigiamo

³ ŠVEDAS, G. *Veikos kriminalizavimo kriterijai: teorija ir praktika*. Teisė, 2012, p. 12.

⁴ PRAPIESTIS, J., PRAPIESTIS, D. *Oficialioji konstitucinė doktrina ir baudžiamoji teisėkūra*. Teisės apžvalga, 2018, p. 1.

socialinio reiškinių problemos išsprendimo būdai. Netradiciniai teisėkūros sprendimai, padiktuoti besikeičiančios socialinės tikrovės, lemia ir įstatymų išraiškos naujovių diegimą.

2010 m. gruodžio 2 d. Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse (toliau – BK) įsigaliojo nauja norma, kuria buvo kriminalizuotas neteisėtas praturtėjimas. Šios nusikalstamos veikos esmė sudaro turto, kuris negali būti pagrįstas teisėtomis pajamomis, turėjimas. Iš esmės, tai reiškia, kad teisėtų pajamų nepakankamumas ir asmens negalėjimas pagrįsti praturtėjimo kilmės šaltinio lemia išvadą, kad turtas gautas iš neišaiškintos veiklos, bei tokį turtą turinčiam asmeniui egzistuoja reali galimybė pradėti ikiteisminį tyrimą dėl BK 189¹ straipsnio. Minėtos teisinės priemonės reikalingumas grindžiamas bendrosios ir specialiosios prevencijos tikslais, taip pat siekiu mažinti daromų nusikaltimų pelningumą ir patrauklumą, atimant iš asmenų galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas⁵. Iš pirmo žvilgsnio, toks teisinis reguliavimas skamba kaip gana efektyvi kovai su korupcija skirta teisinė priemonė, kuri nereikalauja didelių pastangų norint ją inkriminuoti. Atrodo, kas gali būti patogiau: įtariamajam perleidžiama pareiga pateikti duomenis apie pajamas, iš kurių būtų galima nustatyti, kad esamas turtas galėjo būti įgytas iš nurodytų pajamų, o jeigu asmuo nesugeba pagrįsti turto legaliomis pajamomis – patraukti jį baudžiamojon atsakomybėn konfiskuojant neproporcingą pajamoms turtą. Vis dėl to, retos šalies įstatymų leidėjas leidžia sau prabangą turėti tokį baudžiamąjį įstatymą⁶. Šalys deklaruojančios stiprias žmogaus teisių apsaugos vertybes vengia tokio pobūdžio įstatymus diegti į savo teisinę sistemą.

Užsienio valstybių teisinėje sistemoje įtvirtinant panašaus pobūdžio normą kaip neteisėtas praturtėjimas, tradiciškai siekiama sustabdyti valstybės tarnautojų korupcinio pobūdžio veikas. Istorinė veikos „tėvynė“ yra Pietų Amerikos valstybės, kuriose šis reiškinys yra itin paplitęs. Jau kolonijiniiais laikais Ispanų karališkasis luomas ieškojo sprendimo būdų kaip sukontroliuoti pernelyg didelį savo vietininkų polinkį lobti valstybės biudžeto sąskaita. Nuo XX a. ketvirto dešimtmečio naujai susikūrusiose respublikose atsirado įstatyminių aktų, įpareigojančių valstybės tarnautojus deklaruoti savo turtą, o nepaklusus taikyti atsakomybę⁷.

Korupcijos problematika žmonių sąmonėje yra vis dar opi problema. Šis neigiamas reiškinys pripažįstamas kaip ardantis ekonominę sistemą bei keliantis rimtą pavojų tiek pavienėms valstybėms, tiek visai tarptautinei bendrijai. Dėl šios priežasties, tokio pobūdžio problemas siekiama spręsti tarptautiniu mastu – priimami nauji teisės aktai, kurių nuostatas valstybės narės svarsto harmonizuoti savo nacionalinės teisės srityje, to pasekoje globaliai vienodinama teisės praktika. Iš tarptautinių

⁵ FEDOSIUK, O. *Baudžiamųjų įstatymų prieš neteisėtas pajamas ir korupcija leidyba: tarp gerų siekių ir legitimumo*. Jurisprudencija, 2012, p. 1220.

⁶ *Ibid.*

⁷ NAMAVIČIUS, J. *Neteisėto praturtėjimo nusikaltimo konstitucinė problematika*. Teisė, 2016, p. 7.

dokumentų gausos verta paminėti šiuos, neteisėto praturtėjimo temai aktualius teisės aktus: 1996 m. Amerikos Valstybių Organizacijos priimtą Amerikos Konvenciją prieš korupciją⁸; 1997 m. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos priimtą Konvenciją dėl užsienio valstybių pareigūnų papirkinėjimų tarptautiniuose verslo sandoriuose⁹; 1997 m. Europos Sąjungos Tarybos priimtą Konvenciją dėl kovos su korupcija, susijusia su Europos Bendrijų pareigūnais ar Europos Sąjungos valstybių narių pareigūnais¹⁰; 1999 m. Europos Tarybos Ministrų Komiteto priimtą Baudžiamosios teisės konvenciją dėl korupcijos¹¹; 1999 m. Europos Tarybos Ministrų Komiteto priimtą Civilinės teisės konvenciją dėl korupcijos¹²; bei šiuo metu pačią aktualiausią 2003 m. Jungtinių Tautų konvenciją prieš korupciją. Pastarosios Konvencijos preambulėje galima išvelgti, tarptautinio antikorporacinio judėjimo nuotaikas: “Valstybės, šios Konvencijos Šalys, susirūpinusios dėl rimtų korupcijos keliamų problemų ir grėsmės visuomenės stabilumui ir saugumui, kenkiančių demokratinėms institucijoms ir vertybėms, etinėms vertybėms ir teisingumui bet keliančių pavojų tvariai plėtrai ir teisei valstybei; taip pat susirūpinusios dėl ryšių tarp korupcijos ir kitų nusikalstamumo formų, ypač organizuoto nusikalstamumo ir ekonominio nusikalstamumo, įskaitant pinigų plovimą; bet to, susirūpinusios dėl korupcijos atvejų, susijusių su didelio turto ir pajamų kiekiu, kurie gali sudaryti esminę valstybių išteklių dalį ir kelia grėsmę tų valstybių politiniam stabilumui ir plėtrai; įsitikinusios, kad korupcija jau yra ne vietinė problema, bet tarptautinis reiškinys, darantis poveikį visų šalių visuomenėms ir ekonomikai“¹³. Konvenciją ruošę subjektai iškelia korupcinio pobūdžio reiškinį kaip opią problemą visoms šalims, kurią norint sustabdyti neišvengiamas visų valstybių bendradarbiavimas.

Atsižvelgiant į minėtus teisės aktus, nesunku pastebėti neteisėto praturtėjimo kriminalizavimo prielaidas. Minėtų konvencijų tiksluose galima išvelgti gana aiškia šių teisės aktų paskirtį – globaliai stiprinti bei vienyti šalių turimas priemones, siekiant efektyviai kovoti su korupcija¹⁴. Didžiojoje dalyje Konvencijų neteisėtas praturtėjimas įvardijamas kaip tyčinis, žymus valstybės tarnautojo turto padidėjimas, kurio jis negali pagrįsti savo teisėtomis pajamomis¹⁵. Pastebėtina tai, kad beveik visose

⁸ Inter-American Convention against Corruption. 1996. Prieiga internete:

http://www.oas.org/en/sla/dil/inter_american_treaties_B-58_against_Corruption.asp.

⁹ Convention on Combating Bribery of Foreign Officials in International Business Transactions. 1997. Prieiga internete: https://www.oecd.org/daf/anti-bribery/ConvCombatBribery_ENG.pdf.

¹⁰ Konvencija dėl kovos su korupcija, susijusia su Europos bendrijų pareigūnais ar Europos sąjungos valstybių narių pareigūnais, parengta vadovaujantis Europos sąjungos sutarties k.3 straipsnio 2 dalies c punktu. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?fwid=rivwzvpvg&documentId=TAIS.243377&category=TAD>.

¹¹ Baudžiamosios teisės konvencija dėl korupcijos. *Valstybės žinios*, 2002-03-01, Nr. 23-853 (2002).

¹² Civilinės teisės konvencija dėl korupcijos. *Valstybės žinios*, Nr. 126-5733 (2002).

¹³ Jungtinių Tautų Konvencija prieš korupciją. *Valstybės žinios*, Nr. 136-5145 (2006).

¹⁴ Jungtinių Tautų Konvencija prieš korupciją. *Valstybės žinios*, Nr. 136-5145 (2006).

¹⁵ American Convention against Corruption, *op. cit.*

Konvencijose yra kalbama apie atsakomybės taikymą valstybės pareigūnams, kas reiškia, kad Konvencijas ruošusios institucijos įžvelgė galimus žmogaus teisių pažeidimus, dėl šios priežasties susiaurino atsakomybės traukiamų asmenų ratą.

Pažymėtina, kad BK 189¹ normos teisinis pagrindas būtent ir buvo kildinamas iš 2003 m. Meridoje pasirašytos Jungtinių Tautų konvencijos prieš korupciją¹⁶. Konvencijos 20 straipsnyje įtvirtinta kad, „kiekviena valstybė, šios Konvencijos Šalis, laikydamosi savo Konstitucijos ir pagrindinių savo teisinės sistemos principų, svarsto galimybę priimti reikiamus teisės aktus ir imtis kitų būtinų priemonių, kad pagal pagrindinius jos nacionalinės teisės principus baudžiamuoju nusikaltimu būtų laikomas tyčinis neteisėtas praturtėjimas, tai yra žymus valstybės pareigūno turto padidėjimas, kurio jis negali pagrįsti savo teisėtomis pajamomis“¹⁷. Atkreiptinas dėmesys, kad Konvencija aptaria tik valstybės pareigūnų praturtėjimo klausimą. Pagal neteisėto praturtėjimo įstatymo projekto aiškinamąjį raštą: „numačius naują nusikalstamą veiką, baudžiamojon atsakomybės galėtų būti traukiami asmenys, kurių turimas turtas yra neproporcingas jų teisėtoms pajamoms, ir įvertinus visus galimus teisėtus šio turto gavimo būdus, aiškiai matyti, kad turtas negalėjo būti įgytas nė vienu iš jų. Teisėsaugos institucijoms įrodžius, kad turtas nebuvo įgytas teisėtais būdais, vienintelis galimas tokio turto buvimo pas kaltininką paaiškinimas – tai neteisėtas praturtėjimas, todėl priėmus siūlomą reglamentavimą nekiltų grėsmė sąžiningų savininkų teisėms ir teisėtiems interesams, tačiau būtų sudarytos sąlygos atsakomybės patraukti visus su savanaudiškais nusikaltimais susijusius, tiek juos padariusius, tiek ir šių nusikaltimų rezultatai dangstyti padedančius asmenis“¹⁸. Vertinant aiškinamajame rašte pateiktas tezes, matyti, kad normos taikymas išplėstas bei yra nukreiptas bendrai į visus teisės subjektus, neišskiriant specialaus subjekto, nors Konvencija ir iškelia šalis rekomendaciją svarstyti šį klausimą ir apsiriboti tik valstybės pareigūnų praturtėjimo klausimais. Lietuvos įstatymų leidėjas, nustatė kiek įmanoma platesnes normos taikymo ribas, kadangi atsakomybės pagal BK 189¹ straipsnį galima patraukti netgi asmenis, kurie nusikalstamoje veikoje nedalyvavo, tiesiog gavo tą turtą kaip dovaną ar pan.

Šiame skyriuje, taip pat svarbu aptarti įstatymų leidėjo suvokimą apie patį nusikalstamą elgesį ir jo kriminalizavimo prielaidais apskirtai. Kaip ir jau buvo minėta anksčiau, vienas veiksmingiausių „kovos“ būdų su turtiniais, ekonominiais ir kitais panašaus pobūdžio nusikaltimais – jų padarymas ekonomiškai nenaudingais bei neapsimokančiais. Teoriškai viskas atrodytų nepriekaištingai, tačiau kaip tai įdiegti į įstatyminę bazę, kad būtų proporcinga ir veiksminga bei efektyviai panaudojama

¹⁶ Jungtinių Tautų Konvencija prieš korupciją. *Valstybės žinios*, Nr. 136-5145 (2006).

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ Aiškinamasis raštas Nr. XIP-2344 dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 67 straipsnio papildymo, 72 straipsnio pakeitimo ir kodekso papildymo 72³ ir 189¹ straipsniais įstatymo ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 91, 94 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 168¹ straipsniu įstatymo projektų.

praktikoje. Todėl proporcingas bei tinkamas prevencinių priemonių įtvirtinimas teisės aktuose yra labai reikšmingas, siekiant mažinti tiek nusikaltimų nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams padarymą, tiek nusikalstamumą apskritai. Pastebėtina, kad minėtiems tikslams pasiekti Lietuvos įstatymų leidėjas neretai naudoja kraštutinę (*ultima ratio*) nusikaltimų kontrolės priemonę – baudžiamąjį įstatymą.

Iki 2019 m. keisdamas baudžiamąjį įstatymą, įstatymų leidėjas daugiausia dėmesio skyrė jo griežtinimui. Pasak G. Sakalausko, retas BK pakeitimas buvo „neutralus“, siekiantis tik tam tikrų normų suderinimo su kitais teisės aktais. Tokie BK pakeitimai ir papildymai parodo represyvumo Lietuvoje didėjimą įstatyminiu lygmeniu¹⁹. Kartu tai atskleidžia, kaip valdžios institucijos suvokia nusikalstamą elgesį apskritai, jų turimas teisinės žinias ir pagarbą baudžiamajai teisei, jos principams.

Šis, platesnio pobūdžio teisės normų įvertinimas, leidžia geriau įsigilinti kokiu pagrindu ir kokiomis aplinkybėmis buvo priimta neteisėto praturtėjimo norma. Kad ne vien tik garsiai linksniojamais tarptautiniais teisės aktais remiantis bei lygiuojantis į tarptautinius standartus, bet ir pasinaudojus palankia politine sistema įstatymų leidėjas gana instinktyviai kriminalizavo neteisėtą veiką, neįvertinęs visų galimybių su šia problema kovoti kitomis priemonėmis.

¹⁹ SAKALAUSKAS, G. *Ką liudija didėjantis baudžiamasis represyvumas Lietuvoje*. Kriminologijos studijos, 2014, p. 107.

1.2. Neteisėtas praturtėjimas kitų valstybių baudžiamojoje teisėje

Siekiant geriau įvertinti neteisėtą praturtėjimą, būtų aktualu apžvelgti kaip šią normą taiko kitos pasaulio valstybės. Ši nusikalstama veika jau gana seniai yra aptarinėjama teisės specialistų tarptautiniame lygmenyje. Lietuva, palygintinai su kitomis šalimis, gana vėlai inkorporavo neteisėto praturtėjimo normą į savo teisinę sistemą. Pastebėtina tai, kad aptariama norma „retai sutinkama aukščiausius žmogaus teisių apsaugos standartus pripažįstančiose šalyse“²⁰. Tokių valstybių norą galima gana racionaliai paaiškinti – siekiama išvengti galimų konstitucinių neaiškumų.

Apžvelgiant Europos kontinento valstybes, tai tik Lietuva, Prancūzija, Makedonija ir Moldova yra kriminalizavusios neteisėtą praturtėjimą. Makedonija 1996 m. neteisėtą praturtėjimą įtvirtino savo nacionalinės teisės sistemoje, Prancūzija – 2005 m., Moldova – 2014 m., o Lietuva kaip jau puikiai žinoma – 2011 m.²¹. Kaip nebūtų keista, Europoje neteisėto praturtėjimo veikos legitimumas, kaip ir Lietuvoje, buvo svarstomas Italijos, Portugalijos, Ukrainos ir Moldovos Konstitucinių Teismų. Vykdydamas išankstinę konstitucinę priežiūrą 2012 m. neteisėto praturtėjimo kriminalizavimo galimybes svarstė Portugalijos Respublikos Konstitucinis Tribunolas, kuris konstatavo, kad paruošti įstatymų projektai yra priešaringi Portugalijos Konstitucijai, ypač tuo, kad norma perkelia įrodinėjimo našta kaltinamajam²². 2019 m. vasario 26 d. Ukrainos Konstitucinis Teismas taip pat sprendė neteisėto praturtėjimo sudėties problemą. Sprendime pripažino, kad nagrinėjama norma yra antikonstitucinė bei nurodė, kad neteisėto praturtėjimo straipsnis stokoja teisinio aiškumo, bei pažymėjo, kad valstybinės institucijos hipotetiškai nepakankamai gerai galėjo atlikti savo pareigas bei surinkti ne visus įrodymus, galimai pagrindžiančius valstybės tarnautojo pajamų „teisėtumą“, ir taip pažeisti įtariamo asmens nekaltumo prezumpciją, ir to pasekoje jis pats būtų priverstas įrodinėti savo nekaltumą. Pastebėtina ir tai, kad šis Teismo sprendimas pradžiugino mažiausiai 65 įtakingus valstybės pareigūnus ir tarnautojus, kurių atžvilgiu buvo nutraukti pradėti ikiteisminiai tyrimai dėl neteisėto praturtėjimo, taip pat daugelį kitų asmenų, kurie buvo susiję su korupcinio pobūdžio veikomis, nes buvo suteikta „visuotinė amnestija“ visam didelės vertės turto įgijimui, neturint atitinkamų teisėtų pajamų jam pagrįsti²³. Italijos Konstitucinio Teismo teisėjai pripažino, kad

²⁰ BIKELIS, S., et al. *Kad nusikaltimai neapsimokėtų. Tradiciniai ir modernūs turto konfiskavimo mechanizmai, monografija*. Vilnius: Justitia, 2014, p. 311.

²¹ ZADOYAN, K., et al. *International Experience of the Criminalisation of Illicit Enrichment, and the Possibilities of Criminalising Illicit Enrichment in Armenia*. Yerevan, 2014, p. 15-16. Prieiga internete: <http://iravaban.net/wp-content/uploads/2014/12/Illicit-enrichment-Eng.pdf>.

²² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. kovo 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 189¹ straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Nr. 14/2015-1/2016-2/2016-14/2016-15/2016.

²³ DANĖLIENĖ, I. *Ar Ukrainos Konstitucinis Teismas pasuks šalį atgal nuo Konstitucijoje įtvirtintos vakarietiškos geopolitinės orientacijos?* Teisė.Pro, 2019. Prieiga internete: <http://www.teise.pro/index.php/2019/03/11/i-daneliene-ar-ukrainos-konstitucinis-teismas-pasuks-sali-atgal-nuo-konstitucijoje-itvirtintos-vakarietiskos-geopolitines-orientacijos/>.

„neteisėto praturtėjimo teisinis reguliavimas prieštarauja Konstitucijai, be kita ko, joje įtvirtintai nekaltumo prezumpcijai, dėl to, kad pagal įstatymą pripažinti, jog padarytas nusikaltimas (asmuo nusikalstamai praturtėjo), pakako to, kad asmeniui, turinčiam turto, neatitinkančio jo pajamų, ekonominės padėties, vyksta baudžiamasis procesas dėl ginčijamoje nuostatoje išvardytų nusikaltimų, t. y. nebuvo būtina, kad asmuo būtų už juos nuteistas. Jis pripažino ir tai, kad tokiu teisiniu reguliavimu pažeidžiama ir teisė į teisingą teismą, teisė į gynybą, nes neužtikrinama asmens teisė tylėti“²⁴. Moldovos Konstitucinis Teismas pažeidimų neįžvelgė, bet pažymėjo, kad įstatymas neturi grįžtamosios galios, jeigu juo apsunkinama asmens padėtis. Sprendime nurodė, kad „turto įgijimo teisėtumo prezumpcija yra viena iš nekaltumo prezumpcijos formų, bet ji nėra kliūtis tirti įgytos nuosavybės neteisėtumą, ir konstatavo, kad ši prezumpcija, kartu ir nekaltumo prezumpcija, ginčijamu teisiniu reguliavimu nėra pažeidžiama, nes pareiga įrodyti neteisėtą praturtėjimą tenka valstybės institucijoms“. Taip pat teigė, kad „norma neprieštarauja principui, kad nėra baudžiamojo įstatymo atgalinio veikimo, nes ji neturi grįžtamosios galios ir taikoma tik jeigu turtas įgytas po jos įsigaliojimo“²⁵. Vakarų Europoje neteisėtas praturtėjimas kaip savarankiška nusikalstama veika nėra kriminalizuotas. Pavyzdžiui, Prancūzijoje yra kriminalizuotas negalėjimas pagrįsti, kad asmens gyvenimo būdas atitinka gaunamas pajamas, tačiau yra papildomų sąlygų, kurios yra kartinės, t. y. inkriminuojant asmeniui šią nusikalstamą veiką, privaloma identifikuoti asmens tiesioginius ryšius su prostitucija, išmaldos prašymu užsiimančiais asmenimis, valstybės tarnyba, tam tikrų nusikaltimų darymu ar organizuotu nusikalstamumu²⁶.

Taigi, apžvelgus Europos kontinento, dalies valstybių praktiką, galima pastebėti tendenciją, kad neteisėto praturtėjimo norma yra „perleidžiama“ per Konstitucinių Teismų patikrą, kas leidžia abejoti jos tinkamumu baudžiamosios teisės sistemoje. Taip pat, galima identifikuoti tam tikrus skirtumus tarp Lietuvoje įtvirtinto reglamentavimo, pavyzdžiui, manytina, kad visgi Prancūzijoje vyraujantys reikalavimai nustatyti ryšius su kitomis veikomis sukonkretina bei palengvina nusikalstamos veikos įrodinėjimą bei įneša aiškumo į neteisėto praturtėjimo sudėtį.

Apžvelgiant Afrikos kontinentą, jis išsiskiria tuo, kad neteisėto praturtėjimo norma gana plačiai paplitusi žemyne. Egiptas vienas pirmųjų Afrikos žemyne 1975 m. kriminalizavo neteisėto praturtėjimo sudėtį, vėliau sekė 1981 m. Senegalas, 1995 m. Malavis, 1999 m. Lesotas, 2003 m. Gabonas ir Ruanda, 2004 m. Etiopija ir Madagaskaras, 2006 m. Alžyras, 2008 m. Siera Leonė ir 2009

²⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. kovo 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 189¹ straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Nr. 14/2015-1/2016-2/2016-14/2016-15/2016.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ MAKŪNAITĖ, S. *Neteisėto praturtėjimo nusikaltimo dalykas*. Teisė, 2014, p. 176-177.

m. Uganda²⁷. Jau 2004 m. Egipto kasacinis teismas nagrinėjo ar neteisėto praturtėjimo norma neprieštarauja nacionalinės teisės principams, nutartyje teismas išaiškino, kad visgi neteisėto praturtėjimo įstatymo 2 str. 2 dalyje yra įžvelgiamas pažeidimas nekaltumo prezumpcijai ir tuo pasireiškia prieštaravimas Konstitucijai²⁸.

Lotynų Amerikoje apie neteisėtą praturtėjimą atgarsiai buvo girdėti daug anksčiau nei kituose regionuose. Pirmieji bandymai įdiegti šią veiką į baudžiamosios teisės sistemą siekia 1930 m., kuomet Argentinoje buvo priimti atitinkami įstatymų projektai. Nuo to laiko, neteisėto praturtėjimo populiarumas gana stipriai išaugo: jau 1967 m. Argentina kriminalizavo neteisėtą praturtėjimą, po jos sekė 1987 m. Ekvadoras ir Kuba, 1991 m. Peru, 1998 m. Gajana ir Salvadoras, 1999 m. Čilė, 2003 m. Jamaika ir Meksika, 2004 m. Kolumbija, Kosta Rika, Antigva ir Barbuda, 2008 m. Nikaragva, Paragvajus ir Panama, 2010 m. Bolivija. Kaip nekeista, Lotynų Amerikoje irgi nebuvo išvengta klausimų dėl normos neatitikimo Konstitucijų nuostatomis. Argentinoje, *Alsogaray* byloje, teismas nagrinėjo prieštaravimo nekaltumo prezumpcijai klausimą. Byloje buvo konstatuota, kad vis dėl to, įtariamajam inkriminuojant neteisėto praturtėjimo veiką, neturi būti perkeliama našta įrodinėti savo nekaltumo, vietoje to, prokuroras turi būti aktyvioji šalis, kuri turi rinkti įrodymus ir kitus duomenis nepagrįstam turtui įrodyti, ir tokiu būdu išvengti nekaltumo prezumpcijos principo pažeidimo²⁹. 2008 m. Meksikos Konstituciniam Teismui taip pat teko pasisakyti neteisėto praturtėjimo tema, nutartyje buvo teigiama, kad nenustačius konkretaus valstybės tarnautojo priešingo teisei elgesio, jam negali būti inkriminuojamas neteisėtas praturtėjimas vien dėl disponavimo turtu, dėl šios priežasties toks reglamentavimas yra akivaizdžiai antikonstitucinis³⁰. Sekanti šalis, kuri taip pat susidūrė su konstitucingumo klausimu yra Kolumbija. Pastarosios Konstitucinis Teismas sprendime numatė „dinamiškąją įrodinėjimo našta“, pagal kurią aplinkybių įrodinėjimo našta perkeliama tam, kuris turi didesnes galimybes tas aplinkybes įrodyti³¹. Pavyzdžiui, neteisėto praturtėjimo arba išplėstinio turto konfiskavimo atvejais, neaiškios kilmės turto savininkas turi didesnes galimybes pagrįsti turimo turto įgijimo aplinkybes, todėl būtent jam tenka įrodinėjimo našta. Iš asmens nėra atimama teisė gintis, tačiau, kad paneigti turto ar pajamų neteisėtumo prielaidą, asmeniui reikia pateikti kaltę paneigiančius įrodymus, kurie bylotų apie to turto ar pajamų gavimo aplinkybes. Taip pat Teismas akcentavo, kad turto konfiskavimas ir neteisėtas praturtėjimas yra gana glaudžiai susijęs su ir su daiktine teise, dėl to

²⁷ GUTAUSKAS, A. *Neteisėto praturtėjimo kvalifikavimas*, 2019 paskaitų medžiaga.

²⁸ MUZILA, L., et al. *Criminalizing Illicit Enrichment to Fight Corruption*. The World Bank, p. 29. Prieiga internete: https://star.worldbank.org/sites/star/files/on_the_take_criminalizing_illicit_enrichment_to_fight_corruption.pdf.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ *Ibid.*

³¹ HAMMILTON, B. A., *Comparative Evaluation of Unexplained Wealth Orders*. U.S. Department of Justice, 2011, p. 30, Prieiga internete: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/237163.pdf>.

neteisėtas praturtėjimas ir neteisėtai gauto turto konfiskavimas yra glaudžiai siejami bei laikytini iš prigimties konstituciniais klausimais, kuriuos turi reguliuoti Konstitucija³².

Azijos žemyne, 1971 m., pirmasis neteisėtą praturėjimą kriminalizavo Honkongo regionas, vėliau sekė 1982 m. Brunėjus, 1988 m. Indija, 1997 m. Kinija ir Malaizija, 1999 m. Pakistanas, 2004 m. Bangladešas ir 2009 m. Nepalas³³.

Atkreiptinas dėmesys, kad Šiaurės Amerikoje bei Okeanijoje nei viena šalis nėra kriminalizavusi neteisėto praturtėjimo. Šiuose žemynuose šalys deklaruoja gana stiprias konstitucines tradicijas, be to, nesutinka, kad neteisėtas praturtėjimas gali būti savarankiškai inkriminuojamas kaip atskira korupcinio pobūdžio veika. Šalys tvirtai laikosi pozicijos, kad neteisėto praturėjimo kriminalizavimas negali būti tas kriterijus, kuris leistų suabejoti Konstitucijoje įtvirtintomis fundamentaliomis nekaltumo prezumpcijos nuostatomis³⁴. Tokio pobūdžio pareiškimų dažniausiai galima išgirsti bendrosios teisės tradicijos šalyse.

Analizuojant kitose šalyse įtvirtintą neteisėto praturtėjimo sudėtį, pastebėtina, kad ši norma tarptautiniu mastu gali būti inkriminuojama tik valstybės pareigūnams. Tokie asmenys turi gana aiškiai nubrėžti ribą tarp darbo ir asmeninių interesų, tačiau pastebėtina, kad palygintinai dažnai valstybės pareigūnai primiršta savo prisiimtus įsipareigojimus bei pareigas visuomenei ir viešiesiems interesams bei gana „lengva ranka“ švaisto valstybės turtą tikėdamiesi būti nenubausti³⁵. Lietuva neteisėto praturtėjimo normoje nėra įtvirtinusi minėto nusikalstamos veikos sudėties požymio, dėl to būtų aktualu apžvelgti, kaip kitos šalys savo įstatymuose traktuoja tai. Jordanijoje bei Egipte neteisėtą praturtėjimą galima inkriminuoti netgi valstybės tarnautojo sutuoktiniams ir vaikams, tuo tarpu Paragvajuje, įtarimai gali būti pareikšti net valstybės tarnautojo giminėms pagal antrąją kraujo eilę, o Kipre – netgi pagal trečiąją³⁶. Teismai sprendami bylas susijusias su šios nusikalstamos veikos inkriminavimu, iš valstybės tarnautojo reikalauja pateikti duomenis apie turto, pinigų ar kt. kilmę, o pastarajam to nepadarius preziumuoja, kad asmuo viršijo savo įgaliojimus priimdamas piniginių kyšių mainais suteikdamas galimą paslaugą kyšio davėjui. Vadinasi, orientuojamasi yra į tai, kad valstybės

³² HAMMILTON, B. A., *Comparative Evaluation of Unexplained Wealth Orders*. U.S. Department of Justice, 2011, p. 30, Prieiga internete: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/237163.pdf>.

³³ ZADOYAN, K., et. al. *International Experience of the Criminalisation of Illicit Enrichment, and the Possibilities of Criminalising Illicit Enrichment in Armenia*. Yerevan, 2014, p. 15-16. Prieiga internete: <http://iravaban.net/wp-content/uploads/2014/12/Illicit-enrichment-Eng.pdf>.

³⁴ TSEGAYE, M. *Criminalizing and Prosecuting Illicit Enrichment in Corruption Cases*. AbyssiniaLaw, 2016. Prieiga internete: <http://www.abysinnialaw.com/blog-posts/item/1567-criminalizing-and-prosecuting-illicit-enrichment-in-corruption-cases#>.

³⁵ AGARY, K. *Public officers and their fiduciary duty*. Prieiga internete: <http://www.punchng.com/columnists/pocket-lawyer/public-officers-and-their-fiduciary-duty>.

³⁶ MUZILA, L., et. al. *Criminalizing Illicit Enrichment to Fight Corruption*. The World Bank, p. 15. Prieiga internete: https://star.worldbank.org/sites/star/files/on_the_take_-_criminalizing_illicit_enrichment_to_fight_corruption.pdf.

pareigūnas turi įrodyti ne turto teisėtumą, o pajamų teisėtą gavimą³⁷. Dėl šios priežasties, minėtose šalyse yra sprendžiami klausimai dėl galimai pažeidžiamų žmogaus teisių.

Analizuojant užsienio valstybėse įtvirtintą neteisėto praturtėjimo normą, nebuvo galima nepastebėti kaip šalys skirtingai ir įdomiai traktuoja nusikaltimo dalyką. Pavyzdžiui, Honkongo regiono baudžiamajame įstatyme, turto sąvoka nėra detalizuota, tačiau įtvirtinta, kad asmuo privalo faktiškai būti to turto turėtojas, nebūtinai privalo jį turėti nuosavybės teise, Indijos įstatyme nusikalstamos veikos dalykas įvardijamas kaip pinigai ir turtas, be to Indijos teismai buvo susidūrę su neteisėto praturtėjimo dalyko problematika ir teismo sprendime išaiškino, kad tai apima ir nekilnojamąjį turtą, visą likvidų turtą ir pelningas investicijas³⁸. Argentinos teisinėje sistemoje neteisėto praturtėjimo dalyku gali būti laikomas ir skolų ar įsipareigojimų, susijusių su turtu, panaikinimas, Paragvajaus baudžiamajame kodekse įtvirtintas panašus reglamentavimas, tik be viso to, į dalyko sudėtį įeina dar ir suteiktos paslaugos, Malavio valstybėje, turtas apibrėžtas gana abstrakčiai, nurodant, kad neteisėtu praturtėjimu laikomas pajamų neatitinkantis gyvenimo lygis arba būdas³⁹. Įvertinus kitų valstybių reglamentavimą, pastebėtina, kad yra lygiuojamasi į pažodiniį Konvencijos nuostatų perkėlimą ir neteisėtas praturtėjimas apibrėžtas kaip asmens negalėjimas pagrįsti turimo turto teisėtomis pajamomis.

Iš pirmo žvilgsnio, būtų galima teigti, kad Lietuvoje, lyginant su kitomis pasaulio valstybėmis, neteisėto praturtėjimo dalykas apibūdinamas daug siauriau dėl įtvirtintos minimalios turto ribos, tačiau įsigilinus galima pamatyti, kad viskas yra netgi priešingai. Šiuo atveju, nusikalstamos veikos dalykas neturėtų būti tas kriterijus pagal kurį turėtų būti vertinama normos taikymo apimtis. Lietuvos teisinėje sistemoje neteisėto praturtėjimo norma priešingai – yra įtvirtinta gana plačioje apimtyje, kadangi BK 189¹ straipsnyje numatyto nusikaltimo subjektu gali būti kiekvienas asmuo, o tiek Konvencijoje, tiek daugelyje pasaulio šalių ši veika gali būti inkriminuojama tik valstybės tarnautojui dėl korupcinio pobūdžio veiksmų.

Apibendrinant, galima būtų teigti, kad didelė dalis šalių, kurios yra įteisinusios neteisėto praturtėjimo sudėtį, yra susidūrusios su konstitucingumo bei žmogaus teisių galimo pažeidimo problemomis. Be to, didžioji dalis Konstitucinių Teismų analizavusių šią normą, savo sprendimuose paneigė neteisėto praturtėjimo prieštaravimą konstitucijoms, tačiau buvo ir tokių, kuriuose buvo identifikuotas pažeidimas. Bendrai vertinant visas šalis, susidaro įspūdis, kad dėl įrodinėjimo naštos

³⁷ KAMUNDE, G. N. *The Crime Of Illicit Enrichment Under International Anti-corruption Legal Regime*. Prieiga internete: <http://kenyalaw.org/kl/index.php?id=1891>.

³⁸ MUZILA, L., et. al. *Criminalizing Illicit Enrichment to Fight Corruption*. The World Bank, p. 19-22,67-88. Prieiga internete: https://star.worldbank.org/sites/star/files/on_the_take_criminalizing_illicit_enrichment_to_fight_corruption.pdf.

³⁹ MAKŪNAITĖ, S. *Neteisėto praturtėjimo nusikaltimo dalykas*. Teisė, 2014, p. 177.

paskirstymo, neteisėto praturtėjimo norma negali tinkamai veikti. Teismai nagrinėdami baudžiamąsias bylas, negali remtis prielaidomis, o asmeniui inkriminuojant neteisėtą praturtėjimą ir nenurodant kokios nusikalstamos veikos pagrindu praturtėjo, tiesiog tektų preziumuoti, jog asmuo praturtėjo neteisėtu būdu⁴⁰. Dėl šios priežasties, dėl netinkamos kaltinamojo kaltės nustatymo, teismai yra apriboti inkriminuojant asmeniui neteisėtą praturtėjimą, kadangi gali būti pažeidžiamas nekaltumo prezumpcijos principas.

Apibendrinant užsienio valstybių teismų apžvelgtą praktiką, galima būtų teigti, kad remiantis nekaltumo prezumpcija, asmens negalėjimas pagrįsti turimo turto teisėtomis pajamomis negali būti automatiškai traktuojamas kaip pakankamas pagrindas inkriminuoti neteisėtą praturtėjimą, dėl šios priežasties, teisėsaugos institucijoms patikrinus galimus teisėtus turto gavimo būdus ir konstatavus, kad turtas negalėjo būti įgytas vienu iš jų, nėra visiškai suderinamas su nekaltumo prezumpcija. Manytina, kad įstatymų leidėjo subjektyviųjų požymių formulavimas padarė įrodinėjimo procesą sunkiai įmanomu.

Be to, įvertinus užsienio šalyse paplitusį reglamentavimą – tai, kad norma taikoma tik valstybės tarnautojams, manytina, kad šis požymis galėtų būti įtvirtintas ir Lietuvos neteisėto praturtėjimo normos sudėtyje, kadangi tokiems asmenims dėl jų užimamų pareigų būtų galima preziumuoti neteisėto turto kilmę, o asmuo būtų iš anksto įspėtas apie tokią neigiamą prezumpciją savo atžvilgiu.

⁴⁰ GODINHO, J. A. F. *The Crime of Illicit Enrichment*. Prieiga internete: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1097243.

2. Neteisėto praturtėjimo sudėtis

Nusikalstamos veikos sudėtį sudaro baudžiamajame įstatyme įtvirtintų objektyviųjų ir subjektyviųjų požymių visuma, kuri lemia pavojingos veikos pripažinimą nusikalstama veika⁴¹. Baudžiamosios teisės doktrinoje sąvokos „nusikalstamos veikos sudėties elementas“ ir „nusikalstamos veikos sudėties požymis“ dažnai suprantamos bei vartojamos tapaciai, tačiau tai nėra pateisinama, kadangi elementai, tai būtinosios sudedamosios struktūros dalys, kurios apibrėžiamos tam tikrais požymiais, o požymiai – tai tam tikros savybės, apibūdinančios bei individualizuojančios sudėties elementus⁴². Nusikalstamos veikos sudėties požymių pagalba yra padedama išskirti specifines nusikalstamos veikos sudėčių savybes bet atskirti vienas nusikalstamos veikos sudėtis nuo kitų. Pastebėtina, kad tiek teismų praktikoje, tiek teorijoje yra išskiriami šie nusikalstamos veikos elementai: objektas, objektyvioji pusė, subjektas, subjektyvioji pusė.

Kiekvienas elementas turi atsispindėti kiekvienoje nusikalstamoje veikoje. Be jų identifikavimo nėra galimybės asmeniui taikyti baudžiamosios atsakomybės. Minėtus elementus apibūdina specifiniai požymiai, kurie taip pat turi itin didelę reikšmę baudžiamosios atsakomybės taikymo etape⁴³. Toliau bus aptariami neteisėto praturtėjimo sudėties elementai ir juos apibūdinantys požymiai.

2.1. Objektas ir dalykas

Šiame skyriuje bus analizuojamas neteisėto praturtėjimo objektas bei su juo glaudžiai susijęs neteisėto praturtėjimo dalykas.

Nusikaltimo objektas yra tai, į ką yra nukreipti nusikalstamos veikos veiksmai, kam padaroma žala ar sukeliama grėsmė⁴⁴. Nusikaltimo objektą apibūdina tie baudžiamojo įstatymo gėriai, į kuriuos kėsinamasi nusikaltimu. Remiantis bendrosios teisės doktrina, pasak V. Piesliako: „kiekviena veika visuomenėje laikoma pavojinga, jei kelia pavojų kokiai nors vertybei, todėl baudžiamojo įstatymo saugomos vertybės yra įtrauktos į nusikaltimo sudėties modelį kaip vienas iš nusikaltimo objektyviųjų požymių. Nusikaltimo objekto įrodinėjimas turi du aspektus: 1. Vertybės, kurią saugo mus dominantis BK straipsnis, nustatymas; 2. Vertybės, į kurią pasikėsinta, kuriai dėl nusikaltimo

⁴¹ ŠVEDAS, G., *et al. Lietuvos baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. I knyga*. Vilniaus universiteto leidykla, 2019, p. 167.

⁴² ŠVEDAS, G., ABRAMAVIČIUS, A., PRAPIESTIS, J., BIELIŪNAS, E. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Vilniaus universiteto leidykla, 2019, p. 173.

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. kovo 10 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-29-309/2016.

padaryta žala, nustatymas“⁴⁵. Taip pat baudžiamosios teisės teorijoje teigiama, kad baudžiamojo įstatymo saugoma vertybė yra “svarbiausias veiksnys, nulemiantis žmogaus poelgio pavojingumą ir baudžiamąjį jo vertinimą“⁴⁶. Veikos objektas dažniausiai identifikuojamas pagal BK specialiosios dalies skyriaus pavadinimą. Tačiau, pasitaiko sudėtingų atvejų, kuomet įprastas vertybės nustatymo būdas nepadeda, dėl šios priežasties yra pasitelkiamas į pagalbą doktrininis arba teisinis aiškinimas.

Šiuo atveju, neteisėto praturtėjimo vertybinį pagrindą nustatyti nėra sunku, nagrinėjama nusikalstama veika yra įtvirtinta BK specialiosios dalies XXVIII skyriuje: “Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams“. Taigi, bendrai kalbant, objektas gali būti įvardytas kaip visi teisėti nuosavybės teisių įgijimo pagrindai, kurie yra numatyti CK 4.47 straipsnyje⁴⁷. BK 189¹ norma į Lietuvos baudžiamosios teisės sistemą buvo įdiegta siekiant daugiausiai kovoti su organizuotu nusikalstamumu ir korupcinėmis nusikalstamomis veikomis⁴⁸. Akivaizdu tai, kad minėtame straipsnyje aprašytos nusikalstamos veikos pagrindinis objektas nėra valstybės finansinė sistema, nors iš pirmo žvilgsnio gali taip pasirodyti. Šiai minčiai pagrįsti, kaip argumentą galima pateikti BK 190 straipsnio antrosios dalies nuostatą, kurioje įtvirtinta, „kad šio skyriaus BK 189¹ straipsnyje nurodytos teisėtos pajamos yra iš teisės aktų neuždraustos veiklos gautos pajamos, nesvarbu, ar jos buvo apskaitytos teisės aktų nustatyta tvarka, ar ne“. Šis įtvirtinimas leidžia aiškiai atskirti BK 189¹ straipsnyje numatytą pažeidimą nuo finansinių reikalavimų pažeidimų⁴⁹. Bendrai kalbant, galima būtų teigti, kad šis straipsnis siekia apsaugoti turtą⁵⁰. Tačiau yra susiduriama su problema – nėra aišku kurio subjekto nuosavybės teisės ir turtas yra ginamas. Dėl šios priežasties, būtų aktualu įvertinti vartojamų sąvokų turinį bei esmę. Atkreiptinas dėmesys, kad analizuojant, bus atsižvelgiama į konstitucines bei civilines teises nuostatas, kadangi ginama vertybė glaudžiai susijusi su minėtų teisės šakų sritimis.

Pradėti reikėtų nuo to, kad Konstitucinis Teismas, aiškinant Konstitucijos 23 straipsnio nuostatą, yra pažymėjęs, kad “*doktrinoje konstitucinės nuosavybės apsaugos garantija paprastai suprantama kaip status quo garantija, nes ji pirmiausia saugo asmens turimas nuosavybės teises*“⁵¹.

⁴⁵ PIESLIAKAS, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai. Antroji pataisyta ir papildyta laida*. Vilnius: Justitia 2009, p. 223.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 222.

⁴⁷ FEDOSIUK, O. *Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtinėms interesams. Specialioji dalis. Pirmoji knyga*. Vilnius: Justitia, 2013, p. 413.

⁴⁸ Aiškinamasis raštas Nr. XIP-2344 dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 67 straipsnio papildymo, 72 straipsnio pakeitimo ir kodekso papildymo 72³ ir 189¹ straipsniais įstatymo ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 91, 94 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 168¹ straipsniu įstatymo projektų.

⁴⁹ BIKELIS, S. *Baudžiamosios ir mokesčių teisės sankirta: atsakomybė už neteisėtą praturtėjimą ir non bis in idem principas*. Teisės problemos, 2015, p. 63.

⁵⁰ FEDOSIUK, O., *op. cit.*, p. 412-413.

⁵¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. spalio 27 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 4 straipsnio 1, 4, 9 ir 11 dalių, 8 straipsnio 1 dalies, 15 straipsnio 2 punkto ir 20 straipsnio 1, 2, 3 bei 4 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Nr. 15/97.

Kitame nutarime Teismas pratęsė mintį, kad *“subjektinė nuosavybės teisė paprastai apibūdinama kaip įstatymų saugoma savininko galimybė savo nuožiūra ir interesais valdyti jam priklausantį turtą, juo naudotis ir disponuoti, bet neperžengiant įstatymų nustatytų ribų, nevaržant kitų asmenų teisių ir laisvių”*⁵². Vadinasi, galima būtų teigti, kad vis dėl to, prigimtimi nuosavybės teisė siejasi su priklausimu tam tikram teisiniui subjektui. Civilinės teisės plotmėje, aiškinant nuosavybės sąvoką, galima būtų paminėti CK 4.37 straipsnį, kuriame nuosavybės teisė taip pat siejama su nuosavybės savininko teise „savo nuožiūra, nepažeidžiant įstatymų ir kitų asmenų teisių ir interesų, valdyti, naudoti nuosavybės teisės objektą ir juo disponuoti“⁵³. Civilinės teisės nuostatos tik dar kartą patvirtina nuosavybės teisių priklausymą tam tikram subjektui. Vertinant neteisėto praturtėjimo normos sudėtį, susiduriame su klausimu, kam gi visgi priklauso straipsnio dispozicijoje minimas turtas?

Siekiant atsakymo į šį klausimą, vertinga būtų peržvelgti XXVIII skyriuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams“ įtvirtintų normų objektus. Ši analizė vertinga tuo, kad beveik visos šiame skyriuje įtvirtintos normos siekia apsaugoti konkrečiam asmeniui priklausančią nuosavybę. Pastebėtina tai, kad didžioji dalis straipsnių, esančių šiame skyriuje yra materialios sudėties, kuriuos inkriminuojant asmeniui, kaip privalomi nusikalstamos veikos požymiai turi būti nustatyti padariniai bei priežastinis ryšys. Galima būtų paminėti tokius BK straipsnius kaip: 178 (vagystė), 180 (plėšimas), 182 (sukčiavimas), 183 (turto pasisavinimas) 184 (turto iššvaistymas), 186 (turtinės žalos padarymas apgaulė), 185 (radinio pasisavinimas), 187 (turto sunaikinimas ar sugadinimas) 188 (turto sunaikinimas ar sugadinimas dėl neatsargumo), visi šie straipsniai neišvengiamai reikalauja nustatyti įtariamąjį, bei ir tai, kad tas asmuo padarė žalą būtent kito asmens nuosavybei. Vadinasi, siekiant inkriminuoti minėtus straipsnius, visais atvejais reikalaujama nustatyti, kad turtas, turtinė teisė arba turtinis interesas jam buvo svetimas. Minėtų sudėčių padariniai leidžia nustatyti kuris subjektas konkrečiai patyrė žalą, t.y. identifikuoti padarinių kilmę. Tačiau XXVIII skyriuje yra įtvirtintos ir kelios išimtys, kurios nereikalauja nustatyti subjekto, kuriam priklausė nuosavybė, viena iš jų yra BK 189 straipsnis. Nusikalstamu būdu gauto turto įgijimo ir realizavimo normos sudėtis yra formali, bet to, nusikalstamos veikos objektas yra beveik tapatus neteisėto praturtėjimo normos objektui. Be to, norma nereikalauja nustatyti turto kilmės, t.y. nusikalstamu būdu įgyto turto tikrojo savininko⁵⁴. Visgi, praktikoje yra kiek kitaip, peržvelgus teismų nagrinėtas bylas, matyti, kad beveik visada

⁵² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos muziejų įstatymo 5 straipsnio 2 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Nr. 7/98.

⁵³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios* Nr. 74-2262 (2000).

⁵⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. birželio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-267/2014.

teismas nustatinėja, kuriam konkrečiai asmeniui priklausė turtas, kadangi šis identifikavimas leidžia vėliau nustatyti kitus būtinuosius nusikalstamos veikos sudėties požymius. Pavyzdžiui, „*teisėjų kolegija <...> nustatė, kad <...> G.G. pasisavino einamų pareigų pagrindu jai patiktą didelės vertės svetimą – AB (-) bankui priklausantį turtą – 2 939 153,10 Lt (851 237,58 Eur), padarydama bankui turtingą žalą*“⁵⁵. Kitoje byloje teismas nustatė, kad „*G. Č. iš G. K. ir A. S. įsigijo UAB „B“ priklausantį, A. R. naudojimą automobilį <...> žinodamas, kad šis automobilis G. K. ir A. S. nuosavybės teise nepriklauso, o yra gautas nusikalstamu būdu, t. y. G. K. ir A. S. pagrobtas <...> iš nesaugomos automobilių stovėjimo aikštelės*“⁵⁶.

Įvertinus BK XXVIII skyriuje įtvirtintas nusikalstamų veikų sudėtis, galima būtų daryti išvadą, kad įrodinėjimo procese, beveik kiekvienoje sudėtyje yra reikalaujama nustatyti neteisėtai įgytos nuosavybės savininką. Be šio identifikavimo, tam tikrais atvejais, neįmanoma taikyti kaltininkui baudžiamosios atsakomybės, be to, baudžiamasis straipsnis tuo pat metu praranda savo funkcionalumą. Dėl šios priežasties, neteisėto praturtėjimo norma lieka gana dviprasmiškoje padėtyje. Normos dispozicijoje esanti frazė „turėjo nuosavybės teise didesnės negu 500 MGL vertės turtą <...>, kuris negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis“, sukelia kontraversiškas mintis. Pirmiausia, įstatymas reikalauja kaltininkui turėti turtą nuosavybės teise, o vėliau teigia, kad tas turtas negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis. Loginė straipsnio struktūra numato šio turto neteisėtumo prezumpciją, o iš to būtų galima teigti, kad subjektui, kuris negali patikimais duomenimis pagrįsti valdomo turto teisėtumo, asmens nuosavybės teisės į tą turtą yra paneigiamos, nes iš ne teisės negali kilti teisė⁵⁷.

Įvertinus neteisėto praturtėjimo saugomą objektą, matyti, kad inkriminuojant BK 189¹ straipsnį, pakanka įrodyti neteisėtą pajamų kilmės pobūdį, o tai reiškia, kad įrodyti reikia tik įtariamojo turto valdymo faktą ir akivaizdžiai neproporcingą santykį tarp neaiškios kilmės turto ir teisėtų pajamų šaltinių. Taigi, nėra aišku ar įstatymų leidėjas tinkamai įvertino šios normos tinkamumą BK XXXVIII skyriuje, kadangi ryšio nustatymas tarp esamo turto valdytojo ir tikrojo nuosavybės teisių savininko, priešingai nei kitose skyriaus normose lieka neįrodinėjamas inkriminuojant pastarąją nusikalstamą veiką.

Siekiant pašalinti minėtus neaiškumus, galima būtų pasvarstyti, jeigu į neteisėto praturtėjimo normą būtų įdiegtas specialaus subjekto požymis, kas ir buvo rekomenduojama įgyvendinamos Konvencijos nuostatose, tuomet BK 189¹ straipsnis galėtų būti perkeliamas į BK XXXIII skyrių

⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. birželio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-124-648/2016.

⁵⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2017 m. birželio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-145-697/2017.

⁵⁷ NAMAVIČIUS, J. *Neteisėto praturtėjimo nusikaltimo konstitucinė problematika*. Teisė, 2016, p. 10-14.

“Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams“, ko pasekoje, šiuo metu esantis straipsnio objektas – nuosavybė, būtų pakeistas į viešuosius interesus bei valstybės apsaugą. Bendrieji nuosavybės įgijimo pagrindai, šiuo atveju užimtų antraeilį vaidmenį ir galėtų būti traktuojami kaip papildomas objektas. Galima daryti prielaidą, kad tokia variacija, baudžiamosios teisės doktrinoje būtų sutinkama palankiai, kadangi įneštų konkretumo neteisėto praturtėjimo normai. Be to, toks pasikeitimas būtų sveikintinai sutinkamas ir už nacionalinės teisės ribų, kadangi toks reglamentavimas pateisintų Konvencijos tikslus – kriminalizuoti nusikalstamą veiką, siekiant kovoti su korupcinio pobūdžio nusikalstamomis veikomis. Be to, užsienio autorių darbuose galima rasti pasisakymų, kad visgi neteisėtas praturtėjimas turėtų būti inkriminuojamas tik valstybės tarnautojų atžvilgiu, ši pozicija yra grindžiama tuo, kad neteisėto praturtėjimo kriminalizavimas visgi yra kildinamas iš fiduciarinių pareigų, kurias prisiima valstybės tarnautojas⁵⁸. Dėl šios priežasties, turėtų būti savaime suprantama, kad eilinis pilietis neturi prisiimtų įsipareigojimų elgtis pavyzdingai, dėl to baudžiamasis įstatymas neturėtų iš asmens reikalauti analogiško elgesio, kuris pasireikštų ypatingu dorovingumu bei sąžiningumo standartų laikymusi⁵⁹.

Toliau būtų naudinga apžvelgti su nusikalstamos veikos objektu glaudžiai susijusį nusikaltimo dalyką, kuris yra materialus daiktas, kurį veikiant pažeidžiamos įstatymo saugomos vertybės⁶⁰. Remiantis BK, neteisėto praturtėjimo sudėties dalyku laikytinas didesnės negu 500 MGL vertės turtas, kurį asmuo turi nuosavybės teise ir kuris negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis. Dėl straipsnyje įtvirtintos sąvokos „turtas“ kyla nemažai neaiškumu, dėl šios priežasties, naudinga aptarti neteisėto praturtėjimo dalyko sudėtinės dalis – formą, kilmę bei vertę.

FORMA. Bendriausia prasme, neteisėto praturtėjimo nusikaltimo dalykas yra turtas, kurį asmuo turi nuosavybės teise⁶¹. Detalesnio sąvokos išaiškinimo nėra pateikta nei BK 189¹, nei kituose BK straipsniuose. Išnagrinėjus gana siauros apimties teismų praktiką, nesunku pastebėti, kad baudžiamosiose bylose kaip nagrinėjamos nusikalstamos veikos dalykas, dažniausiai yra įvardijamas, pavyzdžiui, nekilnojamasis turtas, pinigai, materialūs daiktai bei automobiliai⁶². Gana nemažai

⁵⁸MUZILA, L., et al. *Criminalizing Illicit Enrichment to Fight Corruption*. The World Bank, p. 7. Prieiga internete: https://star.worldbank.org/sites/star/files/on_the_take-_criminalizing_illicit_enrichment_to_fight_corruption.pdf.

⁵⁹PERDRIEL-VAISSIERE, M. *The accumulation of unexplained wealth by public officials: Making the offence of Illicit enrichment enforceable*. Anti-Corruption Resource Center, Bergen, 2012, p. 3. Prieiga internete: <https://www.cmi.no/publications/4365-the-accumulation-of-unexplained-wealth-by-public#pdf>.

⁶⁰PIESLIAKAS, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai. Antroji pataisyta ir papildyta laida*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 245.

⁶¹MAKŪNAITĖ, S. *Neteisėto praturtėjimo nusikaltimo dalykas*. Teisė, 2014, p. 178.

⁶²Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2017 m. gegužės 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-169-222/2017; Kauno apygardos teismas baudžiamųjų bylų skyriaus 2017 m. lapkričio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-563-498/2017; Vilniaus apygardos teismo 2018 m. rugsėjo 24 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-347-190/2018.

klausimų praktikoje kyla dėl to, kaip plačiai galima aiškinti turto, kaip BK 189¹ nusikaltimo dalyko sąvoka ir ar turto forma reiškia didelę svarbą kvalifikuojant nusikalstamą veiką.

Nagrinėjant Lietuvos teisės aktus, galima būtų išskirti Lietuvos Respublikos pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos įstatymą⁶³, kurio 2 straipsnio 23 dalyje įtvirtinta turto sąvoka, kuri yra apibrėžiama kaip daiktai, pinigai, vertybiniai popieriai, kitos finansinės priemonės, kitas turtas bei turtinės teisės, intelektinės veiklos rezultatai, informacija, veiksmai ir veiksmų rezultatai, taip pat kitos turtinės ir neturtinės vertybės⁶⁴. Vertinant teisės aktus sistemiškai, būtų galima padaryti išvadą, kad turtui priskiriamas visas materialus ir nematerialus gėris. Manytina, kad visgi turto sąvoka turėtų būti aiškinama plečiamai, šios pozicijos laikosi ir O. Fedosiuk, kuris teigia, kad „turtas kaip teisinė kategorija apima objektus, turinčius ekonominę turinį ir galinčius priklausyti asmeniui (įeiti į jo turtinį aktyvą arba pasyvą) kaip materialusis arba nematerialusis daiktas, o turtinė nauda savo turiniu apima visas įmanomas nusikalstamo praturtėjimo formas“⁶⁵. Panašios pozicijos laikosi ir kiti šia tema pasisakę teisės srities specialistai – A. Abramavičius⁶⁶, R. Paužaitė⁶⁷.

Visgi analizuojant pačią turto formą, nereikėtų pamiršti ir straipsnio, kuriame jis vartojamas paskirties. Kaip jau buvo minėta pirmajame skyriuje, normos tikslas yra sudaryti sąlygas korupcinius, turtinius, ekonominius, finansinius ir kitus savanaudiškus nusikaltimus padaryti ekonomiškai nenaudingais⁶⁸. Vadinasi, peršasi mintis, kad turto sąvoka negali būti siaurinama, ji turi būti aiškinama kiek įmanoma plačiau, kadangi aiškinant siaurai nebūtų įmanoma kvalifikuoti tokių situacijų, kai asmuo neteisėtai įgytus pinigus investuoja įvairiausiais būdais – atlieka sandorius su akcijomis, vertybiniais popieriais, taip pat sudaro fiktyvius sandorius ir kt., taip neva atsikrato jam priklausančio turto⁶⁹. Dėl šios priežasties, tikėtina, kad įstatymo leidėjas yra sąmoningai nedetalizavęs šios sąvokos ir palikęs turto sąvokos aiškinimo dalyką teismų diskrecijai. Taigi, turto forma, išskyrus atvejus, kai ji suponuoja baudžiamąją atsakomybę pagal kitą BK straipsnį, neturėtų būti tas kriterijus, pagal kurį turėtų būti siaurinamas atsakomybės taikymas, svarbu yra tai, kad tas turtas nebūtų gautas teisėtomis pajamomis, tačiau ne kokia forma, o tuo labiau ar ji vėliau kinta⁷⁰.

⁶³ Lietuvos Respublikos pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos įstatymas. *Valstybės žinios*, Nr. 64-1502 (1997).

⁶⁴ *Ibid.*

⁶⁵ FEDOSIUK, O. *Turtinė nauda kaip nusikalstamos veikos dalykas: sisteminė normų analizė*. Jurisprudencija, 2004, p. 83.

⁶⁶ ABRAMAVIČIUS, A., MICKEVIČIUS, D., ŠVEDAS, G. *Europos Sąjungos teisės aktų įgyvendinimas Lietuvos baudžiamojoje teisėje*. Vilnius, VĮ Teisinės informacijos centras, 2005.

⁶⁷ PAUŽAITĖ, R. *Iš nusikalstamos veikos gautas turtas kaip konfiskuotino turto rūšis*. Socialinių mokslų studijos, 2009, p. 198-200.

⁶⁸ Aiškinamasis raštas Nr. XIP-2344 dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 67 straipsnio papildymo, 72 straipsnio pakeitimo ir kodekso papildymo 72³ ir 189¹ straipsniais įstatymo ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 91, 94 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 168¹ straipsniu įstatymo projektų.

⁶⁹ MAKŪNAITĖ, S. *Neteisėto praturtėjimo nusikaltimo dalykas*. Teisė, 2014, p. 179.

⁷⁰ *Ibid.*

Laikant, kad turto sąvoka turi būti aiškinama plečiamai, paminėtina, kad už neteisėtą praturtėjimą asmuo traukiamas baudžiamojon atsakomybén už turto, kurį turi nuosavybės teise, turėjimą. Vadinasi, įstatymų leidėjas kaip ir neturėjo tikslo apriboti turto formą. Anot S. Makūnaitės: „toks įtvirtinimas sudaro sąlygas identifikuoti šio nusikaltimo padarymo laiką per nuosavybės teisės įgijimo momentą, taip pat toks įstatymo leidėjo sprendimas suponuoja, kad baudžiamojon atsakomybén traukiamas ne turto faktinis valdytojas, o tas, kuriam turtas (plačiuoju požiūriu) teisiškai priklauso“⁷¹.

Vis dėl to, reikėtų nepamiršti to, kad sparčiai besikeičiant visuomenei bei keičiantis jos suvokimui, daugelis dalykų praranda savo tradicines ribas, įskaitant ir turto sąvoką. A. Jakutytė-Sungailienė teigia, kad „formuojantis rinkos ekonomikai ir sudėtingėjant civilinei apyvartai, klasikinė nuosavybės teisės doktrina tapo nepriimtina, nes civilinėje apyvartoje greta materialių daiktų atsirado ir nematerialūs objektai.“⁷². Žinoma tai, kad klasikinė daiktinės teisės teorija nepriskiria nematerialių objektų prie tradicinių nuosavybės teisės objektų, kas įrodo, kad turto sąvoka išties turi tendenciją gana smarkiai kisti. Autorė pabrėžia, kad susiaurintas turto sąvokos supratimas visiškai neatspindi dabartinių teisės poreikių ir tendencijų, dėl šios priežasties natūraliai teisėje įsitvirtina žymiai platesnė turto samprata⁷³.

Vadinasi, vertinant neteisėto praturtėjimo dalyko formą, reikia pirmiausia identifikuoti BK 189¹ straipsnio paskirtį ir kiekvienu atveju turimą dalyką įvertinti per tikslą, tuomet toks dalyko aiškinimas būtų pagrįstas. Galima būtų teigti, kad neteisėto praturtėjimo nusikaltimo dalyku laikytinas bet kokios formos asmens turimas turtas, t. y. visas jo turtinis aktyvas, įskaitant turtines teises. Taigi, prieinama prie išvados, kad BK 189¹ straipsnio kvalifikavimui neturi reikšmės dalyko forma.

KILMĖ. Sekantis požymis, kurį reikėtų aptarti vertinant neteisėto praturtėjimo dalyką yra kilmė. Atsižvelgiant į analizuojamo straipsnio inspiratorę – Jungtinių Tautų konvenciją prieš korupciją, nesunku suprasti, kad pirmiausia neteisėtas praturtėjimas turėtų būti siejamas su korupcinio pobūdžio nusikalstamomis veikomis. Tačiau žvelgiant į Lietuvos įstatymų leidėjo nuomonę, BK 189¹ straipsnyje numatyta neteisėto praturtėjimo norma tiesiogiai nesisieja su nei su korupcija, nei su jokia kita nusikalstama veika.

BK 189¹ straipsnio dispozicijoje nėra nereikalaujama, jog asmens turimo turto kilmė būtų nusikalstama, taip pat nereikalaujama, kad turtas būtų gautas iš kitokių teisės pažeidimų, jis netgi gali būti nenustatytos kilmės. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pritaria tokiai įstatymo leidėjo nuomonei,

⁷¹ MAKŪNAITĖ, S. *Neteisėto praturtėjimo nusikaltimo dalykas*. Teisė, 2014, p. 179.

⁷² JAKUTYTĖ-SUNGAILIENĖ, A. *Turto samprata Lietuvos civilinėje teisėje*. Socialinių mokslų studijos, 2009, p. 217.

⁷³ *Ibid.*, p. 213.

konstatuodamas, kad „įstatymas nereikalauja nustatyti turto įgijimo šaltinių. Išvadai apie turto įgijimo neteisėtumą tiesiog pakanka, kad asmuo negali pagrįsti turimo turto įgijimo teisėtumo⁷⁴“. Vadinasi, analizuojama norma sukonstruota taip, kad turi būti inkriminuojama savarankiškai, be sutapties su kitais nusikaltimais, iš kurių kaltininkas turtą įgijo.

S. Makūnaitė teigia, kad „BK 189¹ straipsnio pavadinime esantis žodis „neteisėtas“ iš pirmo žvilgsnio apibūdina paties praturtėjimo kaip veikimo būdą, tačiau šis straipsnis kriminalizuoja ne atitinkamo turto įgijimą, o turėjimą, todėl „neteisėtas“ nusako turimo turto kilmę. Straipsnio dispozicijoje žodis „neteisėtas“ ar „neteisėtai“ nėra minimas. Praturtėjimo neteisėtumą rodo tai, kad turimas turtas negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis“⁷⁵.

Teismuose nagrinėjant bylas dažniausiai teigiama, kad „turtas, kuris negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis, yra gautas iš nenustatytos ar neįrodytos nusikalstamos veikos“, tačiau norint inkriminuoti minėtą straipsnį, užtenka nustatyti, kad turto kilmė yra neaiški⁷⁶. Vertinant objektyviai, visgi turėtų būti aišku, kad turto kilmė negali būti teisėta. Teismų praktikoje galima rasti pavyzdžių kuomet teismas įvardiją numanomą dalyko kilmę: „apeliacinės instancijos teismas, akcentavęs T. M. teistumo pagal BK 260 straipsnio 3 dalį už neteisėtą disponavimą narkotinėmis medžiagomis labai dideliu kiekiu faktą, leido suprasti, jog butas galėjo būti įgytas už pinigus, gautus iš prekybos narkotikais“⁷⁷. Kitoje byloje, teismas taip pat svarstė, kad turtas galėjo būti gautas iš nelegalios veikos: „teismas neatmeta galimybės, kad šis butas galėjo būti įsigytas taip pat ir už lėšas, gautas realizuojant narkotines medžiagas“⁷⁸. Galima rasti ir tokių sprendimų, kuomet teismai pabrėžia, kad įstatymas nereikalauja, jog būtų įrodyta konkreti pajamų kilmė, jų įgijimo būdas ir pan., ir dėl šios priežasties apsiriboja tik vertinimu, kad „kaltinamojo turtas yra neaiškios kilmės, t. y. gautas iš nežinomų, nenustatytų šaltinių, tačiau negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis“⁷⁹. Taip pat, kaip pavyzdį, būtų galima pateikti situaciją, kuomet teismas, pripažindamas asmenį kaltu, *inter alia* rėmėsi tik jo parodymais, kad pajamos gautos neteisėtais būdais, tačiau pažymėtina tai, kad taip ir nebuvo nustatyta iš kur, kadangi asmuo atsisakė pateikti pinigų gavimo šaltinius⁸⁰. Pastebėtina tai, kad vienuose sprendimuose teismai siekia įvardyti galimą turto kilmės šaltinį, o kituose priešingai –

⁷⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. vasario 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-48/2014.

⁷⁵ MAKŪNAITĖ, S. *Neteisėto praturtėjimo nusikaltimo dalykas*. Teisė, 2014, p. 180.

⁷⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. balandžio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-119-139/2016.

⁷⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinė sesijos 2015 m. lapkričio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-100-222/2015.

⁷⁸ Kauno apylinkės teismo baudžiamųjų bylų skyriaus 2013 m. balandžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-464-311/2013.

⁷⁹ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2018 m. kovo 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-323-699/2018.

⁸⁰ Vilniaus miesto 2 apylinkės teismo 2011 m. vasario 21 d. baudžiamasis įsakymas Nr. 1-290-387/2011.

remiasi formaliu vertinimu bei kategoriškai turta įvardija kaip neaiškios kilmės, tačiau bet koku atveju, neįvardija jo kaip gauto nusikalstamu būdu.

Baudžiamajame įstatyme galima rasti nusikalstamų veikų panašių į neteisėtą praturtėjimą, būtent dalyko kilmės pobūdis, kuris yra neaiškus, tačiau negali būti teisėtas, leidžia išskirti neteisėtą praturtėjimą iš kitų. Tarp kodekse įtvirtintų veikų yra tokių, kurių nusikaltimo dalykas yra turtas, kuris gautas iš nustatytos nusikalstamos veikos, visiškai priešingai yra su nusikalstamo praturtėjimo dalyku – turtas yra gautas iš nenustatytos nusikalstamos veikos. Kaip gana ryškų pavyzdį, galima būtų įvardyti BK 216 straipsnį, kurio dalykas yra būtent turtas, gautas nusikalstamu būdu. Pažymėtina, BK 189¹ straipsnis niekada negali būti kvalifikuojamas kartu su BK 216 straipsniu, kadangi dalykas negali tuo pačiu būti ir nusikalstamos, ir neaiškios kilmės⁸¹. Dėl šios priežasties, būtų galima teigti, kuomet aiškinant nusikaltimą, turto kilmė yra nusikalstama, tai negali būti kvalifikuojama kaip neteisėtas praturtėjimas.

Toliau analizuojant bet kokį neaiškios kilmės turta, vertėtų nustatyti ar toks turtas negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis. Tuo pačiu metu reiktų įvertinti ir BK 190 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą teisėtų pajamų sąvoką. Straipsnyje nurodyta, kad minėtos pajamos yra „iš teisės aktų neuždraustos veiklos gautos pajamos, nesvarbu, jos buvo apskaitytos teisės aktų nustatyta tvarka ar ne“. Tačiau šis išaiškinimas gana keblus ir reikalaujantis detalesnės analizės. Vertinant teisėtų pajamų turinį, galima suprasti, kad pagal BK 190 straipsnį, tokiomis pajamomis laikytina visa asmens gauta nauda, neatsižvelgiant į tai, iš kur ji yra gauta. Akivaizdu tai, kad formuluotė „teisės aktų neuždrausta veikla“ suponuoja, kad veikla turi būti neuždrausta ne tik BK, bet ir jokiais kitais teisės aktais⁸². Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjai A. Abramavičius ir J. Prapiestis pateiktoje 2014 m. balandžio 16 d. atskirojoje nuomonėje taipogi sukritikavo aukščiau minėtą BK 190 str. 2 d.: *„Pagal šiame straipsnyje įtvirtintą teisinį reguliavimą neįmanoma suprasti, kas yra pripažįstama teisėtomis pajamomis, <...> nuostatos formuluotė „nesvarbu, ar jos buvo apskaitytos teisės aktų nustatyta tvarka, ar ne“ nedera su kita šios nuostatos formuluote „teisėtos pajamos yra iš teisės aktų neuždraustos veiklos gautos pajamos“ ir <...> gali jai prieštarauti.<...> asmens veiklos draudžiamumą net ir baudžiamumą pagal BK gali lemti tai, kad atitinkama veikla, kuria šiaip nėra draudžiama užsiimti, verčiamasi neapskaitant gautų pajamų (pvz., jų nedeklaruojant ir taip vengiant mokėti mokesčius). Pagal minėtą teisėtų pajamų sąvoką, viena vertus, pajamos iš tokios veiklos būtų pripažįstamos neteisėto praturtėjimo dalyku, nes jos gautos iš teisės aktų uždraustos veiklos, tačiau, kita vertus, jos nelaikytinos šio nusikaltimo dalyku, nes tokių pajamų neapskaitymas (net ir tuo atveju,*

⁸¹ MAKŪNAITĖ, S. *Neteisėto praturtėjimo nusikaltimo dalykas*. Teisė, 2014, p. 182.

⁸² *Ibid.*

jei toks reikalavimas kyla iš teisės aktu) jų nedaro neteisėtomis“⁸³. Panaši pozicija buvo pateikta ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. balandžio 11 d. nutartyje: „*Pabrėžtina ir tai, kad, remiantis BK 190 straipsnio 2 dalyje pateiktu išaiškinimu, vien faktas, kad asmens gautos pajamos nebuvo įtrauktos į apskaitą teisės aktu nustatyta tvarka, taip pat nesudaro pagrindo konstatuoti, kad turtas negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis*“⁸⁴. Taigi, neteisėto praturtėjimo nusikaltimo dalykas yra tik toks neaiškios kilmės turtas, kuris įgytas ne pajamomis, kurios gautos iš savo esme teisėtos veiklos, tik nebuvo apskaitytos ar deklaruotos⁸⁵. Dėl šios priežasties, jeigu asmuo gavo turtą, kaip pavyzdžiui, iš neoficialaus darbo užmokesčio, prekiaudamas įvairiomis prekėmis, verčiantis kitokia ūkine, komercine, profesine ar finansine veikla, tik tinkamai neapskaičius pajamų, nelaikytinas BK 189¹ straipsnyje numatyto neteisėto praturtėjimo nusikaltimo dalyku.

Apibendrinant kilmės požymį, galima teigti, kad neteisėto praturtėjimo normoje galima išvelgti prezumpciją, kuri suponuoja turto kilmės neteisėtumą, nes darant prielaidą, kad turtas iš tiesų yra ne nusikalstamos, o paprasčiausiai neaiškios kilmės, tai neliktų galimybės patvirtinti, kad jis nėra gautas iš teisėtos veiklos, galbūt jis yra tik nedeklaruotas. Vertinti aukščiau su turto kilme susiję aspektai, kelia pagrįstų abejonių, ar toks šio nusikaltimo dalyko įtvirtinimas baudžiamajame įstatyme nenulemia baudžiamosios teisės principų pažeidimų.

VERTĖ. Požymis, kurį taip pat vertėtų paminėti analizuojant neteisėto praturtėjimo nusikaltimo dalyką yra vertė. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad baudžiamajame kodekse galima rasti nemažai straipsnių, kuriuose yra įtvirtintos tokios sąvokos kaip „didelės vertės“, „nedidelės vertės“, „žymus“, „stambus mąstas“ ir pan., toks įstatymo leidėjo pasirinkimas asocijuojasi su praktiškumu bei siekiu numatyti kuo daugiau galimų gyvenimiškų situacijų. Tačiau, tenka pastebėti, kad teisės doktrinoje bei teismų praktikoje toks įstatymo leidėjo noras yra sutinkamas neigiamai, kadangi minėtas požymių įtvirtinimas teisės normoje asocijuojasi su nepastovumu bei gana prastai dera su teisinio aiškumo ir tikslumo principais⁸⁶. Be to, toks reglamentavimas gali lemti teismų galios didinimą, kuomet yra interpretuojamos teisės normos įrodinėjimo procese, nors ir požymiai aiškinami nurodant apytikslę MGL ribą, kuri turėtų pagelbėti atspindinti nusikalstamos veikos pavojingumą.

Kalbant apie BK 189¹ straipsnį, neteisėto praturtėjimo dalyku laikytinas tik toks turtas, kuris atitinka visus dalyko kilmei keliamus kriterijus, ir tokio turto vertė yra didesnė negu 500 MGL.

⁸³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų A. Abramavičiaus ir J. Prapiesčio 2014 m. balandžio 16 d. atskiroji nuomonė dėl 2014 m. balandžio 11 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Plenarinės sesijos nutarties baudžiamojame byloje Nr. 2K-P-93/2014.

⁸⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinė sesijos 2014 m. balandžio 11 d. nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2K-P-93/2014.

⁸⁵ MAKŪNAITĖ, S. *Neteisėto praturtėjimo nusikaltimo dalykas*. Teisė, 2014, p. 182.

⁸⁶ VERŠEKYS, P. *Nusikalstamos veikos sudėties požymio samprata ir ją lemiantys veiksniai*. Teisė, 2012, p. 206; 210-211.

Susidaro įspūdis, kad įstatymo leidėjas siekdamas išvengti aukščiau minėtų abstrakčių vertinamųjų sąvokų, sukonkretino nusikaltimo dalyko vertę. Pastebėtina tai, kad Lietuva yra vienintelė šalis, kuri neteisėto praturtėjimo normoje įtvirtinusi minimalią dalyko vertės ribą⁸⁷. Šis požymis leidžia nustatyti nuo kokio dydžio turimų pajamų asmeniui yra taikoma baudžiamoji atsakomybė. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra nurodęs, kad: „*neteisėto praturtėjimo nusikaltimo dalyko vertė yra skirtumas tarp viso asmens turimo turto ir turto, kuris pagrindžiamas teisėtomis pajamomis*“⁸⁸. Visgi, praktikoje teismai susiduria su neteisėto praturtėjimo dalyko vertės nustatymo problemomis kuomet yra analizuojamas nekilnojamo turto neteisėtumas, kadangi laikui einant jo vertė turi tendenciją kisti. Be to, pastebėta tai, kad turimo turto vertė ir jo įgijimo kaina gali nesutapti ir tai turi būti nustatyta, siekiant apkaltinti asmenį ir įvertinti, ar asmuo galėjo turimą turtą įgyti teisėtomis pajamomis⁸⁹. Priešinga situacija yra su pinigais, teismų sprendimuose matyti, kad radus pas asmenį pinigų, tokių problemų yra išvengiama.

Lyginant nustatytą minimalią ribą su kitais BK straipsniais, iš pirmo žvilgsnio galima būtų teigti, kad riba yra gana nemaža, tačiau įvertinus teismų praktiką, peršasi išvada, kad yra priešingai. Šiuo atveju, galima būtų pritarti O. Fedosiuk nuomonei, kad riba yra labai maža, kuri tinkamai neapibūdina neteisėto praturtėjimo. Pasak jo, „kiekvienas Lietuvoje gyvenantis ir turintis butą žmogus šios normos požiūriu yra „praturtėjęs“ ir galima tikrinti, ar šis „praturtėjimas“ pagrįstas. Toks reglamentavimas kertasi su proporcingumo ir *ultima ratio* principais, todėl siekiant neteisėto praturtėjimo normą bent iš dalies sutaikyti su teisės principų reikalavimais, būtina nepagrįstai turimo turto minimalią vertę pakelti bent iki 1000 MGL arba išvis atsisakyti tokios nusikalstamos veikos sudėties ir problemą spręsti finansinėmis-mokestinėmis priemonėmis“⁹⁰. Literatūroje galima rasti panašių teisės specialistų pasisakymų, kuriuose minima, kad minimali vertės riba turėtų būti didesnė, pasak S. Bikelio už situaciją, kurioje nėra jokių duomenų apie tai, kad asmuo padarė kokį nors teisės pažeidimą ir kad jis užsiima naudą generuojančia neteisėta veikla, įstatymas gali taikyti ne tik jo turto paėmimą, bet dar ir baudžiamąją atsakomybę už neteisėtą praturtėjimą, įskaitant bausmę, galinčią siekti net iki 4 metų laisvės atėmimo. Dėl šios priežasties, autorius teigia, kad „teisėtomis pajamomis nepagrįsto turto vertė turi būti labai reikšminga ir, manytina, tikrai kur kas didesnė, nei ekonominės

⁸⁷ VANAGIENĖ, G. *LR BK 189-1 straipsnyje numatytos normos dėl neteisėto praturtėjimo atitiktis baudžiamosios teisės specialiesiems principams*. Teisės apžvalga, 2018, p. 55-56.

⁸⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. liepos 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-306-942/2015.

⁸⁹ Kauno apylinkės teismo baudžiamųjų bylų skyriaus 2013 m. balandžio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-1259-720/2013.

⁹⁰ FEDOSIUK, O. *Baudžiamųjų įstatymų prieš neteisėtą pajamą ir korupcija leidyba: tarp gerų siekių ir legitimumo*. Jurisprudencija, 2012, p. 1221–1223.

klasės naujo automobilio vertė, ji turėtų būti orientuojama į nekilnojamojo turto vertės lygmenį (manyta, apie 100 000 EUR, apie 2000–2500 MGL)⁹¹.

Siekiant įvertinti, ar būtų tikslinga padidinti minimalią ribą, buvo atlikta pastarųjų trejų metų teismo bylų analizė, kuriose asmenys buvo kaltinami pagal BK 189¹ straipsnį bei buvo apžvelgtas neteisėtu būdu įgyto turto dydis. Atlikus tyrimą pastebėta, kad baudžiamosiose bylose neaiškios kilmės turto vertė yra ženkliai didesnė už 500 MGL ribą. Tokiose bylose įrodinėtina nusikaltimo dalyko vertė siekdavo, pavyzdžiui: 130 329 Eur, 153 623 Eur, 26 058 Eur, 96 267 Eur, 239 902,89 Eur, 91 503 Eur, 231 841,11 Eur, 46 526,73 Eur, 239 902,89 Eur, 2 395 826,02 Eur, 26 058,14 Eur, 354 370 Eur⁹². Galima nesunkiai pastebėti, kad tik vienoje byloje turto vertė buvo palygintinai žema, kas reiškia, kad būtų galima apsvarstyti klausimą dėl minimalios 500 MGL vertės didinimo. Atliktas tyrimas parodė, kad beveik visos pastarųjų trejų metų baudžiamosios bylos buvo pradėtos tik nustačius, kad neteisėtu būdu gauto turto vertė yra ženkliai didesnė nei 19 000 Eur.

Visgi, Konstitucinio Teismo nuomone, BK 189¹ straipsnyje nustatyta minimali neteisėto praturtėjimo dalyko vertė nėra per maža – priešingai, pasak Teismo, „*BK 189¹ straipsnio 1 dalyje įtvirtintas turto vertės dydis – daugiau negu 500 MGL – nėra akivaizdžiai per mažas, ypač atsižvelgiant <...> ,kad tai yra daugiau už BK 190 straipsnio 1 dalyje nustatytą 250 MGL dydžio sumą, kurią viršijus turtas laikomas didelės vertės*“⁹³.

Manytina, kad vertinimas kiek asmuo gali turėti neaiškios kilmės turto, kuris negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis, kad tokia veika būtų pakankamai pavojinga ir jos kriminalizavimas atitiktų *ultima ratio* principą, turėtų būti siejamas su pačios nusikalstamos veikos paplitimu bei ekonomine situacija šalyje⁹⁴. Be to, turėtų būti įvertinamas toks kriterijus, kaip vidutinis šalies atlyginimas ir kt. aspektai. Įvertinus statistikos departamento duomenimis, matyti, kad vidutinis

⁹¹ BIKELIS, S., et al. *Kad nusikaltimai neapsimokėtų. Tradiciniai ir modernūs turto konfiskavimo mechanizmai, monografija*. Vilnius: Justitia, 2014, p. 315.

⁹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2017 m. gegužės 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-169-222/2017, Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2017 m. gegužės 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-6-487/2017, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2018 m. sausio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-76-1073/2018, Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2018 m. sausio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-5-300/2018, Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2018 m. kovo 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-218-245/2018, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2018 m. birželio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-195-303/2018, Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2018 m. rugsėjo 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-584-493/2018, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2018 m. rugsėjo 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-251-1073/2018, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019 m. kovo 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-31-628/2019, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019 m. balandžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-87-719/2019, Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019 m. spalio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-317-453/2019.

⁹³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. kovo 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 189¹ straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Nr. 14/2015-1/2016-2/2016-14/2016-15/2016.

⁹⁴ MAKŪNAITĖ, S. *Neteisėto praturtėjimo nusikaltimo dalykas*. Teisė, 2014, p. 182.

darbuotojui (dirbančiam valstybiniame ir privačiame sektoriuje) mokamas darbo užmokestis, atskaičius visus mokesčius, 2019 m., pagal II ketvirčio duomenis, sudarė 817,80 Eur, t. y. 9 813,60 Eur per metus⁹⁵. Visgi, bylų nagrinėjimo metu, teismai pirmiausia atsižvelgia į oficialų asmens darbo užmokestį kaip į teisėtų pajamų šaltinį. Įvertinus vidutinio darbo užmokesčio metinę sumą, nesunkiai galima pastebėti kaip greitai yra priartėjama prie 500 MGL ribos. Atitinkamai – taupiai ir neprabangiai gyvenantis pilietis, kuris dėl kažkokių priežasčių neteko galimybės dokumentais paaiškinti turimo turto arba pajamų įgijimo aplinkybių, gali patekti į valstybės persekiojamų asmenų sąrašą.

Nors BK 189¹ straipsnyje ir yra numatyta minimali neteisėto praturtėjimo dalyko vertė, kas leidžia iš pirmo žvilgsnio manyti, kad nusikalstama veika yra kriminalizuota siauroje apimtyje, tačiau apžvelgus bei įvertinus visumą – dalyko vertės dydžio ir galimo svyravimo, taip pat „teisėtų pajamų“ sąvokos apibrėžimą, peršasi mintis, kad visgi įstatymų leidėjas įtvirtindamas minimalią dalyko vertės ribą siekė neteisėto praturtėjimo nusikaltimą inkriminuoti itin plačiam subjektų ratui.

2.2. Objektyvioji pusė

Nusikalstamos veikos objektyvioji pusė – tai išorinis pavojingo kėsینimosi, kuriuo pažeidžiama baudžiamojo įstatymo saugomi teisiniai gėriai, pasireiškimas. Prie požymių apibūdinančių, nusikaltimo objektyviąją pusę priskiriama pavojinga veika, nusikalstami padariniai, priežastinis ryšys bei veikos padarymo laikas, vieta, įrankiai, priemonės, būdas ir kitos objektyvios aplinkybės⁹⁶.

Pavojinga veika – tai nusikalstamos veikos ir jos sudėties šerdis, būtent šis požymis leidžia pradėti ikiteisminį tyrimą bei vertinti ar buvo padarytas nusikaltimas. Nuo šio objektyviojo nusikalstamos veikos sudėties požymio, kuris pasireiškia visuotinai pavojingu elgesiu, prasideda baudžiamajam įstatymui priešinga veika, kuria yra kėsinamasi į įstatymo saugomas vertybes⁹⁷. Pati veika yra siejama su asmens poelgiu, kuris yra suprantamas kaip elgesio aktas, kurį galima stebėti, matyti, girdėti, pajauti⁹⁸.

Pasak G. Vanagienės „visiems yra žinoma, kad baudžiamuoju įstatymu kriminalizuotas elgesys, kuris užtraukia atsakomybę, tačiau yra atveju kuomet išoriškai pasireiškiantys veiksmai ne visada gali sukelti baudžiamąją atsakomybę – kriminalizuotinas gali būti tik pavojingas įstatymų

⁹⁵ Oficialios statistikos portalas. Darbo užmokesčio rodikliai (ketvirtiniai ir metiniai). Prieiga internete: <https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?articleId=6575088>.

⁹⁶ ŠVEDAS, G., et al. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. I knyga*. Vilniaus universiteto leidykla, 2019, p. 201.

⁹⁷ PIESLIAKAS, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai. Antroji pataisyta ir papildyta laida*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 241-244.

⁹⁸ PIESLIAKAS, V. *Mokymas apie nusikaltimą ir nusikaltimo sudėtį*. Vilnius, 1996, p. 73.

leidėjo požiūriu elgesys⁹⁹. Šį atvejį būtent ir galima pritaikyti neteisėto praturtėjimo normos atžvilgiu. BK 189¹ straipsnyje pavojinga veika pasireiškia kaip turto virš 500 MGL vertės, kuris negali būti pagrįstas teisėtomis pajamomis, turėjimas. Bendrai kalbant, pavojingas asmens poelgis įtvirtintas normos dispozicijoje kaip „turto turėjimas“. Civilinės teisės plotmėje, turto turėjimas pasireiškia kaip teisė savo nuožiūra, nepažeidžiant įstatymų ir kitų asmenų teisių ir interesų, valdyti, naudoti nuosavybės teisės objektą ir juo disponuoti¹⁰⁰. Pavyzdžiui, *sutuoktiniai S. Š. ir V. Š. buvo kaltinami tuo, kad neteisėtai praturtėjo. Remiantis duomenimis, jie 2009 m. balandžio 21 d. pirkimo-pardavimo sutartimi, bendros jungtinės nuosavybės teise įgijo žemės sklypą, bei šiame sklype esantį gyvenamą namą už 796 000 Lt, žinodami, kad šio turto jie negali įsigyti savo teisėtai pagrįstomis pajamomis*¹⁰¹. Matytina, kad šioje byloje nusikalstamos veikos objektyvioji pusė – turto turėjimas pasireiškė žemės sklypo įgijimu, kuomet buvo sudaryta pirkimo-pardavimo sutartis, nuo sandorio sudarymo sutuoktiniai S.Š. ir V.Š. įgijo galimybę fiziškai ar juridiskai valdyti turtą. Kaip pavyzdį, dar galima būtų pateikti ir situacijas, jeigu pinigai teisėsaugos pareigūnų būtų rasti namuose, transporto priemonėje ar banko sąskaitoje, vis tiek asmeniui galėtų būti inkriminuojamas „turėjimo požymis“. Tokiais atvejais, svarbu nustatyti, kad asmuo turi turtą savo žinioje ir gali daryti poveikį jo fizinei arba juridinei būsenai.

Visgi, BK 189¹ straipsnyje įtvirtintas gana netradicinis teisinis reguliavimas, kuris pasireiškia baudžiamosios atsakomybės taikymu ne už veiksmą, o už turto turėjimą – būseną, kuris sukėlė neaiškumų teismams jau pirmaisiais normos taikymo metais. Vilniaus miesto 1 apylinkės teismas nagrinėdamas baudžiamąją bylą dėl neteisėto praturtėjimo, buvo priverstas nagrinėjimą atidėti ir kreiptis į Konstitucinį Teismą su klausimu ar BK 189¹ norma neprieštaruoja konstituciniam teisinės valstybės principui ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnyje įtvirtintam nekaltumo prezumpcijos principui. Prašyme Vilniaus miesto apylinkės 1 teismas kėlė klausimus aktualius šiam poskyriui: „*dėl BK 189¹ straipsnyje numatytos nusikalstamos veikos („turėjo“) baigtumo momento: ar veika laikytina baigta pradėjus turėti, t. y. įgijus turtą, ar atlikus tam tikrus trunkamuosius veiksmus su turtu, įrodančius turto turėjimą*“¹⁰². Tačiau, kaip žinoma, Konstitucinis Teismas 2012 m. birželio 25 d. sprendimu atsisakė nagrinėti Vilniaus miesto 1 apylinkės teismo prašymą, kadangi nustatė, kad prašymas nėra žinybingas Konstituciniam Teismui. Taigi, klausimas dėl pavojingos

⁹⁹ VANAGIENĖ, G. *LR BK 189-1 straipsnyje numatytos normos dėl neteisėto praturtėjimo atitiktis baudžiamosios teisės specialiesiems principams*. Teisės apžvalga, 2018, p. 57.

¹⁰⁰ Kauno apylinkės teismo 2016 m. vasario 24 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2-1594-800/2016.

¹⁰¹ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2013 m. vasario 22 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-132-290/2013.

¹⁰² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 birželio 25 d. sprendimas „Dėl pareiškėjo – Vilniaus miesto apylinkės teismo prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 189¹ straipsnis (2010 m. gruodžio 2 d. redakcija) neprieštaruoja Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

veikos pobūdžio tuo metu taip ir nebuvo išspręstas. Teisinėje literatūroje šį klausimą nagrinėjusių autorių galima rasti vos kelis. A. Makūnaitė, gana įdomiai ir tikėtina, kad tinkamai aiškina įstatymų leidėjo pasirinkimą numatyti būtent tokį neteisėto praturtėjimo objektyvųjį požymį, nurodydama, kad „teleologiškai aiškinant BK, tai, kad asmuo traukiamas baudžiamojon atsakomybėn už turto, kurį turi nuosavybės teise, turėjimą nereiškia, kad įstatymų leidėjo tikslas buvo apriboti turto formą. Tokia formuluotė veikiausiai leidžia apibrėžti neteisėto praturtėjimo nusikaltimo padarymo laiką per nuosavybės teisės įgijimo momentą taip pat suponuoja, kad baudžiamojon atsakomybėn traukiamas ne turto faktinis valdytojas, o tas, kuriam turtas (plačiuoju požiūriu) teisiškai priklauso. Manytina, kad tokia formuluotė leidžia apibrėžti šio nusikaltimo padarymo laiką per nuosavybės teisės įgijimo momentą“¹⁰³.

Visgi, įvertinus teismų praktiką, galima pastebėti, kad vieningos nuomonės dėl neteisėto praturtėjimo nusikaltimo padarymo laiko nėra, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2014 m. nutartyje teigė, kad „*baudžiamojon atsakomybėn pagal BK 189^l straipsnį traukiami tik asmenys, kurie jame nustatytus požymius atitinkantį turtą turi įsigaliojus šiam įstatymui. Taigi įstatymo leidėjas susiejo įstatymo taikymą su normoje minimo turto turėjimu įsigaliojus šiam įstatymui, bet ne su įsigijimu*“¹⁰⁴. Toje pačioje nutartyje Teismas konstatavo, kad „*sprendžiant, ar iki nagrinėjamo įstatymo įsigaliojimo įgyto, bet teisėtomis pajamomis nepagrįsto turto turėjimas užtraukia baudžiamąją atsakomybę, būtina vertinti bylos duomenis, kurie leidžia daryti išvadą, ar turimo turto įgijimo pagrindas buvo įstatymo uždrausta veikla, kuri ir pagal anksčiau galiojusius įstatymus užtraukdavo baudžiamąją atsakomybę. Tik tais atvejais, kai nustatytos bylos aplinkybės lemia teismo įsitikinimą, kad pajamos turimam turtui įgyti ar pats turtas gauti iš tuo metu pagal įstatymą nusikalstamos veiklos ir turto savininkas tai žinojo ar galėjo žinoti, nepaisant to, kad turtas įgytas iki 2010 m. gruodžio 11 d., baudžiamosios atsakomybės taikymas pagal BK 189^l straipsnį nelaikytinas priešingu BK 2 straipsnio 3 dalyje ir 3 straipsnyje nustatytiems reikalavimams, o kartu ir konstituciniam teisinės valstybės principui, Konstitucijos 31 straipsnio 4 daliai, Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 7 straipsnio reikalavimams*“¹⁰⁵. Akcentuotina tai, kad po minėtos nutarties paskelbimo, du plenarinės teisėjų kolegijos sudėtyje buvę teisėjai pateikė atskirąją nuomonę, kurioje nurodė, kad „*pagal BK 189^l straipsnyje įtvirtintą teisinį reguliavimą baudžiamojon atsakomybėn gali būti patraukti asmenys, turintys šiame straipsnyje numatyto turto, nepriklausomai nuo jo įgijimo laiko. Toks teisinis reguliavimas, mūsų nuomone, neatitinka protingumo, proporcingumo kaip*

¹⁰³ MAKŪNAITĖ, S. *Neteisėto praturtėjimo nusikaltimo dalykas*. Teisė, 2014, p. 179.

¹⁰⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinė sesijos 2014 m. balandžio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-93/2014.

¹⁰⁵ *Ibid.*

*konstitucinio teisinės valstybės principo elementų reikalavimo*¹⁰⁶. Konstitucinis Teismas 2017 m. nagrinėjęs ar neteisėto praturtėjimo norma neprieštaruoja Konstitucijai labai aiškiai nutarime išdėstė, kad „asmuo gali būti baudžiamas už neteisėtą praturtėjimą tuo atveju, jeigu veika, atitinkanti BK 189¹ straipsnio 1 dalyje apibrėžtą nusikaltimo sudėtį, padaryta ne anksčiau kaip 2010 m. gruodžio 11 d., kai įsigaliojo BK 189¹ straipsnis, kuriame atsakomybėn už neteisėtą praturtėjimą nustatyta ne tik tai, kad asmuo nuosavybės teise turėjo (turi) didesnės negu 500 MGL vertės turtą, kuris negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis, bet ir tai, kada jis įgijo nuosavybės teise nurodyto dydžio turtą, t. y. būtina nustatyti to turto įgijimo nuosavybės teise momentą. Vadinasi, jeigu asmuo BK 189¹ straipsnio 1 dalyje nurodytos vertės turtą įgijo nuosavybės teise iki BK 189¹ straipsnio įsigaliojimo, jis negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn pagal šį BK straipsnį“¹⁰⁷.

Įvertinus pateiktus teismų išaiškinimus, būtų galima daryti išvadą, kad neteisėto praturtėjimo nusikaltimas, asmenims iki įstatymo įsigaliojimo, t.y. 2010 m. gruodžio 11 d., ir turintiems turtą po įstatymo įsigaliojimo buvo inkriminuojamas netinkamai, kadangi nebuvo numatytas joks pereinamasis laikotarpis turtui legalizuoti.

2.3. Subjektas

Analizuojant toliau neteisėto praturtėjimo sudėtį, vertėtų aptarti nusikalstamos veikos subjektą. Tai, kad ši nusikalstama veika kriminalizuota Lietuvoje labai plačiai, patvirtintina ir tai, kad už neteisėtą praturtėjimą, remiantis BK 13 straipsniu gali atsakyti bet kurie asmenys, sulaukę 16 metų amžiaus bei juridiniai asmenys. Pirmiausia, aptariant fizinius asmenis, svarbu atkreipti dėmesį, kad Lietuvos įstatymų leidėjas vėl nusikalstamą veiką yra kriminalizavęs, skirtingai negu rekomenduojama šio straipsnio atsiradimą paskatinusioje Konvencijoje. Konvencijos 20 straipsnyje įtvirtinta rekomendacija valstybėms narėms priimant teisės aktus apvarstyti galimybę išskirtinai kriminalizuoti valstybines pareigas užimančių asmenų neteisėtą praturtėjimą¹⁰⁸. Kaip teigia O. Fedosiuk, toks atsargumas įtvirtinant specialaus subjekto požymį normoje yra gana racionaliai paaiškinamas, kadangi, pati neteisėto praturtėjimo kriminalizavimo idėja iš dalies yra priešinga vienam pagrindinių procesinių principų – nekaltumo prezumpcijai, todėl jos realizavimui teisės sistemoje turi būti skiriamas itin didelis dėmesys¹⁰⁹. Dėl šios priežasties, beveik visos šalys siekdamos

¹⁰⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų A. Abramavičiaus ir J. Prapiesčio 2014 m. balandžio 16 d. atskiroji nuomonė dėl 2014 m. balandžio 11 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Plenarinės sesijos nutarties baudžiamojame byloje Nr. 2K-P-93/2014.

¹⁰⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. kovo 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamosio kodekso 189¹ straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Nr. 14/2015-1/2016-2/2016-14/2016-15/2016.

¹⁰⁸ Jungtinių Tautų konvencija prieš korupciją. *Valstybės žinios*, Nr. 136-5146 (2006).

¹⁰⁹ FEDOSIUK, O. *Baudžiamųjų įstatymų prieš neteisėtą pajamas ir korupciją leidyba: tarp gerų siekių ir legitimumo*. Jurisprudencija, 2012, p. 1220.

išvengti konstitucinių problemų yra įtvirtinusios valstybės tarnautojo požymį neteisėto praturtėjimo sudėtyje. Lietuvos įstatymų leidėjas neatsižvelgė į rekomendacijas ir įtvirtino, kad neteisėto praturtėjimo norma gali būti inkriminuojama bet kokiam subjektų ratui. Galima būtų manyti, kad minėtas įstatymo taikymas galimai išėina iš prigimtinių normos tikslo ribų.

Priešingos pozicijos laikosi L. Pakštaitis ir teigia, kad įstatymų leidėjas sąmoningai pasirinko šią poziciją, nes „kriminalizavimo tikslas buvo būtent numatyti visus neteisėto turto įgijimo ir valdymo atvejus (iš kontrabandos, narkotinių medžiagų prekybos, turto pasisavinimo ir pan.), nes kitu atveju būtų siaurinama įstatymų taikymo sritis ir įstatymų leidėjo noras suvaldyti neteisėtus socialinius procesus. Siejant normą su specialiuoju subjektu, būtų sunkinamas jos taikymas, nes nemažai įtariamų padarę tokias veikas asmenų paliktų valstybės tarnybą ir keltų abejones, esą jie turta įgijo jau nebedirbdami valstybės tarnyboje. Norma, numatanti atsakomybę, siejama su nusikaltimais nuosavybei bei turtiniams interesams, nereikalaujantiems specialaus subjekto. Todėl siejant atsakomybę vien su specialiuoju subjektu, būtų nepagrįstai siaurinama įstatymo taikymo sritis“¹¹⁰. Su L. Pakštaičio nuomone nesutinka kiti, neteisėto praturtėjimo normą analizavę autoriai. Pasak jų, Lietuvos įstatymų leidėjo pasirinktas įgyvendinimas, kuomet į normos sudėti neįtraukiamas specialus subjektas – valstybės tarnautojas, kurį bent jau potencialiai galima įtarti kyšininkavimu, gana nemenkai peržengia Konvencijos prieš korupciją nuostatas¹¹¹. Taip pat, galima teigti, kad toks perteklinis reglamentavimas, nėra vertinamas teigiamai baudžiamosios teisės sistemoje, kadangi nepagrįstai išplečia normos taikymo ribas.

Žvelgiant į kitų šalių praktiką, kaip pavyzdį, būtų galima įvertinti neteisėto praturtėjimo reglamentavimą Prancūzijoje. Šios šalies baudžiamajame įstatyme, nusikalstamo praturtėjimo normoje taip pat nėra numatytas specialaus subjekto požymis, tačiau yra taikomi tam tikri reikalavimai, kurie daro esminę įtaką šio straipsnio taikymui, t. y. privaloma identifikuoti asmenų tiesioginius ryšius su organizuotais nusikaltimais, o kvalifikuojančiais požymiais yra laikomi tam tikri nusikaltimai, iš kurių galimai buvo gautos pajamos: dalyvavimas organizuotos nusikalstamos grupės veikloje, prekyba žmonėmis, nusikaltimai, susiję su neteisėtu disponavimu ginklais ir narkotinėmis medžiagomis ir kt.¹¹². Galima teigti, kad nors Prancūzijos įstatymų leidėjas tiesiogiai neteisėto praturtėjimo normoje ir neįtvirtino specialaus subjekto požymio, tačiau greta straipsnio nustatė būtinąsias sąlygas, kurios yra esminės taikant baudžiamąją atsakomybę už neteisėtą

¹¹⁰ PAKŠTAITIS, L. *Neteisėtas praturtėjimas kaip nusikalstama veika: ištakos, kriminalizavimo problema, taikymas, perspektyvos*. Jurisprudencija, 2013, p. 328.

¹¹¹ BIKELIS, S., et al. *Kad nusikaltimai neapsimokėtų. Tradiciniai ir modernūs turto konfiskavimo mechanizmai, monografija*. Vilnius: Justitia, 2014, p. 334; FEDOSIUK, O. *Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (ultimaratio): teorija ir realybė*. Jurisprudencija, 2012, p. 723-724.

¹¹² VANAGIENĖ, G. *LR BK 189-1 straipsnyje numatytos normos dėl neteisėto praturtėjimo atitiktis baudžiamosios teisės specialiesiems principams*. Teisės apžvalga, 2018, p. 57.

praturtėjimą. Kitaip tariant, nors ir netiesiogiai, bet traukiamų baudžiamojon atsakomybėn asmenų ratą susiaurino.

Manytina, kad visgi Lietuvos įstatymų leidėjas neįtvirtinęs valstybės tarnautojo požymio neteisėto praturtėjimo normoje nepagrįstai išplėtė baudžiamojon atsakomybėn traukiamų asmenų ratą ir to pasekoje nukreipė dėmesį nuo potencialių valstybės pareigūnų kyšininkavimo tyrimo atveju. Pabrėžtina tai, kad prieš ruošiant neteisėto praturtėjimo įstatymo projektą, pagrindinė vyraujanti mintis buvo, kad ruošiamas įstatymas pagelbės teisėsaugos institucijoms kovai su korupciniais nusikaltimais ir valstybės pareigūnų savivaliavimu.

Sekantis subjektas, kuris gali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn už neteisėtą praturtėjimą yra juridinis asmuo. Remiantis BK 20 straipsniu, „juridinis asmuo atsako už fizinio asmens padarytas nusikalstamas veikas tik tuo atveju, jeigu nusikalstamą veiką juridinio asmens naudai arba interesais padarė fizinis asmuo, veikęs individualiai ar juridinio asmens vardu“. Svarbu būtų paminėti Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimą, kuriame Teismas pripažino, kad juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės sąlygos neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Nutarime teismas taip pat akcentavo, kad: *juridinio asmens, kaip teisinių santykių subjekto, specifika (tai, kad juridinio asmens veikla neatsiejama nuo fizinio asmens, per kurį juridinis asmuo veikia, veiklos) suponuoja ir tai, kad šiuo atveju juridinio asmens kaltė dėl nusikaltimo padarymo neatsiejama nuo fizinio asmens, per kurį juridinis asmuo veikia, kaltės, tam tikru aspektu nulemiančios juridinio asmens kaltės dėl jo naudai padarytos nusikalstamos veikos turinį*¹¹³. Atkreiptinas dėmesys, kad šiuo atveju, nereikėtų maišyti juridiniame asmenyje dirbančio asmens turto su juridinio asmens, jie yra atskiri. Fiziniam asmeniui, kuris yra juridinio asmens valdymo organo narys, nepriklauso juridinio asmens turtas, jis tik turi teisę į akcijas ir juridinio asmens pelno dalį per akcijas¹¹⁴. Galima teigti, kad įstatymų leidėjas įtraukdamas juridinio asmens atsakomybę, siekė sudaryti sąlygas bei nepalikti spragų dėl bet kokio neteisėto turto turėjimo. Teoriškai ši atsakomybė yra galima, tačiau praktiškai, kaip matyti Lietuvos teismų praktikoje, ji nėra inkriminuojama juridiniams asmenims.

Taigi, šiuo metu egzistuojanti neteisėto praturtėjimo norma, kurioje nėra įtvirtinta specialaus subjekto ir reikalavimų dėl sąsajų su organizuotais nusikaltimais ar panašaus pobūdžio sukonkretinimų, leidžia BK 189¹ straipsnyje numatytą nusikaltimą inkriminuoti itin plačiam subjektų

¹¹³ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija), 20 straipsnio 5 dalies (2004 m. liepos 5 d. redakcija), 43 straipsnio 4 dalies (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Nr. 34/2008-36/2008-40/2008-1/2009-4/2009-5/2009-6/2009-7/2009-9/2009-12/2009-13/2009-14/2009-17/2009-18/2009-19/2009-20/2009-22/2009.

¹¹⁴ PAKŠTAITIS, L. *Neteisėtas praturtėjimas kaip nusikalstama veika: ištakos, kriminalizavimo problema, taikymas, perspektyvos*. Jurisprudencija, 2013, p. 328.

ratui. Visgi toks įstatymų leidėjo pasirinkimas, mokslinėje literatūroje yra kritikuojamas, kadangi perteklinis baudžiamosios atsakomybės taikymas nėra vertinamas teigiamai baudžiamosios teisės praktikoje.

2.4. Subjektyvioji pusė

Nusikalstamos veikos subjektyvioji pusė – tai vidinė pavojingo kėsینimosi, kuriuo pažeidžiami baudžiamojo įstatymo saugomi teisiniai gėriai, pasireiškimo pusė. Baudžiamajame įstatyme ši sąvoka nėra vartojama. BK bendrosios ir specialiosios dalių straipsnių normų analizė nagrinėjamojo klausimo kontekste iš visų vidinės veikos požymių išskiria kaltę, motyvą, tikslą ir emocijas¹¹⁵. Taigi, kaltė – tai bene svarbiausias nusikalstamos veikos sudėties požymis, kurio principas reiškia asmeninę asmens atsakomybę. *Nullum crimen sine culpa* principas, kuris yra įtvirtintas BK 2 straipsnio 3 dalyje, neabejotinai pripažįstamas vienu iš pagrindinių baudžiamosios atsakomybės principų, nes apibrėžia būtinąsias sąlygas baudžiamajai atsakomybei atsirasti ir yra nustatinėjamas kiekvienoje baudžiamojoje byloje¹¹⁶. Be to, šis principas skelbia, kad pagal baudžiamąjį įstatymą asmuo atsako tik tuo atveju, jeigu jis kaltas padaręs nusikalstamą veiką¹¹⁷. Galima būtų paminėti, kad nekaltumo prezumpcijos principas buvo įtvirtintas jau 1215 m. viename iš pirmųjų teisės aktų, t.y. Didžiojoje Laisvių Chartijoje. Chartijos 39 straipsnyje buvo įtvirtinta nuostata, kuri padėjo reikšmingus pamatus žmogaus teisės apsaugos srityje – asmuo buvo pripažįstamas kaltu tik pagal įstatymą ir tai įtvirtinus teismo nuosprendyje¹¹⁸. Panašaus pobūdžio nuostatos vėliau buvo atkartojamos kituose teisės aktuose: Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte¹¹⁹, Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje¹²⁰, Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje¹²¹ ir žinoma Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. Visi šie nurodyti teisės aktai tik patvirtina koks yra svarbus tinkamas kaltės nustatymas, kuris negali būti nepagrįstai netinkamai inkriminuojamas asmeniui.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarime teigiama, kad „*apkaltinamasis nuosprendis negali būti grindžiamas prielaidomis, teismo išvados turi būti pagrįstos įrodymais, neginčijamai patvirtinančiais kaltinamojo kaltę padarius nusikalstamą veiką ir kitas svarbias bylos aplinkybes*“¹²².

¹¹⁵ ŠVEDAS, G., et al. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. 1 knyga*. Vilniaus universiteto leidykla, 2019, p. 251.

¹¹⁶ DRAKŠAS, R. *Atsakomybė už neteisėtą praturtėjimą: reguliavimo tikslai ir kriminalizavimo problemos*, Jurisprudencija, 2016, p. 226.

¹¹⁷ ŠUKYTĖ, J. *Neatsargios kaltės numatymo nusikalstamų veikų sudėtyse problemos*. Socialinių mokslų studijos, 2013, p. 656.

¹¹⁸ DRAKŠAS, R., *op. cit.*, p. 226-227.

¹¹⁹ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*, Nr. 77-3288 (2002).

¹²⁰ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*, Nr. 68-2497 (2006).

¹²¹ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7. *Valstybės žinios*, Nr. 96-3016 (2000).

¹²² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2003 m. birželio 20 d. nutarimas Nr. 40 „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą.

Vėlesnėje nutartyje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pastiprino poziciją dėl kaltės tinkamo nustatymo bei pabrėžė ypatingą formos nustatymo svarbą traukiant asmenį baudžiamojon atsakomybėn: „*kaltės formos turi ypatingą reikšmę teisingai kvalifikuojant nusikalstamas veikas. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas apibrėžia dvi kaltės formas – tyčią ir neatsargumą*“¹²³. Taigi, kaltė tai vidinis (psichinis) asmens santykis su pavojinga veika, o materialiose nusikalstamos veikos sudėtyse ir su padariniais¹²⁴.

Dėl šio, subjektyviojo nusikalstamos veikos požymio, neteisėto praturtėjimo sudėtyje yra daugiausiai keblumų. Normos dviprasmiška bei gana keista juridinė struktūra leidžia teisės taikytojui suabejoti normos efektyvumu. Autoriai, savo darbuose nagrinėję neteisėto praturtėjimo kaltės problematiką, šį sudėties požymį įvardina kaip vieną iš pagrindinių problemų nagrinėjamoje neteisėto praturtėjimo sudėtyje. Kaip žinoma, BK specialiosios dalies straipsniai suformuluoti nutylint kaltės klausimą, ir jei kaltė straipsnyje neaprašyta, ji yra tyčinė¹²⁵. Be to, BK 189¹ straipsnyje nėra kalbama apie neatsargios kaltės galimybę, dėl to galima būtų teigti, kad neteisėtas praturtėjimas – tyčinis nusikaltimas. Tai, kad šios nusikalstamos veikos kaltė yra tyčinė, patvirtina ir įstatyme įtvirtintos aplinkybės, kurios leidžia detalizuoti kaltininko sumanymą: „žinodamas arba turėdamas ir galėdamas žinoti, kad tas turtas negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis“. Tačiau, šiuo momentu susiduriama su dviprasmiškumu, nėra aišku ar minėtas žinojimas siejamas su asmens tyčine kalte, ar visgi su aplinkybe gelbėjančia nustatant tyčią. Be to, įstatymas ne pozityviai aprašo turto kilmę iš neteisėto įgijimo, bet negatyviai – kaip bet kokių aplinkybių, kurios leistų pagrįsti turto teisėtumą, nebuvimą¹²⁶.

Visgi, BK 189¹ straipsnio kaltės turinio nustatymą apsunkina sukonstruota kebli dispozicija, kuri yra visiškai prieštaringa tradicinėms nusikaltimų sudėtimis. Straipsnyje yra įtvirtinta formuluotė „turėdamas ir galėdamas žinoti“ neteisėtą praturtėjimą priartina prie neatsargios kaltės, t.y. nerūpestingumo. Dėl šios priežasties, nagrinėjant kaltės turinį, būtų vertinga peržvelgti galimus kaltės turinio modelius. Nagrinėjant pirmąją atvejį, viskas yra gana aišku, dispozicijos pirmoje dalyje tyčia reiškiasi kaip kaltininko suvokimas, jog jis turi nuosavybę į didesnę nei 500 MGL vertės turtą, žino, kad turtas įgytas iš neteisėtų pajamų, ir nori turėti tokį turtą. Antruoju atveju yra susiduriama su žymiai keblesne situacija, kadangi dispozicijos antroje dalyje yra įtvirtinta formuluotė „turėdamas ir galėdamas žinoti“ jokių sąsajų su tyčine kalte neturi. Vadinasi, ši nusikalstama veika gali būti padaryta ir dėl nerūpestingumo, t. y. nežinant, kad turtas įgytas iš neteisėtų pajamų. Teisinėje

¹²³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2007 m. gruodžio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K - 854/2007.

¹²⁴ PIESLIAKAS, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai. Antroji pataisyta ir papildyta laida.* Vilnius: Justitia 2009, p. 352.

¹²⁵ PAKŠTAITIS, L. *Neteisėtas praturtėjimas kaip nusikalstama veika: ištakos, kriminalizavimo problema, taikymas, perspektyvos.* Jurisprudencija, 2013, p. 329.

¹²⁶ NAMAVIČIUS, J. *Neteisėto praturtėjimo nusikaltimo konstitucinė problematika.* Teisė, 2016, p. 12.

literatūroje galima rasti paaiškinimų dėl šios gana neaiškios normos konstrukcijos, dalis autorių teigia, kad sumanymas skirtas trečiųjų asmenų, kuriems turtas perleistas, kaltei pagrįsti¹²⁷. Siejant minėtą konstrukciją su jos pritaikymu tretiesiems asmenims, galima būtų teigti, kad atsakomybė tokiems asmenims taikoma nustačius, kad jie turėjo ir galėjo žinoti, kad jiems perleistas turtas negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis.

Galima būtų pastebėti, kad toks įstatymo leidėjo pasirinkimas – įtvirtinti straipsnyje neatsargią kaltę yra kritikuojamas mokslininkų teisės doktrinoje, kadangi praktikoje gaunasi taip, kad pirminiam nuosavybės turėtojui, kuris tikėtina, kad vertėsi nenustatyta nusikalstama veika, turi būti inkriminuojama tyčia, o tretiesiems asmenims, kurie su nusikalstama veika jokio ryšio neturėjo, tačiau turtą perėmė iš pirminio įgijėjo yra inkriminuojama neatsargi kaltė¹²⁸. Pasak A. Pakštaičio, įstatymų leidėjas neturėtų į įstatyminę bazę įdiegti abejotinos veikos ar objektyvaus pakaltinimo prielaidų, kadangi remiantis normos struktūra išseina taip, kad asmuo nors ir nežinojo, tačiau turėjo žinoti ir privalėjo būti apdairus bei atsakingas ir į savo nuosavybę neperimti turto, kuris tikėtina, kad pirminio įgijėjo buvo gautas nusikalstamu būdu. Tokie samprotavimai anaipol nepatvirtina vienareikšmės kaltininko tyčios, o abejonės dėl kaltės esamumo tik apsunkina kaltinimo pusei įrodinėjimo našta bei dalinai suteikia pranašumą gynybos pusei¹²⁹. O. Fedosiuk nuomone, tokia normos struktūra nėra legitimi, kadangi nepateisina baudžiamosios teisės paskirties, be to, leidžia suprasti, kad nėra pakankamo kriminalizacijai turto turėjimo pavojingumo bei neatitinka proporcingumo ir *ultima ratio* principų. Autorius priduria, kad „pats žodžių derinys „neteisėtas praturtėjimas dėl neatsargumo“ yra keistas ir abejonių keliantis“¹³⁰.

Laikant, kad BK 189¹ straipsnyje įtvirtinta veika gali būti padaroma ir neatsargiai, iškart kyla diskusijos vertas klausimas, ar neatsargios kaltės egzistavimas yra galimas padarinių nereikalaujančiose nusikalstamų veikų sudėtyse, nes remiantis BK 16 straipsnis neatsargumas yra siejamas tik su padariniais. Bet visgi, jeigu vertinant veiką tik kaip tyčinį nusikaltimą, tuomet išeitu, kad formuluotė „turėjo ir galėjo žinoti“ yra visiškai netinkama¹³¹. Vadinasi, subjektyviųjų nusikalstamos veikos požymių visiškai nėra galimybės paaiškinti, o tuo labiau inkriminuoti įtariamajam, kadangi kaip gynyba gali formuoti savo poziciją, kuomet nėra aišku koks kaltės turinys turi būti įrodytas.

¹²⁷ FEDOSIUK, O. *Baudžiamųjų įstatymų prieš neteisėtas pajamas ir korupcija leidyba: tarp gerų siekių ir legitimumo*. Jurisprudencija, 2012, p. 1222.

¹²⁸ *Ibid.*

¹²⁹ PAKŠTAITIS, L. *Neteisėtas praturtėjimas kaip nusikalstama veika: ištakos, kriminalizavimo problema, taikymas, perspektyvos*. Jurisprudencija, 2013, p. 330.

¹³⁰ FEDOSIUK, O., *op. cit.*, p. 1222.

¹³¹ *Ibid.*

Teisės mokslininkų nuomonė gana aiški dėl BK 189¹ straipsnio kaltės ir turinio ir formos. Dėl šios priežasties, svarbu įvertinti kokios pozicijos laikosi ir kaip traktuoja kaltės klausimą teismai. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2014 m. vasario 11 d. nutartyje nurodė, kad „BK 189¹ straipsnyje nenurodyta kaltės forma. BK 16 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad asmuo baudžiamas už nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo padarymą dėl neatsargumo tik šio kodekso specialiojoje dalyje numatytais atvejais. Tai pažymima BK specialiosios dalies atskiroje dalyje. Tokios nuorodos BK 189¹ straipsnyje nėra. Tai galėtų reikšti, kad baudžiamąją atsakomybę užtraukia veika, padaryta tyčine kaltės forma. Kita vertus, BK 189¹ straipsnio 1 dalies dispozicijoje žodžiai: „žinodamas arba turėdamas ir galėdamas žinoti“ gali suponuoti išvadą, kad baudžiamoji atsakomybė pagal šį BK straipsnį galima esant tiek tyčinei, tiek ir neatsargiai kaltės formai, nepaisant to, kad nusikaltimo sudėtis formali, o BK 16 straipsnis neapibrėžia neatsargios kaltės rūšių, pritaikytų formalioms nusikaltimo sudėtimis“¹³². Paminėtina, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra išaiškinęs ir tai, kad „nors BK 16 straipsnio 3 dalyje neatsargios kaltės – nusikalstamo nerūpestingumo apibrėžimas yra formuluojamas materialioms nusikaltimo sudėtimis, tais atvejais, kai BK, apibrėžiant formalias nusikaltimo sudėtis, nustatyta, kad veika yra nusikaltimas ir tada, kai ji padaryta dėl neatsargumo – nusikalstamo nerūpestingumo, teismas yra įpareigojamas svarstyti klausimą dėl baudžiamosios atsakomybės ir esant neatsargiai kaltei“¹³³. Konstitucinis Teismas palaikė teismų išsakytas pozicijas bei 2017 m. nutarime pažymėjo, kad „baudžiamoji atsakomybė už neteisėtą praturtėjimą nustatyta ne tik asmenims, nuosavybės teise turėjusiems (turintiems) didesnės negu nurodytoji vertė turtą, kuris negalėjo būti įgytas jų pačių teisėtomis pajamomis, bet ir asmenims, perėmusiems tokį turtą, kuris negalėjo būti įgytas kitų asmenų teisėtomis pajamomis. Šiame kontekste aiškinant BK 189¹ straipsnio 1 dalies formuluotę „žinodamas arba turėdamas ir galėdamas žinoti“ pažymėtina, kad asmenims, perėmusiems didesnės negu 500 MGL vertės turtą, kuris negalėjo būti įgytas kitų asmenų teisėtomis pajamomis, baudžiamoji atsakomybė už BK 189¹ straipsnyje nustatytą nusikaltimą gali kilti tiek tada, kai jis padarytas tyčia, tiek tada, kai jis padarytas dėl neatsargumo. Taigi neteisėtas praturtėjimas neatsargios kaltės forma galimas tik asmenims, perėmusiems didesnės negu 500 MGL vertės turtą, kuris negalėjo būti įgytas kitų asmenų teisėtomis pajamomis“¹³⁴.

Apibendrinant Lietuvos teismų pozicijas, galima būtų teigti, kad neteisėto praturtėjimo nusikaltimas padaromas ne tik tyčia, bet ir neatsargiai. Tačiau grįžtant prie sisteminio normos

¹³² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. vasario 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-48/2014.

¹³³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2005 m. gruodžio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-544/2005.

¹³⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. kovo 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 189¹ straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Nr. 14/2015-1/2016-2/2016-14/2016-15/2016.

aiškinimo, aišku tai, kad neatsargių veikų pavojingumas yra nulemtas ne pačios nusikalstamos veikos, o įstatyme įtvirtintų pavojingų padarinių kilimo¹³⁵, tai visgi peršasi mintis, ar galima formalioje sudėtyje kalbėti apie padarinius? Nors teismai ir išsakė savo pozicijas, tačiau praktikoje bei teoriniu lygmeniu dėl neteisėto praturtėjimo kaltės įtvirtinimo tebėra loginių neaiškumų. Anot O. Fedosiuk, L. Pakštaičio ir kitų autorių, siekiant neteisėto praturtėjimo normą bent iš dalies sutaikyti su teisės principų reikalavimais, pirmiausia reikėtų pašalinti iš jos neatsargiai kaltei būdingus požymius „turėdamas ir galėdamas žinoti“¹³⁶.

¹³⁵ VANAGIENĖ, G. *LR BK 189-1 straipsnyje numatytos normos dėl neteisėto praturtėjimo atitiktis baudžiamosios teisės specialiesiems principams*. Teisės apžvalga, 2018, p. 63-64.

¹³⁶ FEDOSIUK, O. *Baudžiamųjų įstatymų prieš neteisėtas pajamas ir korupcija leidyba: tarp gerų siekių ir legitimumo*. Jurisprudencija, 2012, p. 1222.; PAKŠTAITIS, L. *Neteisėtas praturtėjimas kaip nusikalstama veika: ištakos, kriminalizavimo problema, taikymas, perspektyvos*. Jurisprudencija, 2013, p. 330.

3. FORMULUOTĖ „TAS KAS TURĖJO“ IR NEKALTUMO PREZUMPCIJOS PRINCIPAS

Įvertinus neteisėto praturtėjimo normą tiek tarptautinės, tiek nacionalinės teisės lygmenyje, nebuvo galima nepastebėti, kad daugiausiai kritikos, šios normos atžvilgiu buvo sulaukta dėl nekaltumo prezumpcijos. Ne veltui, pastaroji yra geriausiai žinoma kaip teisinė kategorija turinti savo istoriją ir kaip mintis, ir kaip praktika, be to, neatsiejama nuo teismų instituto ir teisinės valstybės¹³⁷. Nekaltumo prezumpcijos pradmenys išvelgiami buvo jau 5 amžiuje, moralistas Salvijanas savo veikale „Apie dieviškąjį valdymą“ nurodė, kad 12 lentelių įstatymuose buvo įtvirtinta nuostata draudžianti užmušti žmogų be atitinkamo teismo nuosprendžio¹³⁸. Jau tuo metu, tokio pobūdžio tezės liudijo apie aukštą to meto romėnų teisinę kultūrą, be to, minėta nuostata gana pagrįstai gali būti traktuojama šiuolaikinės nekaltumo prezumpcijos pirmtake. Vystantis teisinei sistemai buvo suformuluotas tikslus nekaltumo prezumpcijos principas, kad kiekvienas kaltinamas nusikalstamos veikos padarymu asmuo laikomas nekaltu tol, kol jo kaltė neįrodyta. Pirmą kartą šis principas buvo suformuluotas po 1789 m. Prancūzijos revoliucijos, „Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje“¹³⁹. Minėto principo didžiulį reikšmingumą parodo ir tai, kad vėliau jo turinys buvo atkartotas daugelio tarptautinės teisės aktų nuostatose. Visuotinai pripažįstamo teisės principo pagrindinis postulatas reikalauja asmenį laikyti nekaltu, jei neįrodoma priešingai¹⁴⁰. Minėtas reikalavimas nustato būtiną procesinių taisyklių laikymąsi bei identifikuoja kai kurias proceso dalyvių teises ir pareigas. 1950 m. „Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje“, kurią Lietuva ratifikavo 1995 m., yra suformuluoti esminiai žmogaus teisių apsaugos aspektai, tarp jų ir nekaltumo prezumpcijos principas, kuris yra įtvirtintas Konvencijos 6 straipsnio 2 dalyje: „kiekvienas žmogus, kaltinamas nusikaltimo padarymu, laikomas nekaltu tol, kol jo kaltumas neįrodytas pagal įstatymą“¹⁴¹. Atskleidžiant nekaltumo prezumpcijos svarbą bei turinį, galima būtų remtis gana gausia Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) praktika. Lietuva jau ne kartą buvo patekusi į pastarojo teismo akiratį dėl nekaltumo prezumpcijos pažeidimų. EŽTT byloje, *Butkevičius prieš Lietuvą*, nekaltumo prezumpcijos pažeidimas buvo nustatytas todėl, kad dar nesant priimto teismo nuosprendžio apie kaltinamąjį aukšti valstybės pareigūnai kalbėjo kaip apie asmenį, neabejotinai padariusį

¹³⁷ AZGURIDIENĖ, G. *Nekaltumo prezumpcija, arba geriau būti apgautam nei kiekvieną kartą įtarti*. Aidai, 2011, p. 491.

¹³⁸ VĖLYVIS, S., JONAITIS, M. *XII lentelių įstatymai: bendrųjų šiuolaikinės teisės principų pradmenys*. Jurisprudencija, 2007, p. 39.

¹³⁹ VITKEVIČIUS, P. *Ar galima bausti žmogų, kuris nei nusikaltimo, nei nusižengimo nepadarė?*, 2006. Prieiga internete: http://www.ivaizdis.lt/res_zinpr_det.php?id=11508.

¹⁴⁰ ZVEZDINIENĖ, I., V. *Nekaltumo prezumpcijos principo įgyvendinimo problemos atleidžiant asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės*. Socialinių mokslų studijos, 2009, p. 232-233.

¹⁴¹ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7. *Valstybės žinios*, Nr. 96-3016 (2000).

nusikaltimą¹⁴². Byloje, *Daktaras prieš Lietuvą*, nors EŽTT pažeidimo neižvelgė, tačiau konstatavo, kad: „*nekaltumo prezumpcija bus pažeista, jei valstybės pareigūno teiginys, susijęs su asmeniu, kuris kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką, išreiškia nuomonę, kad jis yra kaltas, prieš tai, kai tai buvo įrodyta pagal įstatymą. Pakanka, kad (net nesant jokių formalių išvadų) būtų tam tikri samprotavimai, leidžiantys manyti, jog pareigūnas laiko kaltinamą kaltu*“¹⁴³. Tokie teismo pasisakymai suponuoja ypač reikšmingą nekaltumo prezumpcijos poziciją teisės sistemoje. Akcentuotina tai, kad vien pareigūnų pasisakymai apie įtariamąjį byloja apie prezumpcijos pažeidimus, tai ką jau kalbėti apie tai, kai asmeniui tam tikra prasme yra „užkraunama“ pareiga pateikti įrodymus apie turimo turto teisėtumą.

Aptariant nacionalinius teisės aktus, nekaltumo prezumpcija yra įtvirtinta pagrindinio šalies įstatymo 31 straipsnyje, kurio 1 dalyje teigiama, kad „asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu“¹⁴⁴, bei Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 44 straipsnio 6 dalyje analogiškai nustatyta, kad: „kiekvienas nusikalstamos veikos padarymu įtariamasis ar kaltinamas asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas šio Kodekso nustatyta tvarka ir nepripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu“¹⁴⁵. Galima teigti, kad tiek tarptautiniu, tiek nacionaliniu mastu nekaltumo prezumpcijai yra skiriama ypač reikšminga vieta teisinėje sistemoje. Kaip jau buvo galima suprasti, tai yra vienas svarbiausių principų suteikiančių itin didelę apsaugą nuo nepagrįsto kaltinimo.

Apžvelgiant Konstitucinio Teismo praktiką, susijusią su nekaltumo prezumpcija, kaip šiam skyriui aktualią, būtų galima išskirti 2001 m. nutarimą, kuriame buvo konstatuota, kad „*įstatymų leidėjo pareiga – užtikrinti tokį teisinį reguliavimą, kuris sudarytų prielaidas, įpareigotų valstybės institucijas gerbti ir nusikalstamą veiką padariusio asmens interesus, elgtis su juo humaniškai, netaikyti jam per griežtų ir konkrečių atvejų nebūtinų represinių poveikio priemonių*“¹⁴⁶. Paminėtinas yra ir nutarimas, kuriame Teismas pažymėjo, kad: „*Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta nekaltumo prezumpcija yra viena svarbiausių teisingumo vykdymo demokratinėje teisinėje valstybėje garantijų, kartu ir žmogaus teisių ir laisvių garantija, ir ypač svarbu, kad nekaltumo prezumpcijos laikytųsi valstybės institucijos ir pareigūnai – taip pat, kad viešieji asmenys, kol asmens kaltumas padarius nusikalstamą veiką nebus įstatymo nustatyta tvarka įrodytas ir pripažintas įsiteisėjusiu*

¹⁴² Butkevičius prieš Lietuvą. 2002 m. kovo 26 d. sprendimas, Nr. 48297/99. Prieiga internete: http://lrv-atstovas-ezt.lt/uploads/BUTKEVICIUS_2002_sprendimas.pdf.

¹⁴³ Daktaras prieš Lietuvą. 2000 m. spalio 10 d. sprendimas, Nr. 42095/98. Prieiga internete: http://lrv-atstovas-ezt.lt/uploads/DAKTARAS_2000_sprendimas.pdf.

¹⁴⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės Žinios*, Nr. 33-1014 (1992)

¹⁴⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, Nr. 37-1341 (2002).

¹⁴⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. spalio 2 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 269 straipsnio 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Nr. 11/2000.

teismo nuosprendžiu, apskritai turi susilaikyti nuo asmens įvardijimo padarius nusikalstamą veiką“¹⁴⁷. Pasak O. Fedosiuk: „nekaltumo prezumpcijos principas, be kita ko, reikalauja, kad kaltumo įrodinėjimo našta tenka kaltintojui, bet ne kaltinamajam, be to teismas savo išvadose gali remtis įrodymais, bet ne prielaidomis, o visos abejonės vertinamos kaltinamojo naudai“¹⁴⁸. Už informacijos ar duomenų rinkimą yra atsakingos valstybinės institucijos palaikančios kaltinimą. Siejant su neteisėtu praturtėjimu, pareigūnai turi įrodyti praturtėjimo neteisėtumą, bet ne kaltinamasis – praturtėjimo teisėtumą. Net jei asmuo nesugeba to padaryti, tai negali būti traktuojama kaltės įrodymu, kadangi įtariamasis nėra įpareigojamas pagrįsti savo nekaltumo.

Kaip jau buvo galima pastebėti, nekaltumo prezumpcijos turinys yra gana platus, tačiau neteisėto praturtėjimo kontekste, galima būtų paminėti du svarbiausius šio principo akcentus, kurie buvo išskirti EŽTT praktikoje bei vėliau atkartoti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyse. Pirmuoju būtų galima įvardyti tai, kad minėtas principas reiškia, kad įrodyti kaltumą turi kaltinimą palaikančioji pusė. Be to, įtariamasis neturi įrodinėti nekaltumo, tačiau turi teisę pateikti save teisinančius įrodymus¹⁴⁹. Sekantį, kaip itin svarbų aspektą galima išskirti tai, kad visos abejonės turi būti vertinamos kaltinamojo naudai (lot. *in dubio pro reo*)¹⁵⁰. Apkaltinamasis nuosprendis negali būti grindžiamas prielaidomis – teismo išvados turi būti pagrįstos įrodymais, neginčijamai patvirtinančiais kaltinamojo kaltę padarius nusikalstamą veiką bei kitas svarbias bylos aplinkybes¹⁵¹. Pastarieji aspektai buvo atkartoti ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. kreipimesi į Konstitucinį Teismą dėl BK 189¹ straipsnio prieštaravimo Konstitucijai. Nutartyje Teismas pažymėjo, kad „pagrindžiant aplinkybę, kad „turtas, kuris negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis“, negali būti pažeistas nekaltumo prezumpcijos principas, todėl savininko nesugebėjimas pagrįsti turimo turto teisėtomis pajamomis savaime nėra pakankamas kaltumui nustatyti. Tačiau BK 189¹ straipsnyje panaudota juridinė technika formuluojant nusikaltimo dalyką neiginio būdu („turtas, kuris negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis“) neišvengiamai sukuria situaciją, kai pajamų neteisėtumas nustatomas

¹⁴⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 08 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių (2000 m. Rugsėjo 26 d. Redakcija), 20 straipsnio 5 dalies (2004 m. Liepos 5 d. Redakcija), 43 straipsnio 4 dalies (2000 m. Rugsėjo 26 d. Redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Nr. Nr.34/2008-36/2008-40/2008-1/2009-4/2009-5/2009-6/2009-7/2009-9/2009-12/2009-13/2009-14/2009-17/2009-18/2009-19/2009-20/2009-22/2009.

¹⁴⁸ FEDOSIUK, O. *Baudžiamųjų įstatymų prieš neteisėtas pajamas ir korupcija leidyba: tarp gerų siekių ir legitimumo*. Jurisprudencija, 2012, p. 1220.

¹⁴⁹ Barberà, Messegué and Jabardo prieš Ispaniją, 1988 m. gruodžio 6 d. sprendimas byloje, Nr. 10590/83; Prieiga internete: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57570%22%5D%7D>; Telfner prieš Austriją, 2001 m. kovo 20 d. sprendimas byloje Nr. 33501/96; Allen prieš Jungtinę Karalystę, 2013 m. liepos 12 d. sprendimas byloje Nr. 25424/09. Prieiga internete: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-122859%22%5D%7D>.

¹⁵⁰ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. birželio 9 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-193-485-2014.

¹⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. liepos 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-173/2014.

remiantis oficialiai gaunamų pajamų stoka ir kaltinamojo nesugebėjimu įtikinamai pagrįsti jų pakankamumą turimam turtui įgyti. Išvada apie pajamų neteisėtumą grindžiama prielaida, kad visa, kas negalėjo būti įgyta teisėtomis priemonėmis, buvo įgyta neteisėtai. Toks įrodinėjimo būdas pateisinamas kitose teisės šakose, <...> tačiau baudžiamojoje justicijoje toks faktų nustatymo būdas gali būti vertinamas kaip įrodinėjimo naštos perkėlimas kaltinamajam bei vadovavimasis prielaidomis nustatant asmens kaltumą. Tai, tikėtina, neatitinka Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto nekaltumo prezumpcijos principo“¹⁵².

Dar prieš minėtą Aukščiausiojo Teismo kreipimąsi, su panašiomis problemomis buvo susidūręs ir Vilniaus miesto 1 apylinkės teismas, kuris 2010 m. kreipėsi į Konstitucinį Teismą, prašydamas iširti, ar BK 189¹ straipsnis neprieštarauja nekaltumo prezumpcijos principui, konstituciniam teisinės valstybės principui, nes, teismo nuomone, „*be kitų neaiškių klausimų, yra neaiškus „nusikalstamos veikos įrodinėjimo procesas: ikiteisminio šios veikos tyrimo pradžia esą pakanka nustatyti, kad asmuo turi didesnės negu 500 MGL vertės turtą, o vėliau, ikiteisminio tyrimo metu esą nustatoma, ar tas asmuo galėjo turėti teisėtų pajamų šiam turtui įsigyti. <...> Jeigu asmuo, traukiamas atsakomybėn siekdamas išvengti atsakomybės turėtų atskleisti tų pajamų apskaitą reglamentuojančių normų pažeidimų aplinkybes <...> ir taip būtų netiesiogiai verčiamas duoti parodymus prieš save <...>“¹⁵³. Tačiau ir tą kartą Konstitucinis Teismas tokius argumentus atmetė, nes jie nepagrindžia nuomonės, kad gali būti pažeidžiamas nekaltumo prezumpcijos principas, asmuo nėra verčiamas duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimuosius giminaičius¹⁵⁴.*

Visgi, neteisėto praturtėjimo normą analizavę teisės mokslininkai įžvelgė galimus nekaltumo prezumpcijos pažeidimus atsižvelgiant į pačią nusikalstamos veikos sąvoką – BK 189¹ straipsnis numato atsakomybę už „turėjimą“, ne kokius nors aiškiai neteisėtus veiksmus. Turėjimas pats savaime neturėtų būti traktuojamas kaip kažkas bloga, kadangi tai yra tik asmens santykis su turtu¹⁵⁵. Taigi, vien apibrėžiant nusikaltimą kaip „turėjimą“ jau esą nulemiamas asmens kaltumas. Vis dėl to, iš dalies galima pritarti egzistuojančiai nuomonei, kad nekaltumo prezumpcija nėra abstrakti ir absoliuti. EŽTT savo praktikoje yra nurodęs, kad asmens teisė būti laikomam nekaltu vykstant baudžiamajam procesui ir reikalauti, kad kaltinimas prisiimtų jam pareikštų kaltinimų įrodinėjimo atsakomybę, nėra besąlyginė, nes baudžiamosios teisės sistemoje esama fakto ir teisės prezumpcijų,

¹⁵² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinė sesijos 2015 m. lapkričio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-100-222/2015.

¹⁵³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 25 d. sprendimas „Dėl pareiškėjo – Vilniaus miesto 1 apylinkės teismo prašymo iširti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 189¹ straipsnis (2010 m. gruodžio 2 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

¹⁵⁴ *Ibid.*

¹⁵⁵ PAKŠTAITIS, L. *Neteisėtas praturtėjimas kaip nusikalstama veika: ištakos, kriminalizavimo problema, taikymas, perspektyvos*. Jurisprudencija, 2013, p. 335.

kurios Konvencijos yra nedraudžiamos tiek, kiek valstybės jas išlaiko pagrįstose ribose¹⁵⁶. Iš EŽTT praktikos galima išskirti 3 situacijas, kai įrodinėjimo pareiga ne visiškai tenka kaltinimui: kai nusikaltimai yra susiję su objektyviaja atsakomybe; kai įrodinėjimo pareiga yra atvirkštinė ir kai išduodamas konfiskavimo orderis¹⁵⁷. Manytina, kad pirmąjį atvejį iš dalies būtų galima pritaikyti BK 189¹ straipsnio atžvilgiu, kadangi šiuo atveju, kaltinimas yra įpareigotas pateikti įrodymus, kad kaltinamasis padarė nusikaltimą, tačiau nėra priverstas pagrįsti, kad jis planavo taip elgtis ar pasiekti tokį rezultatą. Toks nusikalstamų veikų įrodomumas yra suderinamas su Europos Žmogaus teisių konvencija, nors teisėsaugos institucijos ir nėra įpareigotos įrodyti, kad kaltinamasis turėjo „nusikalstamų ketinimų“ (mens rea)¹⁵⁸. EŽTT sutiko, kad valstybės savo baudžiamosios teisės aktuose yra įtvirtinusios objektyviosios atsakomybės nusikalstamas veikas¹⁵⁹. Byloje *Salabiaku prieš Prancūziją*, EŽTT konstatavo, kad teisinės ir faktinės prezumpcijos gali būti sutinkamos kiekvienoje teisės sistemoje ir tokių prezumpcijų taikymas paprastai neprieštarauja Konvencijos nuostatomis¹⁶⁰. Tokių nusikalstamų veikų atvejais turi būti įrodyta tik tai, kad kaltinamasis padarė nusikaltimą, ir jeigu tai pagrindžiama, tikėtina, kad jo atžvilgiu bus daroma jam nenaudinga prielaida. Aptariant atvirkštinę įrodinėjimo pareigą, pažymėtina, kad kaltinimas turi įrodyti, kad įtariamasis elgėsi tam tikru būdu, o pastarasis turi įrodyti, kad yra nekaltas dėl savo veiksmų. Šiuo atveju, įrodinėjimo pareiga yra didesnė nei tuo atveju, kai nusikaltimai yra susiję su objektyviaja atsakomybe¹⁶¹. Vis dėl to, būtų galima manyti, kad nekaltumo principas neturėtų būti tas pamatinis pradas, kuriam lengvai galėtų būti daroma įtaka viešojoje teisėje kuomet įvairūs interesai galėtų paveikti jo taikymą, kadangi tai tik silpnintų paties principo prigimtinę esmę. Žvelgiant iš teisinės valstybės perspektyvos, tam tikras principo „išimtis“, skatina valstybės interesų apsauga (pvz. kova su korupcinio pobūdžio nusikalstamomis veikomis ir kt.) arba paprasčiausiai teigiant, kad įprastu būdu tam tikros veikos sunkiai įrodomos¹⁶². Vis dėl to, tai nėra visiškai tinkamas požiūris, kadangi tam tikri poreikiai negali savaime nulemti teisinės legitimacijos. Manytina, kad visgi yra ydinga vieną iš svarbiausių asmens apsaugos principų traktuoti skirtingai, sukuriant tam tikras išimtis, toks reguliavimas į teisinę sistemą

¹⁵⁶ Krumpholz prieš Austriją, 2010 m. kovo 18 d. sprendimas byloje Nr. 13201/05. Prieiga internete: <http://echr.ketse.com/doc/13201.05-en-20100318/view/>.

¹⁵⁷ Žalioji knyga - Nekaltumo prezumpcija. Briuselis, 26.4.2006 KOM(2006) 174 galutinis. Prieiga internete: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0174:FIN:LT:HTML>.

¹⁵⁸ *Ibid.*

¹⁵⁹ *Salabiaku prieš Prancūziją*. 1988 m. spalio 7 d. sprendimas byloje Nr. 10519/83. Prieiga internete: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-57570%22%7D>.

¹⁶⁰ *Ibid.*

¹⁶¹ Žalioji knyga - Nekaltumo prezumpcija. Briuselis, 26.4.2006 KOM(2006) 174 galutinis. Prieiga internete: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0174:FIN:LT:HTML>.

¹⁶² BOLES, J. R. *Criminalizing the Problem of Unexplained Wealth: Illicit Enrichment Offenses and Human Right Violations*. Journal of Legislation & Public Policy, 2014, p. 866–867.

įneša daugiau painiavos nei aiškumo, kadangi priverčia suabejoti vieno iš pagrindinių principų autoritetingumu.

Egzistuoja poreikis įvertinti, tai ar neteisėto praturtėjimo normos tam tikri požymiai formuoja tam tikrą įrodinėjimo naštos perkėlimą ar ne. Laikantis pozicijos, kad visgi neteisėto praturtėjimo sudėtis prieštarauja nekaltumo prezumpcijai, kaip vieną iš argumentų būtų galima pateikti tai, kad minėtoje normoje neteisėtų pajamų kilmė išvis nėra įrodinėjama, kadangi pagal normos gramatinę struktūrą įrodinėjama tik tai, kad nėra teisėtų turto įsigijimo alternatyvų. Tikėtina, kad dėl šios priežasties Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra nurodęs, kad „*turi būti vertinami duomenys apie turto įsigijimo aplinkybes, turto savininko ir jo šeimos narių gyvenimo būdą, darbinės veiklos pobūdį ir stažą, turimus verslus, įtrauktas ir galbūt neįtrauktas į apskaitą pajamas, paimtas paskolas, paveldėtą turtą, išlaidas, ryšius su asmenimis, apie kurių neteisėtą veiklą turima duomenų, ir kt. Vertinant kaltinamojo galimybes įgyti turtą teisėtomis pajamomis, atsižvelgtina ne tik į jo paties, bet ir jo šeimos narių pajamas, turtinę padėtį ir galimybes sukaupti turimą turtą per visą darbinę veiklą, o ne vien tik per tam tikrą pasirinktą laikotarpį*“¹⁶³. Teoriškai viskas skambėtų neblogai, tačiau pritaikant tai praktikoje, iškyla klausimas – kiek visgi alternatyvų reikėtų atmesti, kad būtų galima suformuluoti pakankamą teismo įsitikinimą dėl kaltės. Pasak J. Namavičiaus, „kadangi alternatyvos hipotetinės, jų skaičius teoriškai neribotas, ypač norint nustatyti tokias aptakias aplinkybes, kaip antai galimi teisėtų pajamų šaltiniai“¹⁶⁴. Be to, minėtoje nutartyje pateikta gausa pavyzdžių ne kiek gelbėja nekaltumo prezumpcijos principą, kiek greičiau priešingai, rodo jo ne visiškai pakankamą įgyvendinimą. Visgi, šioje normoje, kaip bebūtų neįprasta, įrodinėjimo dalykas yra išreikštas neiginiu. Tai išeina taip, kad baudžiamojo proceso metu yra įrodinėtinas ne teiginys, o neiginys¹⁶⁵. Pastebėtina ir tai, kad įrodinėjimo dalykas yra ne konkreti viena aplinkybė ar aplinkybės (arba, kad jų nėra), tačiau spėjamų (dar nenustatytų) aplinkybių daugiskaita. Tai peršasi išvada, kad nors ir ne formaliai, tačiau praktikoje įrodinėjimo našta vis tiek užkraunama įtariamajam, kadangi kaltinimo pusei yra palygintinai patogiau teigti, kad nėra teisėtų alternatyvų, nei įtariamajam rasti tinkamus argumentus įrodinėjant savo nekaltumą, o tai reiškia, kad kaip veiksmingiausias gynybos būdas toliau išlieka teisėto pajamų šaltinio pagrindimas. Taigi, išeina taip, kad visgi aktyvesnė šalis išlieka įtariamasis, kaltinimo pozicija šios normos atžvilgiu yra pasyvesnė. Įvardytas „aktyvumas“ suprantamas ne įtariamojo elgesio požiūriu (jo „teisė tylėti“ formaliai lieka), o kaip įrodinėjimo faktų suformulavimas įstatyme, kaltinimui leidžiant apsiriboti teisėtų alternatyvų nebuvimu (arba

¹⁶³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinė sesijos 2014 m. balandžio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-93/2014.

¹⁶⁴ NAMAVIČIUS, J. *Neteisėto praturtėjimo nusikaltimo konstitucinė problematika*. Teisė, 2016, p. 22.

¹⁶⁵ FEDOSIUK, O. *Baudžiamųjų įstatymų prieš neteisėtą pajamas ir korupcija leidyba: tarp gerų siekių ir legitimumo*. Jurisprudencija, 2012, p. 1225.

nesuradimu)¹⁶⁶. Visgi, tokią nuostatą būtų galima įvardyti kaip abejotiną proceso sąžiningumo principo bei teisės į veiksmingą gynybą atžvilgiu.

Vertinant BK 189¹ straipsnį, matyti, kad teisėsaugos institucijos nėra įpareigosos tirti inkriminuojančių aplinkybių, kadangi pajamų neteisėtumas nėra nusikalstamos veikos požymis, tačiau turi ieškoti tokių aplinkybių, kurios įrodytų, kad nebuvo teisėtų alternatyvų pagrįsti turimam turtui. Modeliuojant situaciją, kurioje visgi neteisėtų pajamų kilmė nėra įrodinėjimo dalykas (kadangi ji juk lieka „neaiški“), būtų prieita prie klausimo tai ką teisėtų alternatyvų požymis turėtų įrodyti? Išeitų taip, kad šis požymis realiai nesuteiktų jokios informacijos, kurios pagrindu būtų galima inkriminuoti asmeniui veiką, kadangi jeigu BK 189¹ straipsnis kaltės nepreziumuoja, vadinasi šios normos atžvilgiu nelieka pavojingos veikos požymių. Sekančiu atveju, artimesniu įstatymo raidei, normą reikėtų analizuoti taip, kad neradus galimų teisėtų šaltinių, automatiškai reiškia, kad jie yra neteisėti. Visgi, šiuo atveju, būtų susiduriama su neatitikimu nekaltumo prezumpcijai. Vertinti normą iš skirtingų rakursų skatina pačios normos kebli struktūra. Nors analizuojant normą atrodo, kad įstatymų leidėjas nėra linkęs perkelti įrodinėjimo naštos įtariamajam (kaltinamajam), tačiau pasak J. Namavičiaus „tai pasiekama manipuliuojant procesinės tiesos (BK 1 str. 2 d.) kriterijais: tam tikri faktai (neteisėtos pajamos) sąmoningai eliminuojami į „neaiškumo“ sritį, pakeičiami dviprasmiškai suformuluotais požymiais (nėra teisėtų alternatyvų). Tačiau kaip gali tapti „aišku“ tai, kas jau pagal materialaus įstatymo požymius yra užprogramuota kaip „neaišku“? Šis prieštaravimas logiškai neišsprendžiamas, o faktiškai perkelia įrodinėjimo našta gynybai“¹⁶⁷.

Manytina, kad neteisėto praturtėjimo kriminalizavimas visgi nėra tinkamo teisinio mechanizmo, kuris leistų pasiekti rezultatą, kuriam ši norma ir buvo sukurta – konfiskuoti neaiškios kilmės turtą. Neteisėto praturtėjimo pagrindu įtvirtinta baudžiamoji atsakomybė daugeliu atvejų „stoja priešprieša“ su teisingumo ir proporcingumo principais. Be to, normos juridinė struktūra bei pati idėja priešinga vienai iš įstatymų leidėjui keliamų taisyklių – į baudžiamosios teisės sistemą diegti tik tokius įstatymus, kurių baudžiamasis draudimas būtų suprantamas ir aiškus. Pastebėtina, kad nors formuluojant neteisėto praturtėjimo normą formaliai lyg ir išvengta konflikto su nekaltumo prezumpcija, tačiau akivaizdu, kad praktikoje minėta problematika vis dar egzistuoja.

¹⁶⁶ NAMAVIČIUS, J. *Neteisėto praturtėjimo nusikaltimo konstitucinė problematika*. Teisė, 2016, p. 22.

¹⁶⁷ *Ibid.*, p. 23.

4. ATSAKOMYBĖ UŽ NETEISĖTĄ PRATURTĖJIMĄ

4.1. Bausmės ir jų taikymas praktikoje

Baudžiamoji atsakomybė yra suprantama kaip valstybės prievartos priemonių taikymas nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui bei kaip jo padaryto nusikalstamo elgesio pasmerkimas, kuomet kaltininkui taikomi asmeninio ar turtinio pobūdžio suvaržymai bei apribojimai, kylantys iš asmens teistumo¹⁶⁸. Būti patrauktam baudžiamojon atsakomybėn, reiškia būti valstybės vardu pripažintam kaltam, priimant apkaltinamąjį nuosprendį atlikti bausmę ir turėti teistumą¹⁶⁹. Asmuo baudžiamojon atsakomybėn gali būti patrauktas tik tuo atveju, kai jo padaryta veika atitinka nusikaltimo sudėties požymius, kurie yra įtvirtinti BK specialiosios dalies straipsniuose. Minėtos atsakomybės atsiradimo pagrindas yra normos pažeidimo rezultatas, kuris materializuojasi pagal sankcijoje numatytas bausmės ribas. Įstatymų leidėjo pareiga yra nustatyti bausmes, jų alternatyvas bei bausmės minimalią ir maksimalią ribą tam, kad kaltininkui teismas galėtų skirti protingą bei teisingą bausmę už nusikalstamos veikos padarymą.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2003 m. birželio 10 d. nutarime konstatavo, kad *„Konstitucijoje įtvirtintas prigimtinio teisingumo principas suponuoja tai, jog baudžiamajame įstatyme nustatytos bausmės turi būti teisingos. Teisingumo ir teisinės valstybės principai reiškia, kad valstybės taikomos priemonės turi būti adekvačios siekiamam tikslui. Taigi, bausmės turi būti adekvačios nusikalstamoms veikoms, už kurias jos nustatytos; už nusikalstamas veikas negalima nustatyti tokių bausmių ir tokių jų dydžių, kurie būtų akivaizdžiai neadekvatūs nusikalstamai veikai ir bausmės paskirčiai“*¹⁷⁰. Taigi, atsižvelgiant į teisingumo principą, kaltininkui turi būti nustatoma bausmė, kuri būtų atitinkamai proporcinga padarytai nusikalstamai veikai bei kaltinamojo asmenybei. Be to, teismų sprendimuose matyti, kad individualizuojant bausmę, visoms aplinkybėms turi būti skiriama vienoda teisinė reikšmė ir nei viena iš jų negali būti išskirta kaip reikšmingesnė¹⁷¹. Svarbu įvertinti tai, kad kiekviena nusikalstama veika padaroma esant tam tikroms, dažniausiai tik jai būdingoms aplinkybėms, o ir nusikalstamas veikas padaro konkretūs asmenys, turintys tik jiems būdingų individualių savybių, dėl šios priežasties, teisminės institucijos teisingumo principo tinkamą

¹⁶⁸ DRAKŠAS, R. *Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 46.

¹⁶⁹ PIESLIAKAS, V. *Baudžiamoji atsakomybė kaip nusikalstamos veikos padarymo teisinis padarinys*. Vilnius: Jurisprudencija, p. 7-12.

¹⁷⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 45 straipsnio (1998 m. Liepos 2 d. redakcija) ir 312 straipsnio 3 dalies (1998 m. Vasario 3 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Nr. 13/02-22/02.

¹⁷¹ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019 m. kovo 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-175-396/2019.

įgyvendinimą gali užtikrinti tik konkrečiam asmeniui individualizuodamos bausmę už padarytą nusikalstamą veiką¹⁷².

Kalbant apie bausmės paskirtį, būtų galima išskirti kelis svarbiausius aspektus: sulaukyti asmenį nuo nusikaltimų darymo; nubausti nusikaltimą padariusį asmenį; atimti ir apriboti nuteistajam galimybes daryti naujus nusikaltimus; siekti, kad asmuo, atlikęs bausmę, laikytųsi valstybėje galiojančių įstatymų ir nedarytų naujų nusikaltimų¹⁷³. Anksčiau visuomenėje vyravo nuomonė – geriausia bausmė yra laisvės atėmimo bausmė, kuomet asmuo yra atskiriamas nuo kitų asmenų. Progresuojant švietimo sistemai, kintant visuomenės suvokimui, nors ir mažais žingsneliais buvo pradedama suprasti, kad tai nėra pati tinkamiausia priemonė siekiant asmenį atgrasyti nuo nusikalstamų veikų darymo. Netgi priešingai, asmens izoliavimas nuo visuomenės, tarptautiniame bausmių taikymo kontekste yra kritikuojamas kaip ydingas reiškinys, dėl kurio pasekmių, asmeniui atlikusiam bausmę yra daug sunkiau grįžti į pilnavertį gyvenimą¹⁷⁴. Be to, Europos Tarybos Ministrų Komitetas savo rekomendacijose valstybėms narėms yra akcentavęs, kad laisvės atėmimo bausmė traktuotina kaip paskutinė priemonė (lot. *ultima ratio*), ir gali būti skiriama tuomet, kada kitos bausmės yra smarkiai neadekvačios padarytos nusikalstamos veikos sunkumui bei nustatytoms aplinkybėms¹⁷⁵. Svarbu suvokti, kad įkalinimas nesprendžia nei nusikalstamumo, nei kitų socialinių problemų, bet, kaip įprasta, jų sukuria dar daugiau. Įvertinus kriminologinius tyrimus, pastebima, kad penkeri metai praleisti įkalinimo įstaigoje yra ta riba, nuo kurios asmeniui grįžti į visuomenę tampa vis sunkiau, kadangi yra prarandami tam tikrai socialiniai įgūdžiai¹⁷⁶.

Aptariant neteisėto praturtėjimo veikos sunkumą, tai pagal BK 11 straipsnio 4 dalį, normą galima būtų priskirti apysunkių nusikaltimų kategorijai, kadangi sankcijoje nustatyta griežčiausia laisvės atėmimo bausmė yra iki ketverių metų. Kaip alternatyvios, sankcijoje yra įtvirtintos ir kitos bausmės tai bauda ir areštas. Bauda, tai piniginė bausmė, kurią nustato teismas skirdamas bausmę savo nuožiūra atsižvelgdamas į bylos aplinkybes. Atsižvelgiant į BK 47 straipsnio 3 dalies 3 punktą, matyti, kad už apysunkį nusikaltimą gali būti skiriama iki 4 000 MGL dydžio bauda.

Išanalizavus teismų praktiką, kurioje teismai sprendė dėl baudžiamosios atsakomybės už BK 189¹ straipsnyje numatytą veiką, buvo pastebėta, kad didžiojoje dalyje bylų teismai priimdavo išteisinamuosius nuosprendžius, konstatuodami, kad tirtoje veikoje nėra nusikalstamos veikos

¹⁷² DRAKŠAS, R. *Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 115.

¹⁷³ ČIOČYS, P. A. *Teisės pagrindai*. Vilnius, 2002, p. 24.

¹⁷⁴ SAKALAUSKAS, G. *Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje*. Vilnius, 2017, p. 91-117.

¹⁷⁵ Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1992 m. spalio 29 d. rekomendacija Nr. R(92)17 dėl nuoseklumo skiriant bausmes. Priedas, punktas B 5a; Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1999 m. rugsėjo 30 d. rekomendacija Nr. R(99)22 dėl kalėjimų perpildymo bei kalinių skaičiaus augimo.

¹⁷⁶ SAKALAUSKAS, G., et al. *Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai*. Tesės institutas, 2012, p. 19-31.

sudėties požymių. Tačiau, įvertinus tą likusią, nedidelę dalį bylų, kuriose teismai priėmė nepalankius sprendimus ir pripažino asmenis kaltais pagal BK 189¹ straipsnį bei skyrė bausmes, buvo pastebėta akivaizdi tendencija – buvo skiriamos bausmės nesusijusios su laisvės atėmimu – baudos. Kaip pavyzdžiui: „*teisėjų kolegija, atsižvelgusi į išdėstytas bausmės skyrimui reikšmingas aplinkybes, įvertinusi padarytos nusikalstamos veikos pavojingumą ir kaltininko asmenybę, daro išvadą, kad bausmės tikslai šiuo atveju bus pasiekti A. V. paskyrus su laisvės atėmimu nesusijusią, sankcijoje už padarytą nusikalstamą veiką numatytą alternatyvią bausmės rūšį – baudą. Vadovaujantis teisingumo principu, kaltininkui turi būti užtikrintas tinkamai individualizuotos bausmės paskyrimas, kuris geriausiai atitiktų įstatyme įtvirtintos bausmės paskirtį, skiriama bausmė turi būti adekvati padarytai veikai, atitikti veikos pavojingumo pobūdį bei laipsnį. Baudžiamosios teisės paskirties kontekste tai reiškia, kad tarp siekiamo tikslo ir priemonių šiam tikslui pasiekti, tarp nusikalstamos veikos pavojingumo pobūdžio ir už šią veiką numatytos bausmės turi būti teisinga pusiausvyra (proporcija), bausmės – šiuo atveju baudos – dydis turėtų būti toks, kad nuteistasis realiai galėtų bausmę atlikti, t. y. sumokėti baudą. Įvertinus A. V. padarytos nusikalstamos veikos pobūdį, nuteistojo amžių, materialinę padėtį, šiuo metu gaunamą darbo užmokestį, kuris sudaro 205 Eur per mėnesį, A. V. skirtinos baudos dydis nustatomas mažesnis nei BK 47 straipsnio 3 dalies 3 punkte numatytas galimos paskirti baudos vidurkis, <...> 280 MGL bauda“¹⁷⁷. Kitoje nutartyje teismas konstatavo, kad „*nepažeidžiant baudžiamosios atsakomybės principų bausmė L.M. turi būti skiriama atsižvelgiant į švelniausią nusikalstamos veikos metu galiojusią BK redakciją, todėl prokuratūros prašoma paskirti 300 MGL dydžio bauda, kolegijos vertinimu, yra adekvati ir proporcinga. L. M. skiriama už sankcijos vidurkį švelnesnė bausmė, nes kartu su bausme jai yra taikomas ir turto konfiskavimas, kas taip pat yra pakankamai griežta teisinė priemonė jos atžvilgiu“¹⁷⁸. Kituose teismų sprendimuose buvo skirtos tokios bausmės kaip: 100 MGL¹⁷⁹, 500 MGL¹⁸⁰ ir pan. Pastebėtina dar viena pasikartojanti tendencija, kad apylinkės teismai buvo linkę įžvelgti veikose neteisėto praturtėjimo sudėties požymius bei asmenis pripažinti kaltais paskiriant jiems bausmes nesusijusias su laisvės atėmimu, tačiau šalims pateikus apeliacinius skundus ir bylą nagrinėjus aukštesnės instancijos teismams, pastarieji priedavo prie išvados, kad visgi nagrinėjamose veikose nėra nusikalstamos veikos sudėties požymių, bylą nutraukdavo bei asmenis išteisindavo.**

¹⁷⁷ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019 m. spalio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr.1A-317-453/2019.

¹⁷⁸ Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2018 m. rugsėjo 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr.1A-347-190/2018.

¹⁷⁹ Vilniaus miesto apylinkės teismo 2013 m. sausio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-50-296/2013.

¹⁸⁰ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2018 m. birželio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-424-397/2018.

Siekiant geriau įvertinti bausmės taikomumą ir efektyvumą praktikoje, buvo apžvelgtos paskutiniųjų trejų metų Lietuvos Respublikos prokuratūros ataskaitos neteisėto praturtėjimo normos atžvilgiu. Bet prieš tai, svarbu atkreipti dėmesį, kad 2015 m. LAT kreipimasis į Konstitucinę teisimą dėl BK 189¹ straipsnio prieštaravimo Konstitucijai iš esmės pakeitė Lietuvos Respublikos Prezidentės iniciatyva 2010 m. priimto ir nuo to laiko nekeisto BK 189¹ straipsnio taikymo praktiką, jo nuostatų interpretavimą. Asmenys dalyvavę minėtos normos kūrime bei priėmimo patys pripažino, kad praktikoje šio straipsnio taikymas yra beveik bevertis, tai pagrindžia nutrauktų ikiteisminių tyrimų gausa, kuri liudija apie abejotiną veikos kriminalizavimo logiką¹⁸¹. 2016 m. prokuratūros veiklos ataskaitos duomenimis baigti 38 ikiteisminiai tyrimai dėl neteisėto praturtėjimo, iš kurių 33 nutraukti, 5 baudžiamosios bylos perduotos teismui¹⁸²; 2017 m. baigti 32 ikiteisminiai tyrimai, 29 tyrimai nutraukti, 3 baudžiamosios bylos perduotos teismui¹⁸³; 2018 m. baigti 39 ikiteisminiai tyrimai, iš jų 32 tyrimai nutraukti, 7 bylos perduotos teismui su kaltinamuoju aktu¹⁸⁴. Pastebėtina, kad didelį nutrauktų ikiteisminių tyrimų skaičių nulėmė įtariamųjų sugebėjimas pagrįsti turto kilmę. Įprastai buvo grindžiama artimųjų turėtomis „viso gyvenimo santaupomis“, paskolų sutartimis, kurių dažniausiai nebūdavo įmanoma patikrinti, nes jas pasirašę asmenys būdavo mirę, arba neįmanoma identifikuoti, ar minėti dokumentai buvo tikrai sudaryti jose nurodytą dieną, ir ar jose esanti suma tikrai buvo paskolinta. Dažniausiai tiek skolinantysis, tiek skolininkas teigė, kad pagal sutartį vienas skolino, o kitas – skolinosi. Tuomet, būdavo vertinamos paskolos davėjo išgalės paskolinti nurodomą sumą ir to pasekoje tyrimo ribos būdavo gana žymiai išplečiamos. Taip pat pastebėta, įtariamieji savo pajamas buvo linkę grįsti paskolomis, gautomis iš užsienyje gyvenančių asmenų. Daugelis skolinusiųjų ar dovanojusiųjų turta, buvo asmenys, kuriems pagal įstatymą nėra nustatytas reikalavimas deklaruoti turimą turta. Dažniausiai tokie asmenys teigdavo, kad paskolintą, dovanotą turta buvo sutaupę per visą gyvenimą¹⁸⁵. Įvertinus faktą, kad didžioji dalis tyrimų, inkriminavusių asmenims neteisėtą praturtėjimą buvo nutraukti nenustačius sudėties požymių, tačiau nei teismų praktikoje, nei literatūroje nėra randama jokių duomenų apie tų asmenų patirtą moralinę ar kitokio pobūdžio žalą būnant nepagrįstai persekiojamiems valstybės pareigūnų. Tikėtina, kad tik laiko klausimas, kada panašaus pobūdžio ieškiniai pasieks teisimą. Taigi, būtų galima teigti, kad retas neteisėto praturtėjimo normos taikymas, neefektyvus ikiteisminio tyrimo pareigūnų darbas, kurio metu yra naudojamos gana didelės valstybės biudžeto lėšos (atliekamos ekspertizės ir pan.) siekiant

¹⁸¹ PRAPIESTIS, J., PRAPIESTIS, D. *Oficialioji konstitucinė doktrina ir baudžiamoji teisėkūra*. Teisės apžvalga, 2018, p. 140.

¹⁸² Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2016 metais ataskaita 2016-03-01 Nr. 17.9.-1308.

¹⁸³ Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2017 metais ataskaita 2018-02-28 Nr. 17.9.-3673.

¹⁸⁴ Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2018 metais ataskaita 2019-03-05 Nr. 17.9.-3707.

¹⁸⁵ *Ibid.*

išaiškinti nusikalstamas veikas, byloja apie BK 189¹ straipsnio „brokuotą“ sudėtį, kurios nulemtas yra netinkamas normos pritaikomumas praktikoje.

4.2 Baudžiamojo ir auklėjamojo poveikio priemonės

Tęsiant bausmės skyrimo nagrinėjimą, atkreiptinas dėmesys, kad siekiant geriau įgyvendinti bausmės paskirtį, gali būti taikomos ir baudžiamojo ar auklėjamojo poveikio priemonės. Remiantis BK 82 straipsniu, nepilnamečiams asmenims, padariusiems BK 189¹ numatytą veiką, gali būti skiriamos šios auklėjamojo priemonės: 1) išpėjimas; 2) turtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas; 3) nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai; 4) atidavimas tėvams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti; 5) elgesio apribojimas; 6) atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą. Remiantis BK 67 straipsnio nuostatomis, kartu su bausme gali būti taikomos šios baudžiamojo poveikio priemonės: 1) uždraudimas naudotis specialia teise; 2) viešųjų teisių atėmimas; 3) teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimas; 4) turto konfiskavimas; 5) išplėstinis turto konfiskavimas. Dvi paskutinės poveikio priemonės šiame skyriuje bus aptartos plačiau, apie likusių poveikio priemonių taikymą šiai dienai teismų praktikos, neteisėto praturėjimo kontekste, nėra, dėl šios priežasties būtų gana sunku vertinti jų taikymą kartu su už neteisėtą praturėjimą skiriamomis bausmėmis.

Pagal BK 72 straipsnio 1 dalį „turto konfiskavimas yra priverstinis neatlygintinas konfiskuotino bet kokio pavidalo turto, esančio pas kaltininką ar kitus asmenis, paėmimas valstybės nuosavybėn“. BK 72³ straipsnio 1 dalyje nurodoma, kad „išplėstinis turto konfiskavimas yra kaltininko turto ar jo dalies, neproporcingos kaltininko teisėtoms pajamoms, paėmimas valstybės nuosavybėn, kai yra pagrindas manyti, kad turtas gautas nusikalstamu būdu“. Tarptautiniame lygmenyje turto konfiskavimas yra vertinamas gana palankiai, plataus pobūdžio reglamentavimas tai tik patvirtina – *„pareiga konfiskuoti nusikalstamos veikos priemones bei iš nusikalstamos veikos gautas pajamas įtvirtinta daugelyje Europos Sąjungos teisės aktų ir Lietuvos Respublikos ratifikuotų tarptautinių sutarčių: 1988 m. Jungtinių Tautų konvencijoje dėl kovos su neteisėta narkotinių ir psichotropinių medžiagų apyvarta, 1990 m. Europos Tarybos konvencijoje dėl pinigų plovimo ir nusikalstamu būdu įgytų pajamų paieškos, arešto bei konfiskavimo, 2000 m. Jungtinių Tautų konvencijoje prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą, Europos Sąjungos Tarybos 2005 m. vasario 24 d. pamatiniame sprendime 2005/212/TVR dėl nusikalstamu būdu įgytų lėšų, nusikaltimo priemonių ir turto konfiskavimo ir kt.*¹⁸⁶.

¹⁸⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019 m. spalio 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-233-895/2019.

Įvertinus mokslininkų, nagrinėjusių korupcinio pobūdžio veikomis užsiėmusių asmenų psichologiją, tyrimu rezultatus, buvo pastebėta, kad tokio tipo asmenis labiausiai jaudina ne laisvės atėmimo bausmės, o baimė prarasti turtą, kurį jie susikrovė korupciniais būdais¹⁸⁷. Apžvelgus teismų praktiką, buvo pastebėta, kad greta bausmės, kuri dažniausiai buvo bauda, teismas skirdavo ir baudžiamojo poveikio priemonę – turto konfiskavimą. Manytina, kad tai yra tinkamas sprendimas padedantis įgyvendinti efektyvią bausmės paskirtį. Atkreiptinas dėmesys, kad EŽTT praktikoje yra pripažįstama, kad turto, susijusio su nusikalstama veika, konfiskavimas yra būtina ir efektinga priemonė kovai su nusikalstamumu. Teismas taip pat atkreipia dėmesį, kad remiantis Konvencijos protokolo Nr. 11 straipsnio reikalavimais, tokios priemonės panaudojimas privalo būti tinkamas bei atitikti teisingą pusiausvyrą, t. y. turi būti išlaikytas pagrįstas proporcingumas tarp viešojo intereso poreikių ir asmens teisės netrukdomai naudotis savo turtu apsaugos reikalavimų, kad asmeniui nebūtų užkrauta individuali ir pernelyg didelė našta¹⁸⁸.

Išplėstinis turto konfiskavimas, Lietuvos teisinėje sistemoje, palyginti su įprastu turto konfiskavimu yra gana naujas darinys, kuris 2010 m. gruodžio 2 d., kartu su neteisėto praturtėjimo norma buvo inkorporuotas į Lietuvos baudžiamosios teisės sistemą, tačiau tai nėra visai negirdėtas institutas, kadangi jau 2005 m. Europos Tarybos pamatiniame sprendime buvo rekomenduota kuo greičiau imtis veiksmų, kad šis institutas pradėtų veikti ir būtų įteisintas valstybių baudžiamojoje teisėje¹⁸⁹. Vien jau žodis „išplėstinis“ sufleruoja įstatymo tikslą – įtvirtinti kuo gausesnę priemonių įvairovę, kurios sudarytų sąlygas kiek įmanoma plačiau taikyti turto konfiskavimą, iš kaltininko paimant visą neteisėtai gautą turtą ir baudžiamajon atsakomybėn patraukiant tokį turtą įgijusius ar padėjusius nuslėpti jo kilmę asmenis, be to, tokio instituto įtvirtinimu siekiama sudaryti sąlygas korupcinius, turtinius, ekonominius, finansinius ir kitus savanaudiškus nusikaltimus padaryti ekonomiškai nenaudingais bei mažiau patraukliais nusikalsti linkusiems asmenims¹⁹⁰.

Įvertinus Lietuvos teismų praktiką, buvo pastebėta, kad teismai buvo linkę taikyti neteisėto praturtėjimo normą kartu su įprastu turto konfiskavimu. Kaip pavyzdžiui, *nusikaltimų ekonominiam naudingumui ir patrauklumui mažinti, pakirsti pavienių asmenų ir nusikalstamų organizacijų potencialą daryti naujas nusikalstamas veikas, mažinti jų paplitimą ir valstybei bei visuomenei*

¹⁸⁷ The Social Psychology of Corruption. Prieiga internete: <https://www.oecd.org/cleangovbiz/Integrity-Forum-16-Jonathan-Rusch.pdf>; Global programme against corruption. Prieiga internete: <https://www.unodc.org/documents/treaties/toolkit/fl1tof7.pdf>.

¹⁸⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019 m. vasario 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-53-1073/2019.

¹⁸⁹ Europos Tarybos 2005 m. vasario 24 d. pamatinis sprendimas dėl nusikalstamu būdu įgytų lėšų, nusikaltimo priemonių ir turto konfiskavimo. Nr. 2005/212/TVR. Prieiga internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A32005F0212>.

¹⁹⁰ Aiškinamasis raštas Nr. XIP-2344 dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 67 straipsnio papildymo, 72 straipsnio pakeitimo ir kodekso papildymo 72³ ir 189¹ straipsniais įstatymo ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 91, 94 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 168¹ straipsniu įstatymo projektų.

daromą žalą <...> gali būti taikomas šios baudžiamosios teisinės priemonės: turto konfiskavimas ir <...> išplėstinis turto konfiskavimas. Nagrinėjamu atveju žemės sklypai yra laikytini nusikalstamos veikos dalyku, nes būtent juos įsigyjant buvo realizuota objektyvioji nusikalstamos veikos sudėties pusė. Tokiu atveju jų konfiskavimas BK 72 straipsnio prasme yra būtinas¹⁹¹. Kitoje nutartyje teismas pažymėjo, kad „BK 72 straipsnio 4 dalies 5 punkte numatyta, kad kitam fiziniam asmeniui priklausantis konfiskuotinas turtas konfiskuojamas, nepaisant to, ar tas asmuo nuteistas už šio kodekso uždraustos veikos padarymą, ar ne, jeigu įgydamas šį turtą, jis žinojo arba turėjo ir galėjo žinoti, kad šis turtas yra šio kodekso uždraustos veikos įrankis, priemonė ar rezultatas. <...> byloje nustatyta, kad liudytojų A. B. ir N. B. sulaikymo metu iš jų paimti pinigai - atitinkamai 1170 eurų ir 950 eurų buvo nusikalstamos veikos priemone ir rezultatu, todėl jie konfiskuotini“¹⁹². Išanalizavus BK 72 ir BK 72³ taikymą, buvo pastebėta tendencija, kad teismai yra linkę abi normas aptarti sprendimuose, tačiau kartu su BK 189¹ norma taikyti tik BK 72 straipsnį.

O. Fedosiuk skeptiškai vertina BK 189¹ ir BK 72³ normų egzistavimą ir teigia, kad šių straipsnių taikymas yra lyg padidėjusi rizika, kad tokio pobūdžio represinėmis normomis gali būti piktnaudžiaujama praktikoje jas taikant ne pagal paskirtį. Be to, teigia, kad normų darnus veikimas veikiau yra didelio optimisto vizija, nei proto realisto požiūris¹⁹³. Manytina, kad išplėstinis turto konfiskavimas teismų praktikoje nėra dažnai taikomas ne dėl to, kad ši norma gali prieštarauti teisės aktams, bet tikėtina labiau dėl to, nes teisėsaugos pareigūnams yra žymiai paprasčiau taikyti neteisėtą praturėjimą kartu su įprastu turto konfiskavimu.

Pastebėtinas dar vienas gana keistas aspektas dėl BK 72³ straipsnio 3 dalies taikymo. Šioje dalyje yra minima, kad išplėstinis turto konfiskavimas gali būti taikomas turtui, perleistam kitam fiziniam ar juridiniam asmeniui, iš šio asmens konfiskuojamas, jeigu yra bent vienas iš šių pagrindų: „1) turtas perleistas sudarius apsimestinį sandorį; 2) turtas perleistas kaltininko šeimos nariams arba artimiesiems giminaičiams; 3) turtas perleistas juridiniam asmeniui, kurio vadovas, valdymo organo narys arba dalyviai, valdantys ne mažiau kaip penkiasdešimt procentų juridinio asmens akcijų (pajaus, įnašų ir pan.), yra kaltininkas, jo šeimos nariai ar artimieji giminaičiai; 4) asmuo, kuriam perleistas turtas, arba juridiniame asmenyje vadovaujančias pareigas ėję ir teisę jam atstovauti, juridinio asmens vardu priimti sprendimus ar kontroliuoti juridinio asmens veiklą turėję asmenys žinojo arba turėjo ir galėjo žinoti, kad šis turtas įgytas nusikalstamu būdu ar neteisėtomis kaltininko

¹⁹¹ Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2018 m. rugsėjo 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-347-190/2018.

¹⁹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-66/2014.

¹⁹³ FEDOSIUK, O. *Baudžiamųjų įstatymų prieš neteisėtas pajamas ir korupcija leidyba: tarp gerų siekių ir legitimumo*. Jurisprudencija, 2012, p. 1225.

lėšomis“. Nesunku pastebėti, kad analogiškai pagrindai yra įtvirtinti BK 72 straipsnyje, kas leidžia konfiskuoti turtą priklausanti tretiesiems asmenims pasiremiant minėtų straipsniu. Gana sunkiai suvokiama situacija kaip BK 72³ straipsnio 3 dalies nuostata gali būti taikoma tretiesiems asmenims, juk gerai yra žinoma, kad šis įstatymas skirtas taikyti asmenims, kurie yra padarę apysunkį, sunkų ar labai sunkų tyčinį nusikaltimą. Modeliuojant tokią situaciją mintyse, neprieinama prie logiškos išraiškos, kadangi konfiskacija pagal BK 72³ straipsnį iš trečiųjų asmenų nėra negalima, kadangi ne jie nuteisti už nusikalstamą veiką ir ne dėl jų įgyto turto pagrindimo analizuojamas klausimas byloje¹⁹⁴. Tokių asmenų atžvilgiu yra galimybė taikyti įprastą turto konfiskavimą pagal BK 72 straipsnį arba jiems būtų galima inkriminuoti BK 189¹ normą.

Galima būtų bendrai apžvelgti skyriaus „Atsakomybė už neteisėta praturtėjimą“ išvadas bei pasiūlymus. Taigi, remiantis proporcingumo principu, kovoje su neteisėtomis veikomis, ne visada yra efektyvu tam tikras veikas priskirti nusikalstamoms ir taikyti už jas dar ir gana griežtas bausmes. Kiekvienu atveju, labai svarbu įvertinti ar nėra galimybės pasiekti rezultato kitomis, nesusijusiomis su bausmių taikymu priemonėmis. Kalbant konkrečiai apie BK 189¹ taikymą, manytina, kad nusikalstamos veikos patrauklumą, galima mažinti pasitelkus į pagalbą kitas teises priemones. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. lapkričio 10 d. nutartyje buvo išaiškinta, kad „*neteisėtai įgytas turtas gali būti visiškai ar iš dalies paimtas valstybės nuosavybėn taikant kitų teisės šakų normas. Pavyzdžiui, taikant Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo nuostatas mokestinio patikrinimo metu nustatčius, kad asmuo įsigijo turto ir patyrė išlaidų daugiau, negu gavo pajamų, jam gali būti priskaičiuojami didesni ar papildomi mokesčiai (pavyzdžiui, gyventojų pajamų mokestis), delspinigiai ir skiriama bauda*“¹⁹⁵. Teismas minėtoje byloje svarstė, kad įstatymų leidėjas galėtų įtvirtinti civilinio turto konfiskavimo modelį, pagal kurį būtų galimybė „*konfiskuoti turtą įrodant jo kilmės neteisėtumą mažesniu įrodymų pakankamumu, nei būtinas baudžiamajame procese, pavyzdžiui, įrodymų persvara, ne remiantis konkrečiu tikėtinau padarytu nusikaltimu, iš kurio gautas turtas, dėl kurio asmuo nėra pripažintas kaltu baudžiamąjo proceso tvarka, bet remiantis netiesioginiais įrodymais, pavyzdžiui, asmens turimo ar turėto turto aiškia neatitiktimi jo teisėtoms pajamoms ir teistumais, darant išvadą, kad labiau tikėtina, nei netikėtina, kad asmuo įgijo turtą neteisėtu būdu*“¹⁹⁶. EŽTT minėtą situaciją pateisina kovojant su organizuotu nusikalstamumu, neteisėtu disponavimu narkotinėmis medžiagomis ir pan. Tokia išvada darytina atsižvelgiant į teismo nagrinėtas bylas, pvz. *Raimondo prieš Italiją, Arcuri prieš Italiją*, pastarojoje byloje, civilinio turto

¹⁹⁴ PIESLIAKAS, V. *Neteisėtu būdu gautų pajamų konfiskavimas Lietuvos baudžiamąjoje teisėje: siekiai ir realybė*. Jurisprudencija, 2011, p. 682.

¹⁹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinė sesijos 2015 m. lapkričio 10 d. nutartis baudžiamąjoje byloje Nr. 2K-P-100-222/2015.

¹⁹⁶ *Ibid.*

konfiskavimo norma buvo naudojama konfiskuojant R. Arcuri ir jo šeimai priklausančią turta, atsižvelgiant į civilinio proceso įrodinėjimo standartus (nebuvo pareikšti kaltinimai baudžiamajame procese) buvo nustatyta, kad R. Arcuri palaikė glaudžius santykius su mafijos pobūdžio grupuote. R. Arcuri šeimai neteisėtai priklausančio turto kilmė buvo įrodyta, bei paneigta kaltinamojo pozicija, kad minėtas turtas buvo gautas iš teisėto verslo. Be to, ikiteisminio tyrimo metu buvo įvertinta, kad nuosavybė šeimos nariams priklausė tik formaliai, o realus turto valdytojas buvo R. Arcuri¹⁹⁷. Galima teigti, kad minėtas konfiskavimo modelis nėra priešingas nekaltumo prezumpcijos principui, kadangi turto paėmimas valstybės nuosavybėn neprilygsta baudžiamosios atsakomybės taikymui ir dėl šios priežasties jam nėra keliami iš nekaltumo prezumpcijos kylantys reikalavimai dėl įrodymų pakankamumo laipsnio ar įrodinėjimo pareigos¹⁹⁸. Pastebėtina, kad Europos Sąjungos 2005 m. Tarybos pamatiniame sprendime 2005/212/TVR yra numatyta galimybė taikyti valstybėms narėms ne tik baudžiamąsias procedūras konfiskuojant turta, kuris pagrįstai manoma, kad yra įgytas nusikalstamu būdu¹⁹⁹. Šis platesnio pobūdžio modelis leidžia manyti, kad ne baudžiamąjo pobūdžio turto konfiskavimas savaime neturėtų prieštarauti ir Konstitucijos nuostatom. Manytina, kad įtvirtinus minėtą reglamentavimą, jis efektyviai pasitarnautų mažinant ekonominių nusikaltimų skaičių, kadangi jam būtų keliami mažesni reikalavimai negu baudžiamajame procese. Be to, pastebėtina ir tai, kad civilinio turto konfiskavimą galima sutikti kitų šalių teisėje daug dažniau negu neteisėto praturtėjimo norma. Atkreiptinas dėmesys, kad ir Lietuvoje yra parengtas civilinio konfiskavimo įstatymo projektas ir jau yra sulaukęs gana nemažai kardinaliai skirtingų teisės specialistų nuomonių. 2019 m. spalio 1 d. vykusioje konferencijoje „Civilinis turto konfiskavimas Lietuvoje: žingsnis pirmyn ar atgal?“, civilinės ir baudžiamosios teisės specialistai pasikeitė įžvalgomis apie civilinio turto konfiskavimo institutą, šio instituto santykį su konstituciniais ir baudžiamosios teisės principais, jo tikslingumą bei įrodinėjimo klausimą procese. Pritartina išsakyti A. Abramavičiaus nuomonei, kad „įstatymo projektas, priešingai nei pats civilinio turto konfiskavimo institutas yra „vienas žingsnis pirmyn ir du žingsniai atgal“, tuo tarpu pats turto civilinio konfiskavimo instituto įtvirtinimo Lietuvos teisinėje sistemoje klausimas yra vertas diskusijos“²⁰⁰. Pati idėja būtų vertinama gana palankiai, tačiau įstatymo projekte esančios tokio pobūdžio nuostatos, kurios leidžia ikiteisminio tyrimo institucijai ar prokurorui, jiems pasirodžius jog asmens turtas yra

¹⁹⁷ BIKELIS, S., MIKŠYS, S. *Civilinio turto konfiskavimo perspektyvos Lietuvoje*. Lietuvos teisės institutas, 2018, p. 9.

¹⁹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinė sesijos 2015 m. lapkričio 10 d. nutartis baudžiamajame byloje Nr. 2K-P-100-222/2015.

¹⁹⁹ Europos Tarybos 2005 m. vasario 24 d. pamatinis sprendimas dėl nusikalstamu būdu įgytų lėšų, nusikaltimo priemonių ir turto konfiskavimo. Nr. 2005/212/TVR. Prieiga internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A32005F0212>.

²⁰⁰ „Konferencijoje aštri kritika turto civilinio konfiskavimo įstatymo projektui“, Teisė Pro, 2019. Prieiga internete: <http://www.teise.pro/index.php/2019/10/10/konferencijoje-astri-kritika-turto-civilinio-konfiskavimo-istatymo-projektui/>.

brangesnis, nei jo gautos pajamos, be jokio teismo areštuoti tokio asmens sąskaitas, verčia manyti, kad projektas dar reikalauja koregavimo, kadangi šiuo atveju iškyla realus pavojus asmens turtui turint tik generalinio komisaro lygmens aktą. Kritikos turto civilinio konfiskavimo projektas sulaukė ir dėl abejotinos atitikties proporcingumo ir nekaltumo prezumpcijos principams. A. Abramavičiaus manymu, reikėtų apibrėžti turto civilinio konfiskavimo instituto santykį su turto konfiskavimu bei išplėstiniu turto konfiskavimu, taip pat neteisėto praturtėjimo nusikaltimu. Profesorius teigė, kad „aiškumo stokoja ir turto civilinio konfiskavimo bylų teisingumas. Svarstyta, ar nereikėtų priimti specialių CPK normų, reglamentuojančių teisminį turto civilinio konfiskavimo procesą“²⁰¹. Konferencijoje kritikos naujam įstatymo projektui negailėjo ir V. Nekrošius suabejojęs įstatymo projekto atitiktimi Lietuvos Respublikos Konstitucijos 23 straipsniui. Teigė, kad „iš siūlomo reguliavimo išeina, kad valstybei, siekiančiai konfiskuoti asmens turtą, pakanka įrodyti, jog neatmestina, kad atsakovas galėjo neteisėtai įgyti konfiskuotiną turtą. Tuo tarpu atsakovui reikės įrodyti, kad turtą jisai įgijo tikrai teisėtai. Tokio neadekvataus jėgų disbalanso ir nepagarbos žmogui bei jo teisėms iš jėgos struktūrų pusės (nes faktiškai projektas greičiausiai gimė būtent tenai) man dar neteko sutikti“²⁰². Švelnesnės pozicijos naujojo projekto atžvilgiu laikėsi S. Bikelis, kuris įvardijo keletą turto civilinio konfiskavimo instituto privalumų: įrodinėjimo standartas, turto neteisėtumo prezumpcijos leistinumai, santykis su baudžiamuoju procesu. L. Didžiulis vertindamas įstatymo projektą įrodinėjimo kontekste, pažymėjo, jog pastarasis įtvirtina tikėtinos priežasties teoriją, tačiau tik prokurorui ir nurodė, jog teismų procesuose įrodinėjimo standartas siekia bent jau aiškų įsitikinimą (didelę tikimybę) ir yra aukštesnis už tikimybių pusiausvyrą, jau nekalbant apie itin žemą tikėtinos priežasties standartą²⁰³.

Apibendrinant būtų galima teigti, kad yra sveikintinas siekis ieškoti naujų, efektyvių priemonių skirtų kovai su organizuotu nusikalstamumu, korupcinio pobūdžio veikomis ar savanaudiškais nusikaltimais. Siekiant įtvirtinti tokias priemones, kaip turto civilinis konfiskavimas, neteisėtas praturtėjimas, išplėstinis turto konfiskavimas įstatymų leidėjas turi būti itin atsargus bei paisyti Respublikos Konstitucijos kylančių imperatyvų, nepažeisti bendrųjų teisės principų, nenukrypti nuo baudžiamosios teisės paskirties ir esmės.

²⁰¹ „Konferencijoje aštri kritika turto civilinio konfiskavimo įstatymo projektui“, Teisė Pro, 2019. Prieiga internete: <http://www.teise.pro/index.php/2019/10/10/konferencijoje-astri-kritika-turto-civilinio-konfiskavimo-istatymo-projektui/>.

²⁰² NEKROŠIUS, V. *Įrodinėjimo klausimas civiliniame procese dėl turto konfiskavimo*. 2019 m. spalio 1 d. konferencija „Civilinis turto konfiskavimas Lietuvoje: žingsnis pirmyn ar atgal?“. Prieiga internete: <https://www.youtube.com/watch?v=A7RnY615-kU>.

²⁰³ „Konferencijoje aštri kritika turto civilinio konfiskavimo įstatymo projektui“, op. cit.

IŠVADOS

1. Sveikintinos mūsų valstybės pastangos užkirsti kelią neteisėtam praturtėjimui. Tačiau šių veikų kriminalizavimas kelia nerimstančias ir pagrįstas diskusijas baudžiamosios teisės doktrinoje, o praktikoje - neįveikiamas problemas. Įstatymų leidėjas siekdamas veiksmingai kovoti su korupcija bei neteisėtai įgytomis pajamomis, stengdamasis sumažinti kaltinimo pusei įrodinėjimo našta, tokiam tikslui, tam tikrais atvejais yra pasiruošęs „paaukoti“ pamatinius baudžiamosios teisės principus, ir taip organizuoti beprasmius baudžiamuosius procesus, dėl veikų, kuriuose nėra nusikalstamo pavojingumo požymio. Būtent BK 189¹ norma akivaizdžiai stokoja teisinio aiškumo, galima išvelgti tam tikrą priešingumą legalumo bei kaltės principams bei neatitikimą baudžiamosios teisės kaip kraštutinės priemonės (*ultima ratio*) postulatui.
2. Šiai dienai, neteisėtą praturtėjimą yra kriminalizavusios daugiau negu keturiasdešimt pasaulio valstybių ir vis dar yra matoma šio rodiklio didėjimo tendencija. Tačiau, nepaisant normos populiarėjimo, ji yra įvardijama kaip viena problematiškiausių ir sunkiausiai pritaikomų praktikoje. Keblumai, kurie siejasi su galimais nekaltumo prezumpcijos, nuosavybės teisės neliečiamumo, teisinės valstybės, fundamentalių principų pažeidimais bei nevienareikšme veikos kriminalizavimo ir dekriminalizavimo tarptautine patirtimi, riboja veikos tinkamą pripažinimą savarankiška nusikalstama veika, be to įpareigoja teisės srities specialistus visame pasaulyje analizuoti galimus sprendimo būdus.
3. BK 189¹ straipsnio 1 dalies dispozicijos analizė leido identifikuoti, kad probleminiai yra beveik visi nusikalstamos sudėties požymiai. Neteisėto praturtėjimo dalyko (turto) tikroji kilmė nėra žinoma, kaip ir nėra žinoma, kieno konkrečiai nuosavybės teisės yra pažeidžiamos. Dėl šio neaiškumo BK 189¹ straipsnio įtvirtinimas BK XXVIII skyriuje, kuris gina nuosavybę, turtines teises ir turtinius interesus, atrodo netikslus ir nesisteminis sprendimas.
4. Nors BK 189¹ straipsnyje ir yra numatyta minimali neteisėto praturtėjimo dalyko vertė, kas leidžia iš pirmo žvilgsnio manyti, kad nusikalstama veika yra kriminalizuota siauroje apimtyje, tačiau apžvelgus bei įvertinus visumą – dalyko vertės dydžio ir galimo svyravimo, taip pat „teisėtų pajamų“ sąvokos apibrėžimą, peršasi mintis, kad visgi įstatymų leidėjas įtvirtindamas minimalią dalyko vertės ribą siekė neteisėto praturtėjimo nusikaltimą inkriminuoti itin plačiam subjektų ratui.
5. BK 189¹ straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad nusikalstamai neteisėtas praturtėjimas galimas ir neatsargia kaltės forma. Tačiau žinoma tai, kad neatsargių veikų pavojingumas yra nulemtas ne pačios nusikalstamos veikos, o įstatyme įtvirtintų pavojingų padarinių kilimo, tai visgi išsina taip, kad neteisėto praturtėjimo normai įstatymų leidėjas padarė išimtį ir formalioje sudėtyje kalba apie

padarinius. Pasak teisės mokslininkų, siekiant neteisėto praturtėjimo normą bent iš dalies privesti prie logiškesnės išraiškos, pirmiausia turėtų būti pašalinti iš jos neatsargiai kaltei būdingi požymiai, t.y. „turėdamas ir galėdamas žinoti“.

6. Nekaltumo prezumpcijos principo problematikoje yra išvelgiamos dvi opcijos: jeigu nuostata bus traktuojama taip, kad pajamų kilmė apskritai nėra sudėties požymis (nes ji juk lieka „neaiški“), nekaltumo prezumpcijos principas išliks saugioje pozicijoje, tačiau tada itin smarkiai bus pažeistas proporcingumo. Kitas variantas – artimesnis įstatymo raidei – normą reikia aiškinti taip, kad nepateikiant duomenų apie galimus teisėtus šaltinius, gaunasi taip kad jie yra neteisėti. Procesinė įrodinėjimo galimybė, kad tam tikro fakto nebuvimas pagrindžia kažkokį pozityvų faktą, savaime įmanoma. Visgi taip gali būti tik itin retais atvejais, kai tai išplaukia iš bylos aplinkybių vertinimo teisme. Vadinasi, egzistuoja ir atvirkštinis scenarijus, kuomet fakto nustatymas nieko ir neįrodo. Vis dėl to, šiuo metu įstatyme egzistuojanti įrodinėjimo taisyklė reiškia ne ką kita, o kaltumo prezumpcijos formulavimą.
7. Galima teigti, kad kriminalizuojant neteisėtą praturtėjimą deklaruoti tikslai, sudaryti sąlygas korupcinius, turtinius, ekonominius, finansinius ir kitus savanaudiškus nusikaltimus padaryti ekonomiškai nenaudingus ir todėl mažiau patrauklius nusikalsti linkusiems asmenims, šiai dienai dar nėra pasiekti. Manytina, kad kriminalizavimo procesas buvo grindžiamas emocine įstatymų leidybos iniciatyvos teisės turėtojo nuomone ir paviršutiniška tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės aktų apžvalga, o ne gilia padėties analize, kuri leistų įstatymų leidėjui įvertinti normos reikalingumą nacionalinės teisės sistemoje. Įvertinus Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos pastarųjų trejų metų ataskaitas, buvo išvelgta akivaizdi tendencija, kad didžioji dalis ikiteisminių tyrimų yra nutraukiami net nepasiekus teismo, tokie rezultatai išties nedžiugina, o tiesiog iššaukia visuomenės bei teisės specialistų kritiką šios normos atžvilgiu.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės Žinios*, Nr. 33-1014 (1992).
2. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija dėl nuoseklumo skiriant bausmes Nr. R(92)17 (1992).
3. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija dėl kalėjimų perpildymo bei kalinių skaičiaus augimo. Nr. R(99)22 (1999).
4. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*, Nr. 77-3288 (2000).
5. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7. *Valstybės žinios*, Nr. 96-3016 (2000).
6. Baudžiamosios teisės konvencija dėl korupcijos. *Valstybės žinios*, Nr. 23-853 (2002).
7. Civilinės teisės konvencija dėl korupcijos. *Valstybės žinios*, Nr. 126-5733 (2002).
8. Konvencija dėl kovos su korupcija, susijusia su Europos bendrijų pareigūnais ar Europos sąjungos valstybių narių pareigūnais, parengta vadovaujantis Europos sąjungos sutarties k.3 straipsnio 2 dalies c punktu. Nr. 154-5601 (2004).
9. Europos Tarybos pamatinis sprendimas dėl nusikalstamu būdu įgytų lėšų, nusikaltimo priemonių ir turto konfiskavimo. Nr. 2005/212/TVR (2005).
10. Visuotinės žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*, Nr. 68-2497 (2006).
11. Jungtinių Tautų Konvencija prieš korupciją. *Valstybės žinios*, Nr. 136-5145 (2006).
12. Konvenciją dėl užsienio valstybių pareigūnų papirkinėjimų tarptautiniuose verslo sandoriuose (angl. Convention on Combating Bribery of Foreign Officials in International Business Transactions), 1997. Prieiga per internetą: https://www.oecd.org/daf/anti-bribery/ConvCombatBribery_ENG.pdf
13. Amerikos Konvencija prieš korupciją (angl. Inter-American Convention Against Corruption), 1996. Prieiga per internetą: http://www.oas.org/en/sla/dil/inter_american_treaties_B-58_against_Corruption.asp.
14. Lietuvos Respublikos pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos įstatymas. *Valstybės žinios*, Nr. 64-1502 (1997).
15. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, Nr. 89-2741 (2000).
16. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, Nr. 74-2262 (2000).

17. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 3, 67, 72, 190 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir kodekso papildymo 72-3, 189-1 straipsniais įstatymas. *Valstybės žinios* Nr. 145-7439 (2010).
18. Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2016 metais ataskaita Nr. 17.9.-1308 (2016).
19. Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2017 metais ataskaita Nr. 17.9.-3673 (2018).
20. Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2018 metais ataskaita Nr. 17.9.-3707 (2019).
21. Aiškinamasis raštas Nr. XIP-2344 dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 67 straipsnio papildymo, 72 straipsnio pakeitimo ir kodekso papildymo 72³ ir 189¹ straipsniais įstatymo ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 91, 94 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 168¹ straipsniu įstatymo projektų.

Lietuvos autorių specialioji literatūra

1. Abramavičius, Armanas; Mickevičius, Darius; Švedas, Gintaras. *Europos Sąjungos teisės aktų įgyvendinimas Lietuvos baudžiamojoje teisėje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
2. Azguridienė, Guoda. *Nekaltumo prezumpcija, arba geriau būti apgautam nei kiekvieną kartą įtarti*. Aidai, 2011.
3. Bikelis, Skirmantas. *Baudžiamosios ir mokesčių teisės sankirta: atsakomybė už neteisėtą praturtėjimą ir non bis in idem principas*. Teisės problemos, Nr. 2 (88), 2015.
4. Bikelis, Skirmantas; Mikšys, Simonas. *Civilinio turto konfiskavimo perspektyvos Lietuvoje*. Lietuvos teisės institutas, 2018.
5. Bikelis, Skirmantas; Čepytė, Bartautė; Girdauskas, Mindaugas; Medelienė, Aistė; Mulevičius, Matas; Simaitis, Rimantas; Žėkas, Tautvydas. *Kad nusikaltimai neapsimokėtų. Tradiciniai ir modernūs turto konfiskavimo mechanizmai, monografija*. Vilnius: Justitia, 2014.
6. Čiočys, Petras. *Teisės pagrindai*. Vilnius, 2002.
7. Drakšas, Romualdas. *Atsakomybė už neteisėtą praturtėjimą: reguliavimo tikslai ir kriminalizavimo problemos*. Jurisprudencija 23(2), 2016.
8. Drakšas, Romualdas. *Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos*. Vilnius, Justitia, 2008.
9. Fedosiuk, Oleg. *Baudžiamųjų įstatymų prieš neteisėtas pajamas ir korupcija leidyba: tarp gerų siekių ir legitimumo*. Jurisprudencija 19(3), 2012.
10. Fedosiuk, Oleg. *Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (ultimaratio): teorija ir realybė*. Jurisprudencija 19(2), 2012.

11. Fedosiuk, Oleg. *Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtinėms interesams. Specialioji dalis. Pirmoji knyga*. Vilnius: Justitia, 2013.
12. Fedosiuk, Oleg. *Turtinė nauda kaip nusikalstamos veikos dalykas: sisteminė normų analizė*. Jurisprudencija, 2004.
13. Makūnaitė, Skirmantė. *Neteisėto praturtėjimo nusikaltimo dalykas*. Teisė (90), 2014.
14. Namavičius, Justas. *Neteisėto praturtėjimo nusikaltimo konstitucinė problematika*. Teisė (100), 2016.
15. Pakštaitis, Laurynas. *Neteisėtas praturtėjimas kaip nusikalstama veika: ištakos, kriminalizavimo problema, taikymas, perspektyvos*. Jurisprudencija 20(1), 2013.
16. Paužaitė, Rasa. *Iš nusikalstamos veikos gautas turtas kaip konfiskuotino turto rūšis*. Socialinių mokslų studijos, 2009.
17. Piesliakas, Vytautas. *Baudžiamoji atsakomybė kaip nusikalstamos veikos padarymo teisinis padarinys*. Jurisprudencija 8(98), 2007.
18. Piesliakas, Vytautas. *Mokymas apie nusikaltimą ir nusikaltimo sudėtį*. Vilnius, 1996.
19. Piesliakas, Vytautas. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai. Antroji pataisyta ir papildyta laida*. Vilnius: Justitia, 2009.
20. Prapiestis, Jonas; Prapiestis, Darius. *Oficialioji konstitucinė doktrina ir baudžiamoji teisėkūra*. Teisės apžvalga 2 (18), 2018.
21. Sakalauskas, Gintaras. *Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje*. Vilnius, 2017.
22. Sakalauskas, Gintaras. *Ką liudija didėjantis baudžiamasis represyvumas Lietuvoje*. Kriminologijos studijos, 2014.
23. Sakalauskas, Gintaras; Bikelis, Skirmantas; Kalpokas, Vaidas; Pocienė, Aušra. *Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai*. Tesės institutas, 2012.
24. Šukytė, Jolita. *Neatsargios kaltės numatymo nusikalstamų veikų sudėtyse problemos*. Socialinių mokslų studijos, 2013.
25. Švedas, Gintaras; Abramavičius, Armanas; Prapiestis, Jonas; Bieliūnas, Egidijus. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. I knyga*. Vilniaus universiteto leidykla, 2019.
26. Vanagienė, Giedrė. *LR BK 189-1 straipsnyje numatytos normos dėl neteisėto praturtėjimo atitiktis baudžiamosios teisės specialiesiems principams*. Teisės apžvalga 1(17), 2018.
27. Veršekys, Paulius. *Nusikalstamos veikos sudėties požymio samprata ir ją lemiantys veiksniai*. Teisė, 2012.

28. Vėlyvis, Stasys; Jonaitis, Marius. *Xii lentelių įstatymai: bendrųjų šiuolaikinės teisės principų pradmenys*. Jurisprudencija, 2007.
29. Zvezdinienė, Ieva. *Nekaltumo prezumpcijos principo įgyvendinimo problemos atleidžiant asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės*. Socialinių mokslų studijos, 2009.

Užsienio autorių literatūra

1. Jeffrey, J. Boles. *Criminalizing the Problem of Unexplained Wealth: Illicit Enrichment Offenses and Human Right Violations*. N.Y.U. Journal of Legislation & Public Policy Vol. 17:835, 2014. Prieiga internete: <https://www.nyujlpp.org/wp-content/uploads/2015/03/Boles-Criminalizing-the-Problem-of-Unexplained-Wealth-17nyujlpp836.pdf>.
2. Jorge, A. F. Godinho. *The Crime of Illicit Enrichment. Article 28 of Law 11, 2003*. Prieiga internete: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1097243.
3. Theodore, S. Greenberg, Linda, M. Samuel, Wingate, Grant, Larissa, Gray. *A Good Practices Guide for Non-Conviction Based Asset Forfeiture*. Wachington: World Bank, 2009. Prieiga internete: [http://siteresources.worldbank.org/FINANCIALSECTOR/Resources/Stolen Assesst Recovery.pdf](http://siteresources.worldbank.org/FINANCIALSECTOR/Resources/Stolen_Assesst_Recovery.pdf).
4. Hammilton, B. Allen. *Comparative Evaluation of Unexplained Wealth Orders*. U.S. Department of Justice, 2011. Prieiga internete: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/237163.pdf>.
5. Nelly, Gacheri Kamunde. *The Crime Of Illicit Enrichment Under International Anti-corruption Legal Regime*. Prieiga internete: <http://kenyalaw.org/kl/index.php?id=1891>.
6. Lindy Muzila, Michelle Morales, Marianne Mathias, Tammar Berger. *Criminalizing Illicit Enrichment to Fight Corruption*. Washington: The World Bank, 2012. Prieiga internete: https://star.worldbank.org/sites/star/files/on_the_take_criminalizing_illicit_enrichment_to_fight_corruption.pdf.
7. Perdriel-Vaissiere, Maud. *The accumulation of unexplained wealth by public officials: Making the offence of Illicit enrichment enforceable*. Anti-Corruption Resource Center, Bergen, 2012. Prieiga internete: <https://www.cmi.no/publications/4365-the-accumulation-of-unexplained-wealth-by-public#pdf>.
8. [Mesay Tsegaye](#). *Criminalizing and Prosecuting Illicit Enrichment in Corruption Cases*. AbyssiniaLaw, 2016. Prieiga internete: <http://www.abysinnialaw.com/blog-posts/item/1567-criminalizing-and-prosecuting-illicit-enrichment-in-corruption-cases#>.
9. Karen Zadoyan, Carl Ulbricht, Marat Atovmyan, Syuzanna Soghomonyan *International Experience of the Criminalisation of Illicit Enrichment, and the Possibilities of Criminalising*

Illicit Enrichment in Armenia. Yerevan, 2014. Prieiga internete: <http://iravaban.net/wp-content/uploads/2014/12/Illicit-enrichment-Eng.pdf>.

Teismų praktika

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. spalio 27 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 4 straipsnio 1, 4, 9 ir 11 dalių, 8 straipsnio 1 dalies, 15 straipsnio 2 punkto ir 20 straipsnio 1, 2, 3 bei 4 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Nr. 15/97.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos muziejų įstatymo 5 straipsnio 2 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Nr. 7/98.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. spalio 2 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 269 straipsnio 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Nr. 11/2000.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 45 straipsnio (1998 m. Liepos 2 d. Redakcija) ir 312 straipsnio 3 dalies (1998 m. Vasario 3 d. Redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Nr. 13/02-22/02.
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija), 20 straipsnio 5 dalies (2004 m. liepos 5 d. redakcija), 43 straipsnio 4 dalies (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Nr. 34/2008-36/2008-40/2008-1/2009-4/2009-5/2009-6/2009-7/2009-9/2009-12/2009-13/2009-14/2009-17/2009-18/2009-19/2009-20/2009-22/2009.
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 birželio 25 d. sprendimas „Dėl pareiškėjo – Vilniaus miesto apylinkės teismo prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 189¹ straipsnis (2010 m. gruodžio 2 d. redakcija) neprieštaruja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. kovo 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 189¹ straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Nr. 14/2015-1/2016-2/2016-14/2016-15/2016.
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2003 m. birželio 20 d. nutarimas Nr. 40 „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“.

9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2005 m. gruodžio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-544/2005.
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2007 m. gruodžio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K - 854/2007.
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. vasario 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-48/2014.
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-66/2014.
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinė sesijos 2014 m. balandžio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-93/2014.
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų A. Abramavičiaus ir J. Prapiesčio 2014 m. balandžio 16 d. atskiroji nuomonė dėl 2014 m. balandžio 11 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Plenarinės sesijos nutarties baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-93/2014.
15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. birželio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-267/2014.
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. liepos 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-173/2014.
17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. liepos 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-306-942/2015.
18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinė sesijos 2015 m. lapkričio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-100-222/2015.
19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. balandžio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-119-139/2016.
20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. birželio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-124-648/2016.
21. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2017 m. gegužės 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-169-222/2017.
22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2017 m. birželio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-145-697/2017.
23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2018 m. sausio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-76-1073/2018.
24. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2018 m. birželio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-195-303/2018.

25. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2018 m. rugsėjo 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-251-1073/2018.
26. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019 m. vasario 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-53-1073/2019.
27. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019 m. kovo 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-31-628/2019.
28. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019 m. balandžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-87-719/2019.
29. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019 m. spalio 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-233-895/2019.
30. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2013 m. vasario 22 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-132-290/2013.
31. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. birželio 9 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-193-485-2014.
32. Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. kovo 10 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-29-309/2016.
33. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2017 m. gegužės 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-6-487/2017.
34. Kauno apygardos teismas baudžiamųjų bylų skyriaus 2017 m. lapkričio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-563-498/2017;
35. Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2018 m. sausio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-5-300/2018,
36. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2018 m. kovo 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-218-245/2018
37. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2018 m. birželio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-424-397/2018.
38. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2018 m. rugsėjo 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-584-493/2018
39. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2018 m. rugsėjo 24 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-347-190/2018.
40. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2018 m. lapkričio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-311-616/2018.
41. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019 m. kovo 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-175-396/2019.

42. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019 m. spalio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-317-453/2019.
43. Vilniaus miesto 2 apylinkės teismo 2011 m. vasario 21 d. baudžiamasis įsakymas Nr. 1-290-387/2011.
44. Vilniaus miesto apylinkės teismo 2013 m. sausio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-50-296/2013.
45. Kauno apylinkės teismo baudžiamųjų bylų skyriaus 2013 m. balandžio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-1259-720/2013.
46. Kauno apylinkės teismo baudžiamųjų bylų skyriaus 2013 m. balandžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-464-311/2013.
47. Kauno apylinkės teismo 2016 m. vasario 24 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2-1594-800/2016.

EŽTT bylos

1. Allen prieš Jungtinę Karalystę, 2013 m. liepos 12 d. sprendimas byloje Nr. 25424/09. Prieiga internete: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-122859%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-122859%22]}).
2. Barberà, Messegué and Jabardo prieš Ispaniją, 1988 m. gruodžio 6 d. sprendimas byloje, Nr. 10590/83. Prieiga internete: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57570%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57570%22]}).
3. Butkevičius prieš Lietuvą. 2002 m. kovo 26 d. sprendimas, Nr. 48297/99. Prieiga internete: http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/BUTKEVICIUS_2002_sprendimas.pdf.
4. Daktaras prieš Lietuvą. 2000 m. spalio 10 d. sprendimas, Nr. 42095/98. Prieiga internete: http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/DAKTARAS_2000_sprendimas.pdf.
5. Krumpholz prieš Austriją, 2010 m. kovo 18 d. sprendimas byloje Nr. 13201/05. Prieiga internete: <http://echr.ketse.com/doc/13201.05-en-20100318/view/>.
6. Salabiaku prieš Prancūziją. 1988 m. spalio 7 d. sprendimas byloje Nr. [10519/83](#). Prieiga internete: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57570%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57570%22]}).

Elektroniniai leidiniai

1. Anti-Corruption Tool Kit. Global programme against corruption. Prieiga internete: <https://www.unodc.org/documents/treaties/toolkit/f1tof7.pdf>.
2. Anti-corruption & integrity hub. *The Social Psychology of Corruption*. Prieiga internete: <https://www.oecd.org/cleangovbiz/Integrity-Forum-16-Jonathan-Rusch.pdf>

3. Danėlienė, Ingrida. *Ar Ukrainos Konstitucinis Teismas pasuks šalį atgal nuo Konstitucijoje įtvirtintos vakarietiškos geopolitinės orientacijos?* Teisė.Pro, 2019. Prieiga internete: <http://www.teise.pro/index.php/2019/03/11/i-daneliene-ar-ukrainos-konstitucinis-teismas-pasuks-sali-atgal-nuo-konstitucijoje-itvirtintos-vakarietiskos-geopolitines-orientacijos/>.
4. Oficialios statistikos portalas. Darbo užmokesčio rodikliai (ketvirtiniai ir metiniai). Prieiga internete: <https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?articleId=6575088>.
5. Straipsnis „Konferencijoje aštri kritika turto civilinio konfiskavimo įstatymo projektui“. Teisė Pro, 2019. Prieiga internete: <http://www.teise.pro/index.php/2019/10/10/konferencijoje-astri-kritika-turto-civilinio-konfiskavimo-istatymo-projektui/>
6. Vitkevičius, Pranciškus. *Ar galima bausti žmogų, kuris nei nusikaltimo, nei nusižengimo nepadarė?*, 2006. Prieiga internete: http://www.ivaizdis.lt/res_zinpr_det.php?id=11508.
7. Žalioji Knyga - Nekaltumo prezumpcija. Briuselis, 26.4.2006 KOM(2006) 174 galutinis. Prieiga internete: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0174:FIN:LT:HTML>.

SANTRAUKA

Magistro darbe analizuojamas neteisėtas praturtėjimas – veika, kuri sulaukia vis daugiau dėmesio tarptautinės ir nacionalinės teisės plotmėje. Prieš priimant įstatymą, buvo išskirti tikslai, kad minėta sudėtis, įtvirtinta baudžiamajame kodekse, sugebės suvaldyti šešėlinį verslą bei pajamas gaunamas iš jo, užkirsti kelią asmenims neteisėtai praturtėti ateityje bei galimybę konfiskuoti neteisėtomis pajamomis įgytą turtą. Pagrindinis šio darbo tikslas yra išanalizuoti neteisėto praturtėjimo nusikaltimo sudėtį ir baudžiamosios atsakomybės taikymo ypatumus.

Pirmoje rašto darbo dalyje, norint geriau atskleisti neteisėto praturtėjimo nusikalstamos veikos sudėties požymius yra nagrinėjama nusikalstamos veikos samprata, raida, bei analizuojami teisės šaltiniai, kurie turėjo įtakos formuojant dispoziciją. Apžvelgiamas kitose šalyje įtvirtintas reglamentavimas bei įvertinta su kokiomis konstitucingumo problemomis valstybės susiduria taikydamos normą.

Antroji darbo dalis gali būti įvardijama kaip bene svarbiausia, kadangi buvo atlikta neteisėto praturtėjimo sudėties analizė remiantis teisės doktrina, galiojančiais Lietuvos Respublikos teisės aktais bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika. Remiantis įstatymais, atskleistos neteisėto praturtėjimo sudėties požymių pagrindinės sąvokos, įvertinus teismų praktiką buvo pateikti galimai probleminiai kvalifikavimo aspektai.

Trečioji darbo dalis skirta formuluotės „tas kas turėjo“ ir nekaltumo prezumpcijos santykiui aptarti.

Paskutiniojoje dalyje nagrinėjamas bausmių bei baudžiamojo poveikio priemonių skyrimas teismų praktikoje. Aptariamas naujasis civilinio turto konfiskavimo įstatymo projektas, jo santykis su jau egzistuojančiomis normomis, bei svarstoma perspektyva į ateitį.

Kuomet BK buvo papildytas neteisėto praturtėjimo norma, praėjus beveik dešimčiai metų, pastebėtina, kad straipsnis vis dar išlieka vienas labiausiai aptarinėjamu dėl savo juridinės konstrukcijos bei jame užprogramuotos nekaltumo prezumpcijos apraiškų. Pagal priimtų apkaltinamųjų nuosprendžių skaičių, matyti, kad norma nepateisina lūkesčių „efektyviai ir negailestingai“ kovoti su nusikalstamumu, oligarchais ir kt., kurie buvo deklaruojami įstatymo svarstymo bei priėmimo etape. Nagrinėjant galimas neteisėto praturtėjimo situacijas, praktikoje susiduriama su begale kylančių klausimų, kurių neaptarė nei įstatymų leidėjas nei kol kas gali paaikškinti teismų praktika. Tiek ikiteisminio tyrimo pareigūnai, tiek teismai susiduria su sunkumais įrodinėjant įtariamojo kaltę. Asmens nesugebėjimas pagrįsti turimo turto teisėtomis pajamomis savaime nėra pakankamas faktorius kaltumui nustatyti, tuo labiau kaltę turi įrodyti pareigūnai, o ne įtariamasis.

Darbe remiamasi tiek Lietuvos tiek ir kitų šalių mokslininkų nuomonėmis, įvairiais Lietuvos bei užsienio šalių teisės aktais, Lietuvos ir Europos Žmogaus Teisių Teismo formuojamomis praktikomis, Konstitucinio Teismo nutarimais, valstybės institucijų ataskaitomis. Darbe pateikiama neteisėto praturtėjimo straipsnio analizė, pateikiamos rekomendacinio pobūdžio išvados.

SUMMARY

In Master's thesis is analyzing illegal enrichment - an activity that is receiving increasing attention in field of international and national law. Before the law was passed, were set goals that mentioned composition, consolidated in the Criminal Code that would be able to manage the shadow business and income it generates, prevent individuals from illegally enriching themselves in the future and possibility to confiscate property received from illegal income. The main purpose of this work is to analyze composition of crime of illegal enrichment and application peculiarities of criminal liability.

In first part of work, in order to better reveal characteristics of the offense of illegal enrichment, is analyzed the concept of crime, its development and sources of law that influenced formation of disposition. Reviewing regulation established in other countries and valued with what constitutional problems the states face applying the norm.

The second part of work can be named as the most important, because the analysis of composition of illegal enrichment has been performed based on the legal doctrine, valid legal acts of the Republic of Lithuania and the case law of the Supreme Court of Lithuania. According to laws, the main concepts of constituent features of illegal enrichment were revealed, evaluated case law were presented potentially problematic aspects of qualification.

The third part of work is dedicated to discuss formulation "the one who had" and the presumption of innocence.

The final part deals with imposition of penalties and punitive measures in case law. Is discussed new bill on the confiscation of civil property, its relation to existing norms, and considering the prospect of future. When the CC was supplemented with norm of illegal enrichment, almost ten years later, it is noticeable that article still remains one of the most debated due to its legal construction and its manifestations of innocence presumption. Based on number of convictions, it appears that norm does not meet expectation of "effective and merciless" fight against crime, oligarchs, etc., which were declared at consideration and adoption stage of law. Dealing with possible situations of illegal enrichment, in practice there are endless issues which has not been discussed by the legislature or can yet be explained by case law. Both pre-trial investigation officers and courts face difficulties in proving the suspect's guilt. The person's inability to justify the available assets with legitimate income is not in itself sufficient factor to establish guilt, more the guilt must be proven by officers but not suspected person.

The work is based on Lithuanian and foreign scientists opinions, various legal acts of Lithuania and foreign countries, the formed practices of the Lithuanian and European Court of Human

Rights, resolutions of the Constitutional Court and reports of state institutions. The work presents an analysis of the article on illegal enrichment, is presented recommendatory conclusions.